

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Karistusõiguse osakond

Fred Elkind

NARKOOTIKUMID ÜHISKONNAS JA NENDE REPRESENTATSIOONID EESTI
AJALEHTEDE ONLINE VERSIOONIDES JA UUDISTEPORTAALIDES

Magistritöö

Juhendaja
PhD Marianne Paimre

Tallinn
2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ÕIGUSLIK VAATENURK JA PSÜHHOAKTIIVSETE AINETE AJALUGU.....	6
1.1. Erinevate ainete kriminaliseerimise ajalugu ja tänapäev	6
1.2. Riigi reaktsioon narkotarbimisele.....	17
2. MASSIMEEDIA JA NARKOOTIKUMID	25
2.1. Meedia ja demokraatia.....	25
2.2. Meedia ja narkoteema kajastamise uurimine.....	33
3. TÖÖ METOODIKA	41
3.1. Kontentanalüüsi levinumad kvantitatiivsed meetodid.....	41
3.2. Kontentanalüüsi valim ja kategooriad	43
4. AJALEHTEDE UUDISPORTAALIDE ANALÜÜSI TULEMUSED	47
4.1. Narkoproblematika meediakajastuse üldnäitajad	47
4.2. Psühhoaktiivsete ainete kajastus.....	51
4.3. Artiklite väljendatud hoiakud sõltuvusega seotud probleemidesse	60
KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED.....	68
ESTONIAN ONLINE NEWS MEDIA REPRESENTATION OF DRUGS IN SOCIETY. Summary.....	74
KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD	78
JOONISED	82
LISAD... ..	83
Lisa 1. Kodeerimisjuhised.....	83

Sissejuhatus

Narkomaania on Eestis üks suuremaid sotsiaalseid probleeme, mille tõsidusele hiljuti (7.03.2016) viitas ka Eesti justiitsminister. Just karistuspoliitika tööriistakastis näeb ta õiguslikke võimalusi kangete narkootikumidega võitlemiseks. Meie keerulistes narkoprobleemides peab ta süüdlaseks narkootikumi fentanüül.¹ Eesti hakkab muude Euroopa riikide hulgas silma mitmete narkootikumidega seotud näitajatega. Nii on Eesti täiskasvanud elanikkonna süstivate narkomaanide HIV-i nakatumine ja narkosurmade osakaal tunduvalt suurem kui üheski teises Euroopa Liidu liikmesriigis². 2012. aastal suri Eestis 170 inimest otseselt narkootikumide tarbimisse. See suundumus on küll vähenenud alla saja juhu aastas, kuid see ei võta probleemi avalikkuse päevakorrast.³ Vaatamata sellele, et juba 10 doosi narkootilise aine kaasas kandmine moodustab kuriteo koosseisu, on kanepi tarbimine Eestis küllaltki levinud. Näiteks 13% 15-34-aastastest on, 2015. a. avalikustatud andmetel, kanepit proovinud viimase 12 kuu jooksul⁴. Hiljuti avaldatud WHO uuring näitas, et Eesti koolilaste kanepilembus on Euroopa esimeste seas, sest seda on 2014. a andmetel tarvitanud 29% 15-aastastest poistest.⁵

Viimasel ajal võib täheldada avalikkuses muutust kanepisse suhtumisel. 2014-2015. aastatel korraldasid aktivistid mitmeid miitinguid ja kogunemisi, et nõuda kanepitarbimise seadustamist. 2015.a. sügisel päädis meelevaldajate tegevus petitsiooniga Riigikogule. Koguti 4669 allkirja, mis esitati riigikogu esimehele. See omakorda tähendab, et valitsusasutused on pidanud probleemile kuidagi reageerima. Riigikogu juurde moodustati 2015. a. isegi narkoennetuse probleemkomisjon.

Kuidas on reageerinud aga ühelt poolt tõsisele narkoolukorrale ja teisalt levivatele liberaalsematele vaadetele kergemate narkootikumide osas Eesti meedia? Meedia narkoproblemaatika representatsioonil on oluline mõju avalikule ettekujutusele

¹ U. Reinsalu. (7-8.03.2016) Ohtlike narkootikumide levitamist peab riik tõkestama prioriteetse kuriteona. – Arvutivõrgus: www.ekei.ee/et/printpdf/32898 (09.03.2016)

² EMCDDA. Euroopa uimastiprobleemide aruanne 2015: suundumused ja arengud. – Arvutivõrgus: www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2015. (09.03.2016)

³ Tervise Arengu Instituut (2015). Narkoainete kasutamisest otseselt tingitud surmad soo ja vanuserühma järgi. – Arvutivõrgus: pxweb.tai.ee/esf/pxweb2008/Database/Rahvastik/04Surmad/04Surmad.asp. (09.03.2016)

⁴ EMCDDA, lk 79.

⁵ WHO. Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: main findings from the 2013/2014 survey, lk 6.

narkootikumidega seotud sotsiaalprobleemidest⁶ ja selle tulemusena ka narkopoliitikale, sest võimude ja meedia narkotemaatika seisukohad enamasti peegeldavad üksteist⁷.

Antud töö eesmärgiks on välja selgitada loetavamate ajaleheportaalide viimaste aastate (2014. ja 2015. a.) narkootikumide ja seotud sotsiaalsete probleemide kajastuse iseloom ja side reaalse olukorraga ühiskonnas. Meediauurijatel on üldine arusaam, et ajakirjandus suhtub kangemate narkootikumide tarvitajatesse ükskõiksest kui marginaliseeritud sotsiaalsesse rühma, kelle heaolu ei paku laiemale publikule huvi. Samuti oli meedias varasemalt valdav õiguskaitsepõhine lähenemine kõikidele narkootilistele ainetele ja avalikkus suhtus sõltlastesse kui „teistesse“⁸. Möödunud kahel aastal pole veel avaldatud uuringuid meedia rollist aktiveerunud dekriminaliseerimise ja legaliseerimise narkopoleemikas, mis näitlikustab teema uurimise vajadust. Narkootikumide, kui olulise sotsiaalse ohumärgi, meediakajastus peegeldab meie riigi probleemide lahendamise võimekust ja jätkusuutlikkust.

Töö hüpoteesid on moodustatud elektroonilise massimeedia narkotemaatika representatsiooni uurimise eesmärgist lähtuvalt, arvestades varasemaid töid sel teemal ja muutunud meelsust kanepi osas ühiskonnas:

- Meedias levinud sõltuvusainete võitleva iseloomuga õiguskaitsepõhine kajastus on tõenäoliselt narkopoleemika teabekeskkonnas aktiveerumise taustal muutunud liberaalsemaks ning humanistlikumaks;
- Meedia senine vähene huvi ühiskonna marginaalse vähemuse probleemidena teadvustatud fentanüülitarvitajate- ja narkosurmade leviku suhtes tõenäoliselt kasvab hetkel ning vastav teave muutub rohke kanepi kajastamise kõrval meediale atraktiivsemaks ja kaubastamist väärivaks. Need probleemid võivad pakkuda alkoholi tarbimise kajastamisele konkurentsi;
- Uuemate sünteetiliste sõltuvusainete sündmustepõhine kajastamine pole oletatavalt regulaarsemaks muutunud ja jääb levinumate sõltuvusainete varju;
- Meedia artiklites lähtutakse tõenäoliselt harva narkoprobleeme käsitlevatest ametkondlikest arengukavadest või strateegiatest ning meediakajastus ei pruugi olla

⁶ M.Paimre. Mapping Trajectories of Attention to Drug Related Issues in Estonian Main Dailies. – *Advances in Journalism and Communication* 2015/III, lk 40.

⁷ S. Taylor. Outside the outsiders: Media representations of drug use. – *Probation Journal* 2008/IV (55) – Arvutivõrgus: prb.sagepub.com/content/55/4/369.abstract. (16.10.2015)

⁸ M. Paimre. Narkoprobleemide kajastamine Eesti ajakirjanduses (1993-2009). University of Jyväskylä 2013, lk 79. – Arvutivõrgus: jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42276/978-951-39-54093_vaitos19102013.pdf?sequence=1 (18.10.2015).

kooskõlas ametliku statistikaga ning võivad esineda üksikute nähtuste kunstlikud võimendused.

Töö sissejuhatavates osades on probleemist ülevaate andmisel töötatud läbi teaduskirjandust maailmast ning ametkondade arengukavasid ja statistikat. Töö empiirilises osas on kontentanalüüsi meetodil uuritud uudisportaalide ajakirjandusartikleid ning esitatud kirjeldava iseloomuga andmete analüüsi tulemusi.

Käesoleva töö esimeses peatükis vaadeldakse maailmas meedia ja ühiskonna suhtumist sõltuvusainetesse ja nende õigusliku teadvustamise erisusi meil ja maailmas. Teises peatükis arutletakse maailma massimeedia, demokraatia ning sõltuvusainete leviku keeruliste koosluse üle ning vaadeldakse narkootikumide lubatavust uurivate teadusartiklite seisukohti. Kolmas peatükk peatub elektroonilise massimeedia kontentanalüüsi teoreetilistel alustel ja metoodikal. Neljas peatükk esitab kvantitatiivse kontentanalüüsi tulemused narkootikumide meedikajastuse, sõnasaajate ja sotsiaalsete probleemide lõikes.

1. Õiguslik vaatenurk ja psühhoaktiivsete ainete ajalugu

1.1. Erinevate ainete kriminaliseerimise ajalugu ja tänapäev

Meie soodumus oma teadvuse seisundit muuta on teada kogu inimkonna ajaloo jooksul. Ajalooliselt on psühhoaktiivseid aineid kasutanud (1) preestrid usuriitustes (nt. *amanita muscaria*); (2) tervendajad ravikaalutlustel (nt oopium); või (3) elanikkond üldsusele vastuvõetaval viisil (nt. alkohol, nikotiin, kofeiin). Meie esivanemad leidsid võimalused, et luua mõjusamad ained ja töötada välja kiiremad manustamise viisid. Suuremad kontsentratsioonid ja kiire manustamisviis soodustas järjest enam ainete kuritarvitamist. Patoloogilise tarvitamise ja taunitavuse tõendid on pärit antiikajast.⁹

Preestrid ja šamaanid on aastatuhandete vältel söönud taimi, mis kutsusid esile dissotsiatiivse transi seisundi. Kesk-Aasias on punast kärbseseent (*amanita muscaria*) religioossetes rituaalides juba 4000 aastat kasutatud. Religioossed seoseid on rändurid leidnud *amanita muscaria* ja iidse India vahel ning kuni XVIII sajandi jooksul ka Kirde-Siberis. Seent kasutati *Soma*-nimelise pühavedeliku koostises, mida on mainitud *Rigveda*, *Haouma* ja *Avesta* (Zoroastrism) teostes. *Haouma* ja *Soma* on etümoloogiliselt samased. Hallotsinogeenideid seeni ja meskaliini sisaldavaid kaktuseid on kasutanud näiteks Lõuna-Ameerika põlisrahvad.¹⁰ Seega olid psühhoaktiivsed ained maailma olemuse seletamise ja inimese elukogemuse lahutamatud osad. Tänapäeval lähtuvad looduslähedased rahvad oma kultuuriomapära ülimuslikkusest tsivilisatsiooni ja ülemaailmastumise mõjudega võitlemisel.

Narkootilised aineid on arstimiteks läbi terve inimkonna ajaloo. Oopiumi (*Nepenthes pharmakon*) on mainitud IX sajandil e.m.a kui antidepressanti e „unustuse rohtu“ – Homeroosele omistatavas „Odüsseia“ eeposes. Kreeka keeles viitab „*ne*“-eesliide eitusele ja „*penth*“ kurbusele ning „*pharmakon*“ on siiani tuntud ravimit tähistava sõnana. Teame, et ka Sumeri kultuuris kasvatati moone kui „rõõmutaimi“. Ebers'i papüürusest loeti välja, et juba 1550 aastat e.m.a rahustati imikuid Egiptuses moonivedelikuga. *Nepenthes* sarnaneb tõenäoliselt XVI sajandi Paracelsusele omistatud *laudanum*-iga, mis on kõiki oopiumi alkaloide sisaldav tinktuur. XIX sajandil kasutas tööliklass oopiumi tinktuuri nii laste kui täiskasvanute unetuse, südame-, ja nakkushaiguste vastu, sest džinn ja vein olid maksustatud. Saksa tunnustatud

⁹ M-A. Crocq. Historical and cultural aspects of man's relationship with addictive drugs. – Dialogues in Clinical Neuroscience. 2007/IX (4), lk 355-361.

¹⁰ *Ibid.*

psühholoog Wilhelm Griesinger (1817-1868) soovitas samuti melanhooliat omal ajal oopiumiga ravida.¹¹

Puhkamise vajadust teadvustades ja meelelahutusega seoses tarbitakse ühiskonnas suures koguses alkoholi, nikotiini ja kofeiini. Neid loetakse vastuvõetavateks ja üsna pehmeteks sõltuvusaineteks. Kasutavad „normaalsed“ inimesed vastandudes „raskete narkootikumide“ tarvitajatele, keda vaadeldakse hälvikutena. Alkoholi, nikotiini ja kofeiini on tunginud meie kohvikukultuuri ja soodustab sotsiaalset läbikäimist, kuid näiteks islamimaades on sama otstarve eelkõige kanepil (hašiš). Esimesed veinitegemise otstarbel kasutatud viinamarjaseemned on seni kindlaks tehtud andmetel pärit Gruusiast e Georgiast ning olid kasutusel ajavahemikul 5000 kuni 7000 e.m.a. Piiblist teame tegelast Noa, kes uputusejärgselt oma laevalt maha astus, istutas esimese asjana viinamarjataimed; hiljem jõi ka end purju.¹²

Psühhoaktiivseid aineid on läbi ajaloo tugevdatud ja leitud kiiremaid viise nende manustamiseks. Vedeliku aurustamist 50% ja suurema alkoholi mahu saavutamiseks alustati XI või XII sajandil Itaalia *Salerno* provintsis. Destilleerimine ei tekitanud, vaid süvendas esinevaid sõltuvusprobleeme. *Aqua vitae* vallutas Euroopa kiiresti.¹³ Tööstuse ja eriti turunduse arenguga kaasnevad enamasti ka suured ohud nii ajalooliselt kui tänapäeval. Tavakaupade reklaami kasvu kõrval näeme uuemas meedias ohtlike sõltuvusainete kaubastamise suurt mahtu.

Ühendkuningriikides valmistas karikaturistina, satiirikuna, ühiskonna kriitikuna ja ajakirjade kujundajana tegutsenud William Hogarth 1751. a. oma kuulsat graafika „*Gin Lane*“¹⁴. Teoses on kujutatud valdavalt purjus, kurjade nägudega kaklejaid ja surnut ning kompositsiooni keskel laseb joobes ema imikul üle trepikäsipuul maha kukkuda. See näitlikustab sõltuvuses inimeste ühiskondlikku häbimärgistamist, mis teadvustab probleeme – samas ei paku lahendust. Tänapäeval leiame kibestunud ajaleheportaalide kommentaaridest hätta sattunud narkomaanide suhtes levivat hukkamõistu, kuid vähem nägemust kogu ühiskonna vaimsest tervisest.

Riigieelarve täitmiseks on antiikajal Egiptuses ja Babülooonias kehtestatud müügimonopole. Liigset tarvitamist piiravad regulatsioonid varieerusid geograafiliselt ja ajaliselt kõrvuti vaba kättesaadavusega. Eelnevatel sajanditel piirati tubakat ja kanepit. Esimese Romanovite dünastia tsaar Mihhail I (1596 – 1645) valitsemisajal võis suitsetaja oma alahuulest ilma jääda või siis

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ M-A. Crocq, lk 358.

¹⁴ E. Carrabine et al. *Criminology: A sociological introduction*. New York: Routledge 2009, lk 262.

kaotada pea Ottomani sultani Murad IV (1623 – 1640) valitsemise all. 1378. a. otsustas Ottomani emiir Egiptuses välja juurida hašiši kasutamise: põllumehi vangistati või hukati ja tarvitajatel tõmmati hambad välja. XX sajandil alul piirati tublisti alkoholi kasutamist näiteks osaliselt Põhjamaades kuni „kuiva seaduseni“ Ameerika Ühendriikides (1920-1933).¹⁵ „Kuiva seadust“ mäletame nüüdsele eelnenud riigikorralduse *perestroika* kampaaniast. Ajalooliselt on märgatav lai valik piiravaid ja karistavaid meetmeid, kuid keelamise kasulikkus on alati küsitav olnud.

XX sajandil teine pool positiivseid arenguid ei toonud, pigem vastupidi. Ülemaailmse „narkovastase sõja“ alguseks loetakse ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtset konventsiooni, mis iseloomustab riikide jõupingutusi keelata ja karistada narkootikumide kasutamist, omamist, vedu, müüki ja tootmist. Ameerika Ühendriikide President Nixon jõustas XX sajandi seitsmekümnendatel riigis regulatsiooni, mis pidi karmilt võitlema heroini, kokaiini ja kanepi levikuga. Eesmärk oli järk-järgult saavutada narkovaba maailma. Tegelikult läks narkoäri organiseeritud kuritegevuse kontrolli alla, kus see viibib tänaseni. Narkovastase sõja tagajärjedeks on eelkõige kaasnev vägivald. Ameerika mandril hukkub märkimisväärne hulk inimesi narkokartellide võitluses mõjusfääride üle, mis jõuab tihti teismeliste diileriteni tänavatel. Sõltlased vahistatakse ja seejärel soovitatakse neil narkoäri kõrgemad lülid välja anda, mis võib viia nii sõltlase (diileri) kui ka korrakaitsete hukkamiseni kartellide mõjualal. HIV-i levikut Ida-Euroopas ja Kesk-Aasias seostame samuti karmi narkopoliitikaga. Opioidide asendusteraapia ja süstlavahetusprogrammid satuvad vastuollu õiguskaitsete arusaamaga probleemide lahendamisest ning tekivad takistused sõltlaste abistamisel. Massvangistamine on Ameerika Ühendriikides 1980. aastatest alates rohkem kui neljakordistunud ning üle poole föderaalse tasandi vange seostatakse narkokuritegudega. Olukord pole palju parem ka Iraanis, Taimaal ja Brasiilias. 2011 aastal vahistati Ameerika Ühendriikides kanepiga seoses inimene keskmiselt iga 42 sekundi järel, mis nõudis tohutult õiguskaitse ressursse. Ainuüksi New York kulutas 75 miljonit dollarit 2010. a. väikese koguse kanepi omajate kinnipidamisele.¹⁶

Narkootikumide tarbimist püütakse rahvusvahelisel tasandil edaspidi järjest vähem teadvustada nn „sõjana narkootikumide vastu“. ÜRO Narkomaania ja Kuritegevuse Büroo värske narkootikumide dekriminaliseerimise ringkiri on küll saanud riikidelt veidi jaheda vastuvõtu,

¹⁵ *Ibid*, lk 242.

¹⁶ Open Society Foundations (2013). Why We Need Drug Policy Reform. – Arvutivõrgus: www.opensocietyfoundations.org/explainers/why-we-need-drug-policy-reform. (01.02.2016)

kuid sisaldab põhilisi vastava teema argumente. Narkootikumide dekriminaliseerimist on võimalik ellu viia nii seaduste muutmisega (*de jure*) kui ka täitevvõimu praktikas (*de facto*). Esimene tähendab seaduse sätetest vastavate sanktsioonide eemaldamist ja teine karistust sisaldavate sätete kohaldamata jätmist. Narkootikumide mittemeditsiinilise omamise ja käitlemise karistamine toob kaasa probleeme inimõiguste ja turvalisuse alal. Kriminaliseerituse negatiivseid tagajärgi on võimalik iseloomustada järgvalt:

- Tervishoiud ja narkosuremus. Karistusähvardus takistab juurdepääsu elusäästvatele teenustele nagu süstlavahetus ja opioidide asendusteraapia. See tõstab narkomaanide hulgas HIV-i, C-hepatiidi ja üledooside levikut ning vähendab võimalust takistada ära hoitavate verehaigustega seotud surmasid;
- Diskrimineerimine, sotsiaalne tõrjutus ja vägivald. Narkokaristused suurendavad sõltlaste häbimärgistamist, sisaldades töökohast-, haridusest-, lastest- ja tervishoiust ilmajätmist. Narkomaanid, eriti sõltlastest naised, on haavatavad seksuaalse-, füüsilise- ja psühholoogilise vägivalla seisukohast;
- Kinnipidamine ja kinnised asutused. Suurt hulka süstivaid narkomaane hoitakse kinnistes asutustes ilma nõustatud nõusolekuta, asjakohast menetlust kohaldamata ja allutatakse tõenduspõhistamata sundravile, rikkudes meditsiinieetikat ja inimõiguseid;
- Vangistus. Maailmas on miljonid inimesed vangistatud väheohtlike ja mittevägivaldsete narkokuritegude eest, sõltumata rahvusvahelistes lepingutes lubatud taoliste koosseisude juhul alternatiivkaristuste kohaldamisest. Paljudes riikides karistatakse pigem erinevaid vähemusi ja vaeseid, mis toob kaasa vanglate ülekoormust, seal haiguste levimist ja häbimärgistamist jne.¹⁷

ÜRO 1961., 1971. ja 1988. aastate jäikade narkovastaste konventsioonide reformimise vajadusest hakati 2011. a. arutama mh mõjuka Beckley sihtasutuse algatusel Ühendkuningriikides. Tollal tähistati viiekümne aasta möödumist ÜRO algatatud ülemaailmse ebaõnnestunud liikmesriike liigselt piirava narkopoliitika kehtestamist. Määratleti kolm valikuvõimalust, säilitades rahvusvaheliste kaubanduspoliitika kontrolli põhisisu, võimaldamaks riikide iseseisvat narkopoliitikat:

- ÜRO konventsioonide muutmine nii, et riikidel oleks võimalik kehtestada iseseisev narkopoliitika, milles kaubanduslike eesmärkideta narkootikumide käitlemise kriminaliseerimine oleks iga riigi enda valik;

¹⁷ United Nations Office on Drugs and Crime. Briefing paper: Decriminalisation of Drug Use and Possession for Personal Consumption. – Arvutivõrgus: news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/19_10_11_unodcbriefing.pdf (20.10.2015).

- esimesele valikuvõimalusele lisaks tuleb jätta riikide otsustada meditsiinilistel eesmärkidel osaline narkootikumidega kauplemise seadustamine;
- vähendada rahvusvahelist kontrolli narkootikumide kauplemise 1961 a. ÜRO konventsiooni kehtestatud tasemelt – 1971 a. konventsiooni tasemele (s.o ainete pingerea alusel, vastavalt tervisekahjule ja võimalikule ravimina kasutamisele).¹⁸

Ameerika Ühendriikides levib juba mõnda aega üliõpilaste nn smaragdliikumine, mis loodi haridusasutuste juhtide nn ametüstliikumise vastukampaania. Viimane on siis vastavalt alkoholiga võitlemise liikumine ja esimene kanepi legaliseerimisega seonduv. Ametüstliikumine hõlmas üle 130 haridusasutuse juhi ja nägi mh ette alkoholi tarvitamise lubamise ea tõstmist. Üliõpilased soovisid alkoholiprobleemi leevendada ülikoolide territooriumidel kanepi tarvitamise eest määratavaid karistusi vähendades. „Joomist“ teadvustati kui omamoodi tudengite epideemiat. Haridustöötajad, teadlased ja erineva tasandi poliitikud olid veendunud, et levinud alkoholikultuur mõjutab üliõpilaste alkoholilembust. Igasugused alkoholi tarvitamise vähendamise „joo vastutustundega“ kampaaniad valdavalt ebaõnnestusid. Üliõpilased eelistaksid pigem „pidutseda vastutustundega“, pidades silmas kanepi mõõdukat tarvitamist ja põhjendavad seda alkoholismi vähendamise kampaaniate läbikukkumisega. Probleemaatiliseks peeti asjaolu, et kanepi mõnuainena tarvitamist karistatakse koolides palju rangemalt kui alkoholi. Arvati, et see sunnib üliõpilasi pigem jooma alkoholiseid jooke ja vältima vähem kahjulikku kanepit. Eeldati, et lubades üliõpilaste kanepitarvitamist on ohutum kui lihtsalt soovitusena pidutsedes veidi vähem alkoholi juua. Kutsuti üles asuma alkoholi ja kanepi teemadel kriitilisse diskussiooni ja uute ideede abil kahjulike ainete tarbimist vähendama.¹⁹ Ühe pahe lihtsalt teise vastu vahetamine ei too tõenäoliselt parimat tulemust, sest tegemist noorte paratamatu sotsialiseerumisega. Sellises vanuses inimesed soovivad riskides oma võimete piire tundma õppida. Selle riski allikaks või osutuda küll kanep, kuid selle kõrvale on kindlasti võimalik noortele sobivamaid meelelahutusi pakkuda.

Ameerika Ühendriikide PEW uurimiskeskus on 2015. aasta esimesel poolel läbi viinud uuringuid kanepi legaliseerimise küsimuses. Vastajatest 1555 olid segarassilise etnilise taustaga ja 1495 üldisest täiskasvanute valimist. Vastamisest keeldunuid ei arvestatud. Kogu vastajatest

¹⁸ Beccley Foundation. Rewriting the UN Drug Conventions.– Arvutivõrgus: reformdrugpolicy.com/beckley-main-content/global-initiative/a-new-convention/ (18.04.2016)

¹⁹ M. Tvert. The Emerald Initiative.– Arvutivõrgus: safercampuses.org/emerald-initiative.html. (18.10.2015)

36% pooldasid üksnes täiskasvanutele ravikanepi kasutamist, 38% pooldas täiskasvanute kanepitarvitamist nii mõnuainena kui ravikanepina ning 24% vastustas kanepit tervikuna.²⁰

Viimased uuringud ja ka meedias levitatav teave näitavad Ameerika Ühendriikide rahvastiku järjest suuremat toetus kanepi tarvitamise lubamisele. See kasv ei ole juhuslik, vaid pikaajaliste hoiakute muutumise tulemus. Uus küsitlus näitab, et 53% toetab kanepi tarvitamise legaliseerimist ja 44% on selle vastu. 2006.a. toetas legaliseerimis ainult 32% ja 60% oli vastu. Kõige kiiremini on kanepi poolehoid tõusnud 18-34 aastaste vanuserühmas. Nendest toetab taolist otsust 68%. Legaliseerimise pooldajate hulga kasv on seda järsem, mida noorem on küsitlute vanuserühm. 25-29 märtsil 2015. a. küsitleti 1500 täiskasvanut, kellest kanepi tarvitamise legaliseerimise pooldajad on muutnud oma arvamust tunduvalt tõenäolisemalt kui legaliseerimise vastased. Kogumist väidab 30%, et toetab legaliseerimist ja on alati nii arvanud ning 21% on algse vastustajana oma meelt muutnud. 35% omakorda olid ja on jäänud legaliseerimise vastasteks ning 7% muutusid pooldajatest vastustajateks. Ainsatena ei toeta veel kanepi legaliseerimist vanuserühma 70-87 vastajad (pooldajaid 29%). Kanepi pelgajad arvavad, et see on ohtlik narkootikum ja kahjustab ühiskonna terviklikkust. Alla kümnendiku vastajate hulgas nähakse kanepit nn lävepaku narkootikumina. Kanepi toetajad ei näe seda ohtlikumana teistest narkootikumidest ja arvestavad selle tervisele kasulike omadustega. Kõige enam köidab pooldajaid kanepi meditsiiniline kasu (41%) ja sellega seotud ohtude vähesus. 36% teab täpsemalt vastata, et alkohol ja tubakas on ohtlikumad ained. 27% toetajatest näevad legaliseerimise mõjuna vastava valdkonna paremat seadusandlust ja lisatulu maksude osas. 12% arvates ei ole kanepi kasutajate õiguslik represseerimine kulutõhus või soovivad selle tarvitamise karistamise lõpetamist (9%). Uuringuid on läbi viidud regulaarselt aastast 1969 ning siis oli kanepi pooldajaid 12%. Väikeste kõikumistega on aga aja jooksul toetus suurenenud ning „kaalukauss“ langes kanepi kasuks 2011. ja 2013. aastate uuringute vahel.²¹

Hetkel on viis osariiki – Colorado, Washington, Oregon, Alaska ja Columbia föderaalpiirkond – kanepi isiklikuks kasutamiseks juba legaliseerinud. Missouri osariigis jõustub kanepi dekriminaliseerimine 01.01.2017. Dekriminaliseerimiseks loetakse kinnipidamisest-, vanglakaristusest- ja esmase vähese isikliku kasutamise eest karistusregistrikande kohaldamisest loobumist. 23. osariigis ja Columbia piirkonnas on lubatud meditsiiniline kanep.

²⁰ PEW Research Center. Multiracial Adults More Likely to Support Marijuana Legalization than the General Public. – Arvutivõrgus: www.pewsocialtrends.org/2015/06/11/multiracial-in-america/st_2015-06-11_multiracial-americans_06-09/ (10.01.2016)

²¹ PEW Research Center. In Debate Over Legalizing Marijuana, Disagreement Over Drug's Dangers. – Arvutivõrgus: people-press.org/2015/04/14/in-debate-over-legalizing-marijuana-disagreement-over-drugs-dangers/. (17.01.2016)

Enamikes osariikides karistatakse kanepi omamist väiksema liiklusalase väärttega võrreldavalt.²² Kõik sellised arengud viivad lõppkokkuvõttes tõenäoliselt vähemalt kanepi isikliku otstarbe legaliseerimiseni kogu riigis. Osariikide erinevate narkootikumide temaatikat puudutava seadusandluse olemasolu ei pruugi edaspidi osutada kaitsmist väärt hüveks. Ameerika Ühendriigi siseturvalisust ohustavad tänapäeval pigem relvad ja radikaliseerumine ning see võimaldab paradoksaalselt kanepisse veidi rahulikumalt suhtuda.

Ameerika Ühendriikide põhjanaaber Kanada on tuntud kui kunagine liider narkootikumide nn kahjude vähendamise strateegias. Torontos tegutseb siiani Põhja-Ameerika esimene järelevalvega süstimistuba, mis päästab elusid ja parandab kogukonna olukorda. Viimased valimised edukalt läbinud konservatiivsed juhtpoliitikud on tõstnud selle asutuse aruandekohustust, mis on valitsusväliseid organisatsioone tuntavalt pahandanud. 2007. a. välja töötatud narkovastane strateegia koosneb ennetavast, ravipõhisest ja õiguskaitsealasest osast²³. Suurem rõhk tundub olevat just viimasel, eriti mis puudutab õiguskaitseüsteemi rahastamise suurendamist. Kanada Alberta provintsis on viimase kuue aasta jooksul fentanüülisurmade arv kasvanud üle 20 korra. Valitsusvälised organisatsioonid loodavad olukorda muuta nn madala läve teenustega, mh eelnimetud süstimistubadele lisaks taotletakse võimalust tarvitajatele tänavalt hangitud ainete ohutust testida, kutsuda üledoosi saanud tuttavale päästeteenistus ilma karistuse hirmuta ja arendada välja erinevad naloksooni kättesaadavust parandavad meetmed.²⁴

Ladina-Ameerika omakorda küll reformib oma XX sajandi karmi narkokriminaalpoliitikat, kuid kauaaegsed sotsiaalprobleemid ei võimalda narkokuritegevuse mõju oluliselt vähendada. 2015. a. võttis Ladina-Ameerika ja Kariibi riikide ühendus (CELAC) vastu nn “Quito” deklaratsiooni, kus vastavate ametkondade narkopoliitikate eest vastutajad soovisid viia need inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga vastavusse. Suuremaid muutusi piirkonna riikide narkopoliitikates alustati 2009. aastast. Suuremas osas Ladina-Ameerikas ulatub viimastel aastatel narkokuritegude eest vangistatute arv vähemalt 20%-ni. Kõikides piirkonna riikides kasvab vanglakaristust kandvate inimeste arv 100 000 inimese kohta. See näitaja oli kõige väiksem Mehhikos – 25% aastas ja suurim Kolumbias – 300 %. Narkokuritegude eest süüdimõistetute osakaal oli väikseim Mehhikos – 10% ja suurim Boliivias – 27 %. Sama näitaja kasv oli Mehhikol 19% aastas ja näiteks Brasiilias 320%. Lisaks suudavad nõrga riikluse taustal

²² NORML legaliseerimise lobigrupp. States That Have Decriminalized. – Arvutivõrgus: norml.org/aboutmarijuana/item/states-that-have-decriminalized. (17.04.2016)

²³ Government of Canada. About the Strategy. – Arvutivõrgus: www.healthycanadians.gc.ca/anti-drug-antidrogue/about-a-propos/index-eng.php. (19.04.2016)

²⁴ Canadian Drug Policy Coalition. – Arvutivõrgus: drugpolicy.ca/2015/09/briefs/. (20.04.2016)

toimivad õiguskaitse süsteemid jälitada pigem vaeste kogukondade tänavadiilereid ja suuremaid tegijaid takistatakse vähem.²⁵ Ladina-Ameerikal on veel palju arenguruumi inimõiguste austamise- ja narkootikumide eest määratavate alternatiivkaristuste arendamise suunal.

Samas näitavad metauuringud üsna keerulisi seoseid. Kõige rohkem vastakaid arvamusi narkootikumide ja kuritegevuse uurimise vallas ei tulene mitte nende nähtuste seotuse vaidlustamisest, vaid narkopoliitika ja narkootikumide turu vastastikuste mõjude hindamisest. Põhilised järeldused narkotemaatika ja kuritegevuse seoste uurimisel on järgmised:

- suurem osa narkootikumidega seotud kuritegevusest on põhjustatud keelatud narkoärist ja selle vastu võitlemisest, mitte tarbimisest ning vastupidine kehtib alkoholi suhtes;
- alkohol põhjustab rohkem vägivalda kui kõik narkootikumid kokku;
- valdav osa narkokuritegevusest on seotud kokaiini (sh *crack*), heroini ja metamfetamiiniga. Kanepil on väikseim roll ja sellega seotud narkopoliitika muutmine mõjutab narkootikumidest põhjustatud kuritegevust otseselt vähe. Selle legaliseerimine ei eemaldaks täielikult narkootikumidest põhjustatud kuritegevust, vaid tarbimise ja seonduvate probleemidega seoses pigem teatud ja valdavalt tagastamatuid kulusi;
- dekriminaliseerimine võib narkootikumidega seotud kuritegevuse olukorda ühtviisi nii parandada kui kahjustada, kuid selle mõju oleks igal juhul väike;
- ühtlasi võib tavapäraste pakkumist piiravate programmide laiendamine sama tõenäosusega nii suurendada kui vähendada narkootikumidega seotud kuritegevust ning tarbimise vähendamine läbi hindade suurendamise, võib narkoturuga seotud kuritegevuses anda vastassuunalisi mõjutusi;
- tavapärased nõudlust vähendavad programmid on kasuks, kuid piiratud. Ennetus on tõhus odavana, mitte tänu selle kõrgele efektiivsusele. Ravi aitab pigem opioidide sõltlasi (jämedalt 10% narkoprobleemist) kui kokaiini jm stimulantide tarvitajaid (vastavalt 75% osa);
- narkotestid koos teatud kiirete pehmete sanktsioonidega võivad edukalt sundida enamikku tarvitajaid narkootikumidest loobuma, vähendades nii turgu ja tarvitajate narkootikumidest sõltumatute kuritegude sooritamist. Testimine ja sanktsioonid aitavad suunata väheseid raviressursse vähemusele, kes ei suuda vältida tarvitamist ilma asjatundliku abita isegi vastavates tarvitamisest hoidumist soodustavates tingimustes;
- elavad narkoturud tekitavad kuritegevust ja korratust, suunatud kontroll surub need põranda alla ja parandab märgatavalt olukorda tänavatel. Olukord paraneb isegi siis, kui

²⁵ A. Corda. Drug Policy Reform in Latin America: Discourse and Reality. – Arvutivõrgus: www.drogasyderecho.org/publicaciones/pub-priv/alejandro_i.pdf (18.04.2016)

müüdavate ainete kogused oluliselt ei vähene. Kõrge häirimistaseme ja vähese kinnipidamise strateegia võib asendada suurejoonelised narkoäri mahasurumise kampaaniad;

- eristavad sanktsioonid, mis karistavad vägivaldsemaid (või ohtlikemaid) diilereid rangemalt kui väiksemaid tegelasi, pakuvad lootust narkoäri kaasneva kahju haldamisel.
- alkoholiaktsiisi tõstmine on lihtsaim viis vähendamaks narkootikumidega seotud kuritegevust ja vägivalda.²⁶

Psühhotaktiivsete ainete kasutamisest põhjustatud kuritegevuse osa on legaalse alkoholi puhul tohtu ja illegaalsete narkootikumidega seoses tagasihoidlik. Nende ainete hankimisele tehtavate kulutuste põhjustatud kuritegevus on legaalse alkoholi puhul minimaalne ja illegaalsete narkootikumidega seoses oluline. Laiaulatuslik karm narkootiliste ainete pakkujate represseerimine ei ole paljulubav narkootikumidega seotud kuritegevuse vähendamisel. Narkopoliitika reformide mõju ei ole üldjuhul kiireloomuline.²⁷

Kangete ja kallite narkootikumide (kokaiin/*crack*, heroiin ja metamfetamiin) legaliseerimine vähendaks tunduvalt narkootikumidega seotud kuritegevust, kuid poliitiliselt oleks sellel vähe toetajaid ja taoliste ainete tarbimine võib siis oluliselt suureneda. Kanepi legaliseerimine on lihtsamalt teostatav, kuid kuritegevusele sellel suurt mõju poleks. Illegaalne kanepiäri ei põhjusta ise eriti palju kuritegevust. Narkotarbimise õiguslike tagajärgede vähendamine ja hankehinna suurendamine võib jätta musta turu osa mõjuta.²⁸

On kolm lootustandvat võimalust narkootikumidega seotud kuritegevust tunduvalt vähendada:

- alkoholiaktsiisi tõstmine ja avalikes kohtades alkoholi tarbimise takistamine. Need kaks lähenemist on mõistlikud ja praktikas teostatavad, kuid tekitavad huvirühmades palju vastandumist;
- katseajal või tingimisi vabastatud narkootikumidega seotud kurjategijate sage testimine ja vajadusel kiire karistamine. Vastavad isikud panevad toime olulise osa narkokuritegudest. Tarvitamise takistamine ja kiire, pehme karistamine vähendab oluliselt narkokuritegevuse esinemist. Kohtu määratud karskuskontroll või sunduslik

²⁶ J. P. Caulkins; M. A. R. Kleiman. *Drugs and Crime. The Oxford Handbook of Crime and Criminal Justice*. Oxford UP: 2011, lk 276-277. (Viidatud teksti autor on veendunud, et algselt korralike inimeste legaalse alkoholi tarbimine soodustab vägivaldset käitumist, mis omakorda soodustab narkokuritegevust).

²⁷ *Ibid*, lk 279

²⁸ *Ibid*.

karskus, kui regulaarne ja ette teada testimine, (*mandated* või *coerced abstinence*) mõjuvad suurema osa kurjategijate kasvatamisel. Kaasneva mõjuna nähakse taolisele kontrollile mittealluvate isikute osa vähenemist, mis suunab suuremad jõupingutused rasketele juhtudele. Kuigi see on poliitiliselt elujõuline, kätkeb strateegia väljakutseid halduses ja bürokraatias.

- keskendades õiguskaitse pidevalt probleeme tekitavatele turgudele ja kahjulikele diileritele. See tekitaks kaheastmelise süsteemi, mis kohaldaks rutiinseid sanktsioone rutiinsele narkoõrile (säilitades keelava lähenemise eeliseid) ja raskemaid sanktsioone ühiskonnale eriti kahjulike tagajärgedega müügiviiside eest. Püütakse mõjutada eriti aktiivset või vägivallaga seotud diilerlust. Eesmärgiks on turu džudžitsu²⁹ — muuta ebatusvaks vägivalda soodustav narkoäri.³⁰

Ameerika Ühendriikides on ülekriminaliseerimise mure palju suurem kui Eestis³¹. Selles riigis on rohkem karistusi ettenägevaid õigusakte³² elanikule kui meil oli 2010. a. vastavaid süüteo koosseise ühe isiku kohta.

Demokraatia kaitsel tegutsevad võimsad isikuõiguste huvirühmad teadvustavad ülekriminaliseerimist üsna aktiivselt. Ülekriminaliseerimist seostatakse selles riigis tihti kanepi omamise eest määratud karistustega. Soovides rõhutada isikute õiguste kaitset, tuletatakse neid õigusi üsna tihti ajakirjanduse vahendusel üsna põhjalikult meelde. Riigi suurematele meediaväljaannetele on tänapäeval üsna iseloomulik, et järgnev isiku seadusandlik käitumise kriminaliseerimise menetlus avalikustatakse mh portaalis või ajalehes:

- Kas vaadeldav käitumine peaks olema määratletud kuriteona?
 - On see täiesti lubamatu?
 - Rikub see tõsiselt avalikku korda ja toob kaasa isikutest ohvreid?
 - Kas käitumist saaks reguleerida karistusõiguslikult või mõne muu aktiga?
- Kas käitumist on vaja eraldi kriminaliseerida?
 - Kas selle kriminaliseerimine on põhiseadusega kooskõlas?
 - Kas see on muu õigusaktiga juba keelatud?

²⁹ (Idamaine võitluskunst, kus vastase energiat kasutatakse tema enda vastu.)

³⁰ J. P. Caulkins *et al.*, lk 219

³¹ T. Reinthal (2010). Ülekriminaliseerimine. – Arvutivõrgus: [www.riigikohus.ee/vfs/995/2010_Lisa_2_\(Ulekriminaliseerimine_analuus\).pdf](http://www.riigikohus.ee/vfs/995/2010_Lisa_2_(Ulekriminaliseerimine_analuus).pdf) (15.10.2015)

³² E. Bernick; P. Larkin; J. Richardson. (2014). Is Congress Addressing Our Overcriminalization Problem? Reviewing the Progress of the Overcriminalization Task Force. – Arvutivõrgus: thf_media.s3.amazonaws.com/2014/pdf/LM131.pdf (16.10.2015)

- Kas maksumaksja kulutused menetlusele ja karistamisele kaaluvad üles võimaliku sotsiaalse kasulikkuse?
- Kui peab määratlema kuriteona, siis kui intensiivne peaks olema kriminaalne tahe?
 - Kas ohvri kaitsele suunatud teo kuritegeliku tahte intensiivsuse määratlus on nii täpne, et tagada ainult teadvalt sooritatud sellise ebaseadusliku teo karistamine, millest oleks saanud hoiduda?
 - Kas tahte määramisel on vaja kasutada kavatsust või pehmemat tahtluse vormi?
- Milline peaks olema karistus?
 - Vangistus või alternatiivne tagajärg?
 - Kas süüteo väärteo asemel kuriteona karistamine õigustab isiku õiguste intensiivse riivamise, sh häbimärgistamise jne?³³

Ameerika Ühendriikide narkopoliitika on jälgitav Valge Maja³⁴ kodulehelt. Sellel kümnendil on jõutud seisukohani, et narkoprobleem on pigem inimese tervise probleem ja mitte moraalne läbikukkumine – st pigem on vaja ennetada ja ravida kui karistada. Tähelepanuväärne on aga asjaolu, et kanepit ravimina ei toetata ja medikamendina kasutamise propageerimist ning tarvitamise legaliseerimist vastustatakse.³⁵ Presidendi sisepoliitika sõltub suuresti soovist oma ametiajal ühiskonnas midagi paremaks muuta. See soodustab käesoleva aastakümne paradigmanihet karmilt narkopoliitikalt ennetava suunas. Samas arvestavad osariigid pigem oma elanikkonna sotsiaalse tausta (kogukonnana mõistetud) valijatega kui Valge Maja poliitikaga. Erinevaid põhjuseid kanepisse endisest leebemalt suhtuda leiab ka meie mandrilt.

Kesk-Euroopa uuringute näitel on võimalik tuvastada erinevaid kanepi leviku põhjuseid. Hiljuti avalikustatud saksakeelsete riikide kanepikasvatajate veebiküsitluse alusel tehtud uuring avab narkootikumide keelamise mõju teguviisi varjamisele. Kanepi keelatus on üks olulisi põhjusi selle enda tarbeks kasvatamisel ja oma tegevuse varjamisel olenevalt karistuse suurusele. Šveitsi kasvatajad on oma teguviisi suhtes vähem murelikud kui vastavad isikud Saksamaal ja Austrias. Kanepi kasvatajatel on enda toodangu suhtes järgmised arvamused/hoiakud, sest:

- ei sisalda soovimatuid lisandeid;
- kasvatamine on nauditav tegevus;
- sobib enda tarbeks;
- on tervislikum kui mujalt ostetav;

³³ The Heritage Foundation. CLC. – Arvutivõrgus: www.heritage.org/criminallawchecklist. (16.10.2015)

³⁴ Valge Maja. A drug policy for the 21st century. – Arvutivõrgus: whitehouse.gov/ondcp/drugpolicyreform. (01.02.2016)

³⁵ Valge Maja. Marijuana . – Arvutivõrgus: whitehouse.gov/ondcp/marijuana (01.02.2016)

- võimaldab kriminaalsest maailmast eemale hoida;
- on odavam kui mujalt ostetav;
- taim on ilus;
- võimalus kanepit enne lõikust külma veega töödelda, s.t muuta selle tarbimisomadusi.³⁶

Milliste ainete tarvitamine on lubatav ning kas ja kuidas neid tarbijale kättesaadavaks teha? Taoliste küsimuste juured asuvad riikide ühiskonnakorralduses ja ajaloos. Teatavad muudatused narkopoliitika alal hakkavad ka Eestisse jõudma.

1.2. Riigi reaktsioon narkotarbimisele

2015. a. algusest jõustunud Eesti karistusõiguse revisjon³⁷ eemaldas mh vastutuse väikeses koguses narkootilise aine ilma edasiandmise eesmärgita üle piiri toimetamise eest. See näitab, et narkoprobleematika vallas on ehk toimuma hakanud teatavad tagasihoidlikud muudatused dekriminaliseerimise suunas. Põhjuseks on üldjuhul piiriülesed arengud, laiem diskussioon ühiskonnas ja jätkuv valdkondlik õigusloome. Vaatame milliseid kriteeriumeid kasutavad karistusõiguse spetsialistid seadustesse kaasajastusi sisse viies. Timo Reinthal'i analüüsist leitud ülekriminaliseerimise peamised tunnused:

- vastutust ettenägevate süüteo normide suur arv;
- karistatud isikute suur arv;
- normi kvaliteet ja ebatäpsus praktika kohaldamise ühtsuse seisukohalt;
- menetleja kaalutusõiguse liigne ulatus;
- üldpreventsiooni devalveerumine elanikkonna suure karistatusega seoses;
- etteheidetavuse määratletuse puudulikkus.³⁸

Selles loetelus kumab läbi meie karistusõiguse praktikute igapäevane tegevus seaduste parendamisel. Loetletud probleeme kohtame massimeedias üksikjuhtumitega seoses ja eelnevat loetelu teadvustamata. Eelkäsitletud probleeme ja arenguid vaadeldes näeme narkootikumide temaatika püsivat seost ülekriminaliseerimise ohuga erinevate riikide spetsialistide nägemuses. Kui küsime samu karistusõigusliku problemaatika küsimusi kanepi mõnuainena tarvitamise kohta, siis peame tunnistama selle nõrka seost raskemate tagajärgedega kuritegudega võrreldes.

³⁶ B. Werse. Legal issues for German-speaking cannabis growers. Results from an online survey. – International Journal of Drug Policy 2015.

³⁷ K. Siitam-Nyiri. Karistusõiguse areng revisjonist Euroopa Liidu ühtse karistusõiguseni. – Juridica 2014/VIII.

³⁸ T. Reinthal. (2010).

Karmi narkopoliitika vähese või olematu kasulikkusega seoses otsitakse tänapäeval teisi lahendusi, mis sisaldavad:

- Dekriminaliseerimist. Väikeste narkosüütegude eest kohaldatakse pigem väärteo sanktsioone;
- Karistamisest võimalusel hoidumine. Karistus kuriteona vastavalt kogukonna vajadusele ja probleemi iseloomule;
- Juurdepääsu regulatsioon. Riik kontrollib juurdepääsu legaalsele narkootikumidele ja katsetab erinevate nn pehmete (kanep) narkootikumide turu avamisega. Kangemad ained jäetakse rangema kontrolli alla.³⁹

ÜRO soovitab narkopoliitika tuua inimeste teaduste tõenduspõhisele tasemele, kaasates kogukondi ja arendades kahjude vähendamisele ning ennetusele suunatud tegevusi.⁴⁰ Samas ei tohi me hetkekski unustada ka „pehmete“ psühhoaktiivsete ainete seost ekstreemse elamusjanuga. Otsimootoritest leiame kanepisuitsu tõrvasisaldust otsides, et see ületab mitmekordselt tavasigareti oma ja suits on mürgisem⁴¹. Kanepisuitsetajad aga tarbivad elu jooksul tavalise tubaka suitsetajaga võrreldes niipalju vähem toodangut, et kahjulik kogumõju nende tervisele on väiksem⁴². Siia juurde võiks veel lisada vesipiibu kahjulikkusega seonduva. Inimkonnale enim kahju tekitavad ained on alkohol, heroiin ja nn *crack*⁴³.

Eelnevast tuleneb ka meie ühiskonnas levinud aktiivne diskussioon vastavatel teemadel ning erinevate uuringute esile toodud arengud. Narkootikumidega kokkupuute eest on Eestis ette nähtud üsna mitu erinevat sanktsiooni. Teame, et alkoholi tarvitamist piiratakse pigem tootjate ja müüjate tegevusega seoses ja juhul kui tegemist on alaealiste või mootorsõiduki juhtimisega. Edaspidi vastavad reeglid karmistuvad. Samas on alkoholi tarvitamise juured väga sügavale kultuuriruumi juurdunud. Terviseedenduse spetsialistide sõnum eelkõige noortele on aga alkoholi tarbimise suhtes selgelt tõrjuv⁴⁴.

Narkoprobleemidega tegelevad spetsialistid liigitavad alkoholi oma kõnepruugis uimastite alla. See asjaolu eeldab mh, et karistused narkootikumide ja alkoholiga seotud süütegude eest

³⁹ Open Society Foundations (2013).

⁴⁰ United Nations Office on Drugs and Crime (2015).

⁴¹ Tervise Arengu Instituut. Kanep. – Arvutivõrgus: www.narko.ee/kanep/. (16.10.2015)

⁴² H. Morgenstern *et al.* Dirty Dope. – Arvutivõrgus: www.snopes.com/politics/medical/marijuanatar.asp. (16.10.2015)

⁴³ J. van Amsterdam; D. Nutt; L. Phillips; W van den Brink. European Rating of Drug Harms. – Journal of Psychopharmacology. 29 (6). lk 655. – Arvutivõrgus: jop.sagepub.com.ezproxy.utlib.ee/content/29/6/655.full.pdf+html. (16.10.2015)

⁴⁴ Tervise Arengu Instituut. Mida teada? – Arvutivõrgus: noored.alkoinfo.ee/mis-on-alkohol/. (17.10.2015)

oleksid võrreldavad. Nii see veel kaugeltki pole. Meie karistusõigus alles hakkab tänapäeval pöörduma narkomaanide vangistamiselt sundravi suunas.⁴⁵ Kanepi mõnuainena legaliseerimise teele ei soovita veel minna. On küll teatav väike võimalus vähendada organiseeritud kuritegevust, sest ainet saaks osta legaalselt ja kontrollitud allikatest. Hetkel Eesti ametiasutused ei näe ühiskonna valmisolekut selliseks sammuks.

Täisealised teatavasti tohivad alkoholi küllaga tarvitada. Pehmete narkootikumidega tahtliku kokkupuute eest saab aga vastavalt selle kogusele sanktsioone. Õigusloomes tuleb sarnast kahju ka ühtemoodi karistada. Meie põhiseaduslikkuse diskrimineerimisalane kataloog on teatavasti avatud olemusega ja võimaldab tuvastada seadustes otseselt loetlemata muid ebavõrdse kohtlemise põhjuseid. Vähem ohtliku kerge narkootikumi tarvitamise alkoholist erinevalt karistamine on tõenäoliselt põhjendamatu põhiõiguste riive. Põhiseaduse § 12 lõige 1 teeb selgeks, et seadused peavad kohtlema kõiki sarnases olukorras olevaid isikuid ühtemoodi. Kas on olemas mõistlik ja asjakohane põhjus ning ebavõrdne kohtlemine on seadusloomes põhjendatud? Hoiakud ja vanad hirmud on mõistetavad põhjused, kuid mitte piisavad. Ilmselt on vaja õppida uuemat ja väiksemat ohtu sellisena ka hindama.

The European School Survey on Alcohol and Other Drugs (ESPAD) uuring näitab Eesti õpilaste (sh tudengite) suurt huvi sõltuvusainete vastu. Alkoholi, tubaka ja kanepi tarvitamine on meil Euroopa keskmisest põhinäitajatelt jätkuvalt suurem. Eriti puudutab see just kanepit.⁴⁶

Õigusloome tervis ei luba meil ignoreerida tõenduspõhist teavet. Alkoholi probleemiga tegeletakse järjest enam, kuid narkomaania leevendamine valmistab raskusi. Meie edule orienteeritud ühiskond ei soovi tunnistada, et ka „rongist mahajäänud“ noored on päästmist väärt. Juba algkoolis lahterdatakse sõnakuulekaid lapsi võitjateks ja mässajaid kaotajateks. Ei osata piisavalt eristada vanusest sõltuvaid käitumise iseärasusi ja reaalselt hälbivust (nt koolikiusamisele ja õpilase laiskusele tuleb erinevalt läheneda, sest esimene on tõenäoliselt palju tõsisem nähtus). Võõrandumine leiab aset varajases lapsepõlves ja see ei ole meie ühiskonnas võrreldav teisejärgulise keskeakriisi või puberteediga. Algkoolis ei ole õpilaste väärtushinnangud veel lõpuni välja kujunenud ja kõige kergem õppimise viis on edule

⁴⁵ Riigikogu. Otsuse 757 OE I. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine. Lisa. – Arvutivõrgus: www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf (20.10.2015).

⁴⁶ Tervise Arengu Instituut. ESPAD uuring: Noorte uimastitega katsetamine on stabiliseerunud. – Arvutivõrgus: www.tai.ee/et/instituut/pressile/uudised/3285-espada-uuring-noorte-uimastitega-katsetamine-on-stabiliseerunud-. (17.10.2015)

orienteeritud täiskasvanute jäljendamine. Seega on oht, et ühiskonna ootustele reageeritakse täiskasvanute näitel valesti.

Vanemaid näeb meie nn keskklassi kuuluv õpilane õhtuti ja tööst vabadel päevadel pigem suhteprobleeme lahendamas. Ta vaatab suure osa oma ajast vedelkristallekraani. Õpetaja aga sunnib endaga arvestama ja on õppinud ennast kehtestama. Ta kinnistab väikese inimese sotsialiseerimise tulevikuväljavaated. Probleemid (kibestumus, alaväärsustunne, isoleeritus, viha) selles arengufaasis tähendavad võõrandumist ja tõenäolist hälbimist. Vihakuritegudega on lastel kokkupuude enamasti koolis⁴⁷ ja see toob kaasa reaalsuse mõju leevendamise vajaduse. Kas me saame õpilastele sellises olukorras psühhoaktiivsete ainete tarvitamist ette heita? Saame küll, kuid valdavalt ilma seaduse sunnita. Häbimärgistamine oleks siinkohal kapituleerumine.

Narkopoliitika seisukohalt on mh Eestis tutvustatud karistusõiguse ühte huvitavatest mõistetest, mille abil saame iseloomustada oma ühiskonna hammasrataste alla jäänud inimeste kohtlemist. See on nn vaenukaristusõigus⁴⁸ või vaenlasekaristusõigus (*Feindstrafrecht*). See tähendab inimese karistamist vaenlasena ja välistab äärmuslikul juhul tema kodanikuõigused. Kurjategija vastu rakendatav sunni mõju depersonaliseerib⁴⁹ ja kodanikku tajutakse ohuallikana. Esineb kui isik ei täida elementaarseid ühiskonna nõutud kohustusi ja õigusriiki ümbritsev olukord soodustab erandina kurjategijaid vaenlastena tajuma.⁵⁰

Õiguskirjanduses vastandatakse sellele nn sõbrakaristusõigus (*Freundstrafrecht*). See eviks üldpreventiivset mõju mh mitte kõiki ühiskondlikke norme iseenesest tunnistavate õiguse rikkujate suhtes. Ühtlasi on see erinev tavapärasest kõrtsilaua-arusaamast (kurjategijaid on võimalikult palju vaja karistada). Karistusõiguse normiadressaatides tekitavad sanktsioonid omakorda mõistmatust või kiusamise ohvri tunnet, mis vähendavad soovivat mõju. Kui kanep on ühiskonnas laialt kasutuses ja tunnustatud, siis toob selle lävepakunarkootikumina kriminaliseerimine kaasa tagajärgi. Võimalikud on karistuse vältimatuse tunde õõnestamine ja üldine vastuseis narkootikumide keelustamisele. Sõbrakaristusõiguse näidetest võiks tuua politseiteate, kus autojuhte eelnevalt teavitatakse sõidukiiruse kontrollist või lastakse

⁴⁷ A. Markina; B. Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis. – Arvutivõrgus: www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf (26.10.2015)

⁴⁸ J. Sootak; P. Randma. Narkokriminaalpoliitika või narkopoliitika? – Akadeemia 2006/6. lk 1360.

⁴⁹ (depersonaliseerimist kasutatakse mh sõja ajal vaenlase hulka kuuluvate inimeste halva kohtlemise õigustamiseks)

⁵⁰ G. Jakobs; J. Sootak. Õigusliku orienteerumise piiridel: vaenlasekaristusõigus. – Juridica 2008/IV. lk 218.

liiklusrikkujal karistuse asemel kirjandit kirjutada. Sama kehtib üleskutsele sõltlaste suhtes: „Rohkem ravi, vähem karistamist“. See vähendaks kibestunud hoiakuid reeglite suhtes.⁵¹

Inimese sõbrana karistamine peab olema teadvustatud kui teatav vastumõju kättemaksuinstinktile, mida meedia või selles esinevad kurjad kommentaarid kahjuks võimendavad. Kurjade kommentaaride alla võib paigutada arvukalt esinevat lühinägelikku arusaama, et narkomaane pole vaja abistada ja tuleb lasta neil surra. See puudutab ka suhtumist narkomaanidesse, nende abistajatesse ning poliitikute vastuolulist rahvalähedust. Meedia äriline keskkond ei soodusta narkoprobleemile sisulist lähenemist. Riigile on omasem lahendada vastuolusid õiguskaitse lähenemisviisiga, kuid selline lahendus pole ainuke võimalus. Vale on õiguskaitset käsitleda kui valmis tööriista, mis sobib muutumatusena igale poole. Püüame õigust ikka vaadelda teadlaste hulgas mõistetud ühiskonnaga koos areneva protsessina. Õigus ei pea lahendama väljakutseid üksi, vaid koos teiste teadustega.

Teatavasti on sotsioloogial paremad vahendid ühiskonnagruppide vahel tekkivate konfliktide seletamisel kui õigusteadusel. Sotsioloogia eesmärgina mõistetakse sagedamini, selle mis on (*Sein*) teadvustamist. Õigusteaduses püütakse pigem paika panna seda, kuidas peab olema (*Sollen*). Nii õigus kui sotsioloogia tegelevad sotsiaalsete suhete kõikide oluliste vormidega. Sellega seoses tunneme õigussotsioloogiat, mis tegeleb laiemalt õiguse ja ühiskonna omavaheliste suhete uurimisega. Austria juristi Eugen Ehrlich'i (1862-1922) arvates tuleb õiguse arengu peamist allikat otsida ühiskonnast ja mitte riigist. Tema käsitluse järgi on olemas spontaanne, formaalsest õigusest sõltumatu sotsiaalne kord, mis moodustub individuaalsete või kollektiivsete tahete vastastikusest kooskõlastamisest. Vastuolud ei ole lahendatavad niivõrd õigusteadusele omaste abstraktsete seaduste ja normidega, vaid sotsiaalse õigluse normidest lähtuvate ning asjaosaliste endi valitud vahekohtunike abil. Ehrlich'i lähenemises seati ühiskonnas kehtiv õigus (*das geltende Recht*) e sätestatud õigus ja elav (*das lebende Recht*) e tavaõigus mõistlikku järjekorda. Ta rõhutas, et esmalt tuleb uurida üksikuid ühiskonnas olemasolevaid suhteid (võimu- ja õigussuhted, lepingute, põhikirjad, testamendid). Eelistas lähtuda inimeste tegelikust suhtlusest ja tugineda sotsiaalsetele faktidele ning intuiitiivsele õiglustundele. Niisiis eelistas ta lähenemist, kus tavaõigusest arendatakse vaatluste, küsitluste ja dokumentide uurimise käigus kehtiv õigus. Vastasel juhul esindab kehtiv õigus väga väikest osa sotsiaalsest tegelikkusest e ühtlasi (kõrgeima võimu) seadusandja tahtest. See ei tähenda, et

⁵¹ U. Scheffler. Freund- und Feindstrafrecht. Kriminalpolitik und ihre wissenschaftlichen Grundlagen. Heidelberg: C.F. Müller 2006. lk 145-146.

kehtivat õigust ei peaks uurima.⁵² Ideaaljuhul suudab kõrgeima võimu esindaja ise otsustada oma tervisekäitumise üle ja täisealisena tarvitada sõltuvusaineid vastutustundlikult. Peame arvestama võimalusega, et elanikkonna suhtumine sõltuvusainete tarvitamisse muutub lubavaks ja peame lähtuma seadusandluses kogukondade ettekujutusest ja mitte ideaalsest ühiskonnast.

Ainete seaduslikkus või ebaseaduslikkus sõltub ühiskonna traditsioonidest. Poliitiliselt korrektne oleks väita, et alkohol ja tubakas on vähem kahjulikud. Tegelikult tekitavad ühiskonnale ulatuslikku kahju nii suitsetamine kui alkoholi joomine. Kui sellised ained oleksid keelatud, kas siis oleks rahva tervise olukord sama? Tõenäoliselt mitte. Kui aga lubada teised ained? See muudaks samuti olukorda. Jaanus Harro arvates kehtib rusikareegel, et mida rohkem eri uimasteid on võimalik kätte saada, seda rohkem eri sõltuvusaineid ka tarvitatakse. Üks ei tõrju teist välja ja lõpuks liidab ühiskond oma kahjud. Teatud mõistlikul viisil tarvitatuna võib iga asi ollagi kui mitte just kasulik, siis võrdlemisi ohutu. Näiteks kunagi olid oopiumipreparaadid ohutumad kui mitu muud levinud arstimisvõtet.⁵³

Arvestame ka seda, et kui midagi keelatakse, siis ei tehta seda enamasti paindlikult – keelatakse ikka suures ulatuses. Üheks huvitavaks nähtuseks on kanepi toimeained meditsiinis. On kasutusel ravimid, mis on identsed kanepi peamise toimeainega, aga neil on lihtsalt teine nimi. Farmakoloogi seisukohalt pole vaja rõhutada, et mingi aine on sünteetiline. On täiesti ükskõik, kas mingi ühend on looduslik või sünteetiline. Õhku jääb küsimus, kas nende suhtes peaks kehtima erinev regulatsioon. Reguleerimisel ei lähtuta enam aga farmakoloogilisest, vaid sotsiaalpoliitilisest loogikast.⁵⁴

Kanepi legaliseerimisega tasuks olla ettevaatlik ja konservatiivne. Ka Hollandis, kus narkopoliitika on kõige liberaalsem, on tegemist dekriminaliseerimisega, mitte legaliseerimisega – politsei võib kanepitarvitamisse vajaduse korral sekkuda. Näiteks – Euroopa ainsas kanepimuuseumis Amsterdamis on muude väljapanekute hulgas silte, et siin oli üks eksponaat, aga politsei on selle konfiskeerinud. Kõnealuses muuseumis kasvatatakse kanepitaimi ja kui politseile tundub, et neid on liiga palju, viib ta mõned taimed minema. Selline regulatsioonimehhanism on küllaltki unikaalne. Kas me tahame Eesti politseid, mis kurdab, et

⁵² H.Käärrik. (1998) Sotsioloogilise informatsiooni õigusloomes kasutamise seonduvate sotsiaalõiguslike teooriate ning vastavate empiiriliste uurimuste üldistav analüüs. – Arvutivõrgus: www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/kaarik.html. (14.02.2016)

⁵³ J. Harro; A-A. Allaste. Uimastite ajastu. – Arvutivõrgus: ekspress.delfi.ee/areen/uimastite-ajastu?id=69032803. (08.02.2016)

⁵⁴ *Ibid.*

neil ei ole inimesi, selliste ülesannetega koormata? Jätame seadustesse augud ja loodame siis politsei sisetundele? ⁵⁵

Selles ühiskonnas, kus meie tahame elada, on keelamise võimalused piiratud. Mõistlik olekski siis piiratud keelamine. Ühiskonna jaoks muutuvad narkootikumid oluliseks siis, kui neid tarvitab arvestatav hulk selle liikmeid, nii et sootsium ei saa endistviisi jätkata. Tuleb hoida aineid lastest eemal ja vähendada kättesaadavust ning tugevdada kvaliteedikontrolli. Inimesed on alati leidnud viisi, kuidas rumalalt sätestatud keelamistest mööda minna. Kahjulikest ainetest on sõltuvust kõige vähem ühtpidi neis ühiskondades, kus kraanid on väga tugevasti kinni keeratud, puuduvad igasugused vabadused ning on range kontroll, ja teistpidi seal, kus on palju vabadusi, võimalusi, aga samas ka teadmisi võimalikult paljudel ühiskonna liikmetel. Kõige hullem on keskmise vabadusega ühiskondades, kus kontrolli eriti ei ole, aga võimalusi ka eriti ei ole. Seal olekski psühhoaktiivsete ainete abil kõige lihtsam viia oma teadvust ebameeldivast seisundist meeldivasse. Eestis on alates 1995. aastast elu jooksul mõnd illegaalset ainet proovinud 15–16-aastaste kooliõpilaste osakaal kasvanud. 1995. aastal oli see näitaja 7%, 1999. aastal 15%, 2003. aastal 24%, 2007. aastal 30% ja 2011. aastal 32%⁵⁶. Olukord Eestis ei ole kiita. Tendents on kurb ja mõtlemapanev. Kui jääb valitsema tarbijalik hoiak m, siis kulub meie ühiskonnas veel palju oopiumit.⁵⁷

Käesoleva töö autori arvates tuleks nii ühiskonnas massimeedias vahet teha narkootikumide lubamisel ja karistamata jätmisel. Võime näiteks ühiskonnas mõnuainete tarvitamisse suhtuda terava hukkamõistuga, kuid karistuse ära jätta. Alkoholismi vähendamisel on ikka püütud inimest pigem aidata kui karistada. Kanepi mõnuainena tootmise legaliseerimine võib toimuda aeglaselt meie naaberriikide arenguid jälgides ja tekkivaid ohte tasakaalustades. Keeruliseks on osutunud sõltuvusainete ja tervishoiusüsteemi omavahelise tasakaalu saavutamine. Üksikisiku reaalne vastutus oma tervishoiu eest kasvab.

Kui kanepit soovitakse seadustada ravimina, siis ravimite valmistamise ja müümise regulatsiooni arengud on Euroopa Liidus valdavalt arusaadavad. Samas ühiskonnas edaspidi rohkem arutlema tervise kui sotsiaaltootekande teenuse kättesaadavuse teemadel. Mõjudelt on, vastavalt eeltoodule, alkohol isegi kergetest narkootikumidest mõnevõrra hullem. Samas tuleb

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ J. Harro *et al.* Lapsest täiskasvanuks, Eestis, ELIKTU 1998–2015. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus 2015, lk 96.

⁵⁷ J. Harro; T. Tiivel. Kas elame ravimite ja uimastite ajastul? – Horisont 2013/VI, lk 28-29.

vältida laiaulatuslikku „sõda alkoholismiga“, sest ajalugu näitab lauskeeldude nõrka või soovitud vastupidist mõju.

Inimene peab igapäevaselt võtma vastu enda tervise suhtes olulisi otsuseid. Kas hankida kodu elava liiklusega magistraaltee ääres? Kas juhtida autot? Kas tasub töötada vastumeelsel ametikohal? Kas tarbida alkoholi, tubakat ning rämpstoitu? Kas tasub arsti oma vaevustega tülitada või mitte? Me usaldame taoliste epikuuroslike valikute tegemisel iga täisealist.

Eesti demokraatia väljakutsed jagunevad mitmeteks eri riskideks ja see võib põhjustada väheste ressursside jagamisel ühiskonda takerduma lihtsamate väljakutsetega tegelemisele. Demokraatia nõuab poliitikutelt tahes-tahmata rahva usaldamist. Milliste ainete tarvitamine on lubatav ja kuidas neid tarbijale ohutuna kättesaadavaks teha? Taoliste küsimuste juured asuvad meie ühiskonnakorralduses. Vaidlused muutuvad töö autori arvates edaspidi pigem teravamaks ja pehmete narkootikumide tarbimise suhtes ei näi tulevat mingit lõplikku konsensust. Pigem saavad siin muutused tulla aeglaselt ja väikeste osade kaupa.

2. Massimeedia ja narkootikumid

2.1. Meedia ja demokraatia

Meedia ülesanneteks loeme tänapäeval eelkõige avalikustamist, võimude kriitikat ja kontrolli, sotsialiseerimise toetamist, kultuuri ja hariduse levitamist ning meelelahutust. Meedial on ainulaadne omadus muuta ühiskonnagruppide huvid ja poliitilised otsused avalikkusele läbipaistvaks. Ajakirjandus kritiseerib võimuharude tegevust ja teostab ideaalis omamoodi sõltumatut kontrollifunktsiooni teabekeskkonnas. Meedia võimaldab igaühel sotsialiseerumist tänu kultuurikeskkonnas toimuva teabekanalitesse peegeldamisega ning võimaldab väärtushinnangute tagasisidestuse kahekõnes ühiskonnaga. Hariduses ja kultuuris toimuvast saame samuti suurepärase ülevaate massiteabevahenditest. Ära ei maksa unustada ka meedia meelelahutusvõimalusi, mis aitavad inimestel puhata igapäevatööst. See võimaldab tagada ühiskonna sidususe ja annab vaimset tuge igaühele tema valitud teel.

Samas võib meedia tekitada erapoolikut probleemi valgustamist, intriigide-, spekulatiivsuse, šokeerivama pealkirja otsimist ja teabekanalide kasumlikkuse maksimeerimist ning kitsaste huvirühmade huvide järgimist. Võimalik on tõrjuda püsiväärtused tagaplaanile ja tekitada ühiskonnas võõrandumist, hirmu, usaldamatust, häbimärgistamist.

Narkoproblemaatika seisukohad jõuavad järjest enam igakülgseks ja detailides enamuse silme alla. Poolt- ja vastuargumendid kõlavad järjest tulisemalt ja vastanduvamalt. Narkomaanidega otseselt tegelevate asjatundjate väljaütlemised meedias peegeldavad nn enamuse huvides tegutsemist ja pigem taasiseseisvumise varasemat aega. Mõnuainete legaliseerimise aktivistid näevad keeldudes vabadusi piiravat ideoloogiat. See meenutab veidi kunagisi ookeanitaguseid Vietnami sõja vastaseid, kes demonstreerisid mh kanepi suitsetamisega protesti võimu vastu.

Ühiskonnas levivad vastakad arvamused „kergete“ narkootikumide mõnuainena legaliseerimisest. Meedia teatavasti nii selget sõnumit ei anna. Oluline on välja selgitada meie ühiskonna tegelikud eelistused. Õigus ise otsustada oma keha üle ja ühiskonna kontroll vastanduvad. Riik piirab vabadust aineid tarvitada, et säilitada võimalikult suures ulatuses rahva tervist. Üksikindiviidil on õigus oma tervist rikkuda riigis lubatud ulatuses. Teatud määral riivab enda tervise rikkumine juba teiste õiguseid. See koormab omakorda igat inimest kohustusega oma ainete tarbimist piirata. Seda piiri ei ole seadusandjal otstarbekas teiste ühiskondade või oma äranägemisest lähtuvalt ning ilma kaalutletud ühiskondliku kokkuleppeta seada.

Tavakodanikule kui meediatarbijale jääb mulje, et ühiskond muutub järjest vihasemaks ja ebatolerantsemaks. Ressursside nappus arengumaades ja taasalanud rahvaste ränne tekitavad pingeid ja Euroopal seisavad taas ees suuremad väljakutsed. Samas võib sellistes muutustes näha demokraatia arengut omamoodi võitlevasse, emotsionaalselt kaasavamasse ja loomuliku leppimatuse faasi. Kas see on paratamatu tsivilisatsiooni elukaare arengu langusfaas või selle uuenemine jätkusuutlikumaks?

Narkootikumide levik paistab selliste muredega võrreldes vähem oluline, kuid väiksemate probleemidega tegelemise viisid annavad aimu ühiskonna vastupanuvõimest ees seisvate ülemaailmsete väljakutsete valguses. Massimeedia vastumõju väiksematele ja suurematele väljakutsetele on seotud ühiskonnas toimivate arusaamadega.

Liberaalne demokraatia on keeruline kooslus võistlevatest sotsiaalsetest gruppidest ja huvidest. Võisteldakse võimalikult suure elanikkonna arvamuste ja eelistuste esindamise eest. Arvestatakse asjaoluga, et suurem osa ühiskonnaliikmeid ei valda avaliku sektori problemaatikat ning on sunnitud valima omale esindajad e võimueliidi. Meedia edendab erinevaid seisukohti ja vahendab üksteisele rahvast ja eliiti. Vahendatud seisukohad jõuavad poliitiliste institutsioonideni e vahetute otsustajateni. Taolises teabevahendaja rollis võtab meedia endale mitme pooluse esindaja ülesanded ning kogub, töötleb ja jagab ühiskonna kohta teavet. Meedialt oodatakse tasakaalustatust, objektiivsust ja erapooletust. Liberaalne maailmavaade eeldab, et riikide valitsused on eelnevalt nimetatud omaduste nn esmased loomulikud vaenlased. Seega peab liberaalne meedia alluma vabale konkurentsile ja olema loomult kommertsialiseeritud.⁵⁸ Meedia võib teatud majanduslikust seotusest tulenevalt tihtipeale tavatarbijale konstrueerida eliidile sobiva maailmapildi. Vähem edukatest või teisitimõtlejatest luuakse süngemaid ja võõrastavaid kujundeid.

Krimiuudiseid näeme enamasti meelelahutusformaadis. Sündmused jõuavad meie teadvusse kokkuvõtliku sarjana, mille peategelane on kujutatud ohvrina või pahategijana emotsionaalses inimestevahelises vastuolude draamas. Meedia müüb tarbijale teavet turundatava tootena ja endale sobivas formaadis pakituna. Meediaorganisatsioonide tegevuse tulemusena on tuntud nn pahupidireegel. Selle tunnuseks on asjaolu, et meedias räägitakse kõige rohkem mõrvadest ja

⁵⁸ D. Raeijmaekers; P. Maesele. Media, Pluralism and Democracy: What's in a Name? – Media, Culture & Society 2015/37 (7). lk 1044. – Arvutivõrgus: mcs.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0163443715591670

vähem vargustest. Samas langeb suur osa kuritegude ohvreid ikka varguste, mitte mõrvade ohvriks. Üldjuhul eelistab meedia rohkem kõmulisemat uudist kui tõelisi probleeme.⁵⁹

Teist tuntud meedia käitumise reeglit võiks nimetada esmase sündmuse eelistamiseks. Näiteks või tuua kahtlustava suhtes sooritatud esmaste menetlustoimingute põhjalikku valgustamist meediamaaistikul. Vähem pööratakse tähelepanu kohtumenetlusele ja veel vähem karistuse kandmisele. Korrektne probleemi esile tõstmine sisaldab teatavasti kajastatava süüteo asetamist ühiskonna üldise õiguskäitumise konteksti.⁶⁰

Eesti meediamaaistikul on nn pahupidireegel küll jälgitav, kuid kõmulisemaid kohtumenetlusi jälgitakse kuni karistuse määramiseni. Reaalsed kuritegevusega seotud probleemid saavad suuremat kajastust pigem riigiasutuste ja asjatundjate avaldatud teabe põhjal. Meediale pakuvad huvi harvaesinevad ja üllatuselemendiga ühiskonna väärnähtused. Tõsiseltvõetav meediaressurss jätab pahupidireegli järgimise varuvariandiks kui tõesti ei leia meie ühiskonnas parajasti laiale kasutajaskonnale probleeme tekitavat nähtust. Võib asuda seisukohale, et kritiseeriv arvamuspaljusus vähendab sh meie ühiskonnas levinud pahupidireegli kasutamist, sest tõelised sotsiaalsed probleemid pakuvad sellises keskkonnas järjest rohkem huvi ja nii väheneb vajadus meedia trikikastist „tavarelvastust“ välja võtta.

Samas teine eelnimetatud lähenemine, e esmase sündmuse eelistamine, on ikka päevakorras. Kohtumenetluse ja karistuse kandmise kajastamine nõuab põhjalikku ettevalmistust, on töömahukam ja ka kulukam. Selles järgus on meedial rohkem võimalik teha tahtlikke üleastumisi ja tahmatuid vigu. Järgnevas alapunktis kirjeldatud kritiseeriva arvamuspaljusususe suunas liikuvad arengud aga esmase sündmuse eelistamise reeglile kahandavalt ei mõju. Vastanduvate arvamuste kandjad soovivad ise kujundada edaspidiseid sündmusi suhestudes valitseva ideoloogiaga või võimusuhetega.

On kolm põhilist sotsiaaluuringute valdkonda, mis valgustavad meedia ja kriminaalõiguse seoseid. Esimest iseloomustab meedia mõju kuritegevuse tähtsusele avalikkuse päevakorras. Uuritud on mh kuidas meedia tõstab avaliku tähelepanu pingereas kuritegevuse tähtsust, määrates millest tarbijad midagi arvavad ja harvem – mida nad arvavad. Nii võib meedia reaalsest probleemidest tarbija tähelepanu kõrvale juhtida. Näiteks teatakse, et kõige rohkem

⁵⁹ R. Entman. How the Media Affect What People Think: An Information Processing Approach. – The Journal of Politics. 1989/II (51).

⁶⁰ *Ibid.*

muudab meedia poliitilise maastiku mõõdukate inimeste arvamusi ja vähem vasakule või paremale kalduvaid vaateid.⁶¹

Teine valdkond uurib meedia mõju avalikkuse kuritegevuse ja õigusealaste hoiakute ning uskumuste suunal. Meedia nimelt loob tihti kasutajale pildi kurjast ja ohtlikust maailmast. Kolmandana on oluline meedia mõju karistuspoliitika kujundamisele. Näiteks tekib meedia mõjul maailmapilt, kus „pahaks“ osutunud ühiskonnas on vaja kurjategijaid võimalikult palju karistada.⁶² Teabekeskonna kvaliteet sõltub samuti olulisel määral meediast.

Käesolev töö puudutab mõnevõrra kõiki nimetatud meedia sotsiaaluuringute valdkondi. Narkotemaatika õiguslaste hoiakute kujutamine meedias on pidevas vastasmõjus elanikkonna suhtumisega narkomaanidesse ja narkootikumideks liigitatud ainete lubatavusse. Teataval määral on tarbijad võimelised teadlikult ise massimeediat mõjutama. Tänapäeval on võimalik teabeallikana kasutada massimeediast ausamaid ja täpsemaid ressursse. See puudutab igast ühiskonnast vaid vähemust.

Massimeedia uuringutes leiab tänapäeval üsna arvukalt *agenda-setting* teooria käsitlusi mh kontentanalüüsides. Selle ühe olulise omadusena rõhutatakse tähelepanu e ühte teemat kajastavate uudislugude arvu. Järgmine on ühte teemat kajastava loo tähtsus (nt paigutus, pealkirja suurus, väljaande mahukasutus). Mõnel juhul mõõdetakse ka kogu artikli meelestatust kahevalentsena. Kirjutise üldise positiivse või negatiivse iseloomu abil leitakse konflikti sisaldavad tekstid. Meedia päevakorda põhjustavad ajakirjanduse normid ja traditsioonid, kommunikatsioon meediatööstuse sees, allikad- ja nende päevakord ning väiksemate väljaannete omadus mõjukamaid turuosalisi jäljendada.⁶³

Kuritegevuse kajastamine jõuab enamasti meieni massikommunikatsiooni kolme huvide ringi kaudu: meelelahutus, uudised ja veeb. Iga huvide ringi võib omakorda tarbijani tuua eraldiseisva teabekandjaga (raamatud, filmid, raadio, televisioon, erinevad veebiteenused jne.) Tunneme kahte põhilist kuritegevuse kajastamise ja representatsiooni objekti: enamlevinud süüteod ja vägivaldne mh tänavakuritegevus ning teisena vähemlevinud nn valgekrae kuritegude käsitlemine, mille ohvriks on kuritarvitatud usaldusega eraisik või avaõiguslik

⁶¹ R. Surette. (2003). The media, the public, and criminal justice policy. – Arvutivõrgus: heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jijis2&div=11 (27.10.2015)

⁶² *Ibid*, lk 45.

⁶³ M. McCombs. A Look at Agenda-setting: past, present and future. – Journalism Studies. IV /2005, lk 543-557.

asutus. Seda sotsiaalsete instituutide ja organisatsioonide ning nende ohvrite osalust teadvustamata. Läbi aegade toob meedia esile eelkõige nõrgemate sotsiaalsete gruppide tüüpilised kuriteod ja pöörab „valgekrae“ süütegudele veidi vähem tähelepanu.⁶⁴

Peame teadvustama endale, et patuoina mõiste sisu ei kao tsivilisatsiooni tekke või arenguga kuhugi, vaid võtab ohtlikemaid vorme. Käesoleva töö autoril tuleb meelde August Kitzbergi tragöödia „Libahunt“, mis ei vaja eesti keele igapäevakasutajale tutvustamist.

Eriti tuntud on esmalt Stanley Cohen'i kasutatud moraalse paanika mõiste, kus tuleb kõne alla ühe sotsiaalse grupi ebaproportsionaalsena tajutav oht ühiskonnale. Sotsiaalteaduse mitmetes uurimissuundades on mõistlik meedia ja kuritegevuse uurimisel käsitleda mh avaliku elu ja meedia rolli. Tähenduslike kaupade massileviku alateadliku ja teadvustatud protsessi uurimine võimaldab meil aru saada uudiste representatsioonist- ja moodustamise sotsiaalsest konstruktsioonist. Meedia vahendatud kuritegevuse ja karistusõiguse kujundid kurjategijatest ja sotsiaalsest kontrollist sisaldavad omakorda ühtset inimeste kultuurilist arusaama, arenenud ühiskonna õigusemõistmise ajaloolisel taustal. Teisisõnu, meedia massikaubaks toodetud kuritegevuse ja õigusemõistmise lood paljastavad mõndagi ühiskonna enda halvana või heana teadvustamisest. Krimiuudised pole seega erapooletud või väärtusneutraalsed.⁶⁵

Meediaväljaanded püüavad leida dramaatilisi uudiseid, et püüda võimalikult palju tarbija tähelepanu. Materjalides eelistatakse kuulsaid või vastuolulisi isikuid. Tavapäraselt mõistetud moraalne paanika (visuaalne representatsioon sellest, kes me olema ei peaks) aitab uudisteagentuuridel lisada muidu nn kuivade või vähedramaatiliste isikute kajastamisele emotsiooni. Publiku hulgas emotsionaalset kaasamist tekitades, saavutavad ajakirjanikud oma töö suhtes suurema huvi sh „arenevates lugudes“ (mh päeva jooksul täienevates) artiklites. Sõltumatutest sündmustest järeldatakse murettekitavaid mustreid. Mida hõlbelisemad on isikud või sündmused, seda suurem tõenäosus on neil sattuda meediakajastusse ja saada kinnisarusaamade kaudu käsitletuks. Kinnisarusaamu (nn stereotüüpe) kasutatakse ka narkootikumide kajastamisel kui väidetakse teadvat ühiskondlike suundumusi, neid üksikute kohutavate näidetega võrreldes. Nii võidakse viidata pidevale vajadusele kaasata riigi rahastust ja valvsat õiguskaitset.⁶⁶

⁶⁴ G. Barak. Mass Media and the Social Construction of Crime: A Critique and Implications for the Future. – Arvutivõrgus: www.greggbarak.com/whats_new_6.html. (25.11.2015).

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ B.E. Denham. Folk devils, news icons and the construction of moral panics. – Journalism Studies. IX 6/2008, lk 945-961.

Olenemata meedia uurimisest durkheimilikust, marksistlikust või feministlikust seisukohast – ikka on uudiste tulemuseks moraalipiirangute taastootmine, õigussüsteemi põlistamine või sooliste stereotüüpide kindlustamine. Sellest omakorda võimu ebaühtlane jaotamine ja ebaõigluse levik ühiskonnas. Herbert Gans on Ameerika Ühendriikide uudisväljaandeid uurides leidnud, et uudistes kajastub majanduslik-, poliitiline-, sotsiaalne- ja kultuuriline hierarhia. Meedia tarbijani tuuakse ühiskonna edukate mured ja madalama kihi rünnakud nendele, kusjuures teabe adressaat ise paikneb massiivsena kahe väiksema sotsiaalse kihi vahel. Uudistest saab lõpuks subjektiivne sotsiaalne konstruksioon reaalsusest.⁶⁷ Kui meedia kipub kultuuriruumi karmimaks looma, siis ühiskonna areng evib teatavat vastumõju. See nähtus omakorda kujundab meie suhtumise mh kanepi tarvitamisse, mida täiendavalt selgitab järgnevalt viidatud uuring.

Rahvatervise ja kommunikatsiooni asjatundjad on uurinud meditsiinilise kanepi legaliseerimise mõju ajakirjandusele. Ajavahemikul 2007 jaanuarist kuni 2013 juunini on näiteks Iisraeli kolme suurema ajalehete artiklit valdavalt suhtunud kanepisse kui ravimisse ja veidi alla kolmandik kui ebaseaduslikku narkootikum. Valdavalt kirjutavad arstid retseptiravimina kanepit välja kroonilise valu ja vähihaigete olukorra leevendamisel. Kirjeldatud ajavahemikul lubati järjest enam arstidel litsentsipõhiselt kanepit ravimina kasutada. Alguses anti välja mõnisada ja hiljem juba mitutuhat vastavat luba aastas. Keskne koht meditsiinilise kanepi lubatavuse teadvustamisel on meedia osa narkootikumide raamistamisel võimsa ideoloogilise aparaadina. Sellest tulenevad majanduslikud, sotsiaalsed ja õiguspoliitilised tagajärjed. Mida pooldavamalt suhtub meedia meditsiinilise kanepi tarvitamisse, seda rohkem pooldab seda ka ühiskond.⁶⁸

Kaalutleva demokraatia mudel näeb meedia ülesandena erinevate seisukohtade ja tasemete nn foorumi korraldamist e kriitilist debatti. Kui meediale on teave kaup, siis ta konstrueerib avaliku arvamuse. Meedia ei tohi toetada ühiskonda iseloomustavaid hierarhiaid, vaid võimalikult laiapõhjalist dialoogi ning austama kasutajate endi loodavat sisu ja osalust.⁶⁹ Kaalutlev demokraatia on üks otsedemokraatia alaliike. Näiteks võib tuua Šveitsi rahvakoosolekud, kus valitsemisvormis on föderalismist tulenevaid esindusdemokraatia omadusi.

Tänapäeval näeme teabeküllusest väsinud meediatarbija suundumust kaugeneda igapäevapoliitikast ja suhelda olulistele teemadel enda valitud kogukonna sees. Meedia tarbija

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ S. R. Snitzman; N. Lewis. Is cannabis an illicit drug or a medicine? A quantitative framing analysis of Israeli newspaper coverage. – The International journal on drug policy. 2015/26 (5).

⁶⁹ *Ibid.*, lk 1045.

võib teha järelduse, et oma kogukonna õiguseid tuleb aktiivselt kaitsta ja mis olulisem – soovitakse neid riigi eest varjatult kasutada. Selline lähenemine võib aset leida isegi uudisportaalide artiklite anonüümsete kommentaaride viisakamate autorite hoiakutes.

Esineb ka vähemlevinud teooria agonistliku⁷⁰ e võitlusliku demokraatia kohta, kuid see meedia rolli nii selgelt ei puuduta. Meedia ülesandeks jääb loomulikult võitlevate huvirühmadele areeni pakkumine. Demokraatia põhisusena näeb agonistlik mudel kui mitmete omavahel leppimatult võitlevate ühiskonnagruppide kogumit. Sellele vastanduvalt näevad eelnimetatud teooriad demokraatia sisuna huvirühmade omavahelise üksmeele leidmist (konsensust).⁷¹

Sotsioloog Gerard Delanty arvates valib inimene kogukonna ettekujutuse abil ja oma võimega näha selles eneseteostust e võimaluses oma isiksust nõ taasluua. Asi on selles, et kogukond eksisteerib sümbolsete konstruktsioonide maailmas sotsiaalse võrgustikuna, kus selle sümbolised vormid (objektidele, sündmustele ja suhetele omistatud tähendused) on väga killustunud ja jõuavad peaaegu alati meieni avaliku meedia kaudu. Mõistagi on kogukonda otsival meediatarbijal keeruline sümbolite eripalgelisuses oma leida, sest igaüks saab nii mitmeti tõlgendatava sõnumi. Eliidid on alati manipuleerinud sümbolite tähendusega, kuid minevikus olid põhiliste sümbolsete vormide arusaamad üsna stabiilsed. Tänapäeva uus meedia ja sotsiaalsed protsessid, nagu ülemaailmastumine, töid ebakindluse, ettenägematuse, erimeele kogukonda moodustavatesse sümbolsetesse vormide mõistmisse. Nimetatud sümbolite tähendus on järjest rohkem konstrueeritav ja seega elame nüüd tähendustest vabas (*meaningless*) maailmas. Tähendusi moodustavad sotsiaalsed grupid, kes omavahelistes vastuoludes võideldes evivad uusi kultuurisüsteeme ja kuuluvuse vorme. Tekkinud uutel väärtustel põhinevad kogukonnad langevad tihtipeale erimeelsuste ja halvemal juhul totalitaarsete ideede saagiks.⁷²

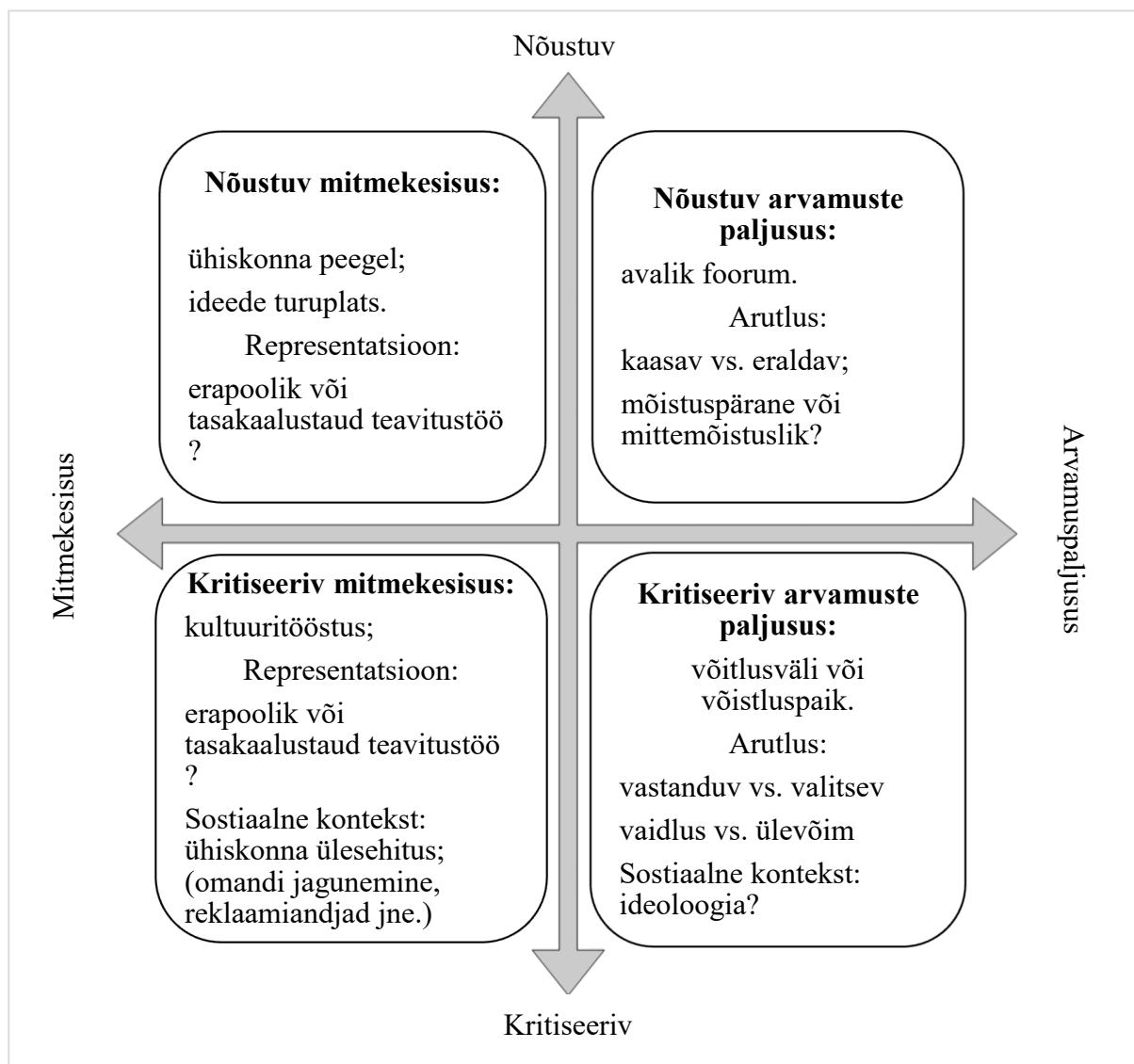
Narkomaaniat, kui ühe ühiskonnas vastakate arvamuste allikat, on mõistlik vaadelda üldise demokraatia arengu taustal. Erinevad kogukonnad ja huvigrupid esindavad oma vaateid tõenäoliselt seda intensiivsemalt, mida hilisem on meie ühiskonna demokraatia arengustaadium. Töö autori arvates oleme jõudmas kriitilise arvamuspaljuse arenguetappi e nn agonistlikku pluralismi. Teooria lõi Chantal Mouffe, kes üritab radikaalse demokraatia

⁷⁰ C. Mouffe. *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism*. – Arvutivõrgus: www.ihs.ac.at/publications/pol/pw_72.pdf. (20.10.2015).

⁷¹ D. Raeijmaekers; P. Maesele, lk 1046.

⁷² G. Delanty. *Community*, 2 tr. New York: Routledge 2010, lk 154-156.

modeli abil vasakpoolset maailmavaadet kaasajastada. Kokkuvõtlikult ilmestab seda asjaolu järgnev demokraatliku meedia käsitusvariantide joonis.



Joonis 1. Neli meedia arvamuspaljususe käsitlust. (Allikas: Raeijmaekers, D; Maesele, P. lk 1052.)

Töö autori arvates ei laabu edukalt keeruliste probleemide üle arutlemine kõigi võimalike demokraatliku meedia käsitusviiside abil. Nõustuva mitmekesisuse (Joonis 1) seisukohalt on ühiskonnaliikmete enamuse suhtumine probleemsesse vähemusse otsustav. Nõustuva arvamuse paljususe seisukohalt on olukord parem, sest avalik foorum võimaldab kaasata laiapõhjalisemat arutlust kui pelk ideede turuplatsi võimalus. Seejuures on oht sattuda emotsionaalse lähenemise ohvriks. Kritiseerivas mitmekesisuses lähtub meedia kultuuritööstuslikust ühiskonna peegeldamisest, on mõjutatav omandisuhetest ja tundlik erapooliku teabeleviku suhtes. Paremaid tulemusi on võimalik saavutada veidi koormavamas neljandas variandis. Kritiseeriv arvamuspaljusus tähendab pidevat võitlust, vastandumist ja vaidlusi. Otsitakse vastase

arvamusest ideoloogia nn karvast kätt ja seotust mõne suure võimuallikaga. Vähemusse kuuluvad ühiskonnagrupid on seda aktiivsemad, mida väiksem on nende mõju ajahetkel.

Paistab, et Eesti ühiskond on jõudnud viimasele eelnimetatud väljale. Taasiseseisvumise järel oleme vastavas skeemis liikunud nõustuvalt suunalt kriitilisemasse ja mitmekesisuselt arvamuspaljususesele. Edukamate ühiskonnakihtide arvamuse levitamine meedias on asendunud üha rohkem erinevate leppimatute seisukohtade teadvustamisega.

2.2. Meedia ja narkoteema kajastamise uurimine

Kriminoloogid on viimasel aja leidnud, et eneseväljenduse vajaduse olulisus ühiskonnas on seotud suhtumisega pehmete narkootikumide lubamisse. Euroopa lõikes on kõige konservatiivsemad Rumeenia, Bulgaaria ja Malta; kus vastavat käitumist ei soovi iial näha ligi 95% küsitletutest (uuringu keskmine on 74 %). Holland, Rootsi ja Taani on pehmete narkootikumide suhtes kõige sallivamad, sest sealmaal on näitajad vastavalt 47; 70,5; 62,3%. Eesti on veidi üle keskmise 80,8 %-ga. Eneseväljenduse olulisusega seostatakse uuringus kosmopoliitilise liberalismi taset, kus tähtsal kohal on tõrjepõhiõigused ja enesemääramine. Eneseväljenduse arvu puhul arvestati levinud religiooni; inimarengu indeksit; sotsiaalse kontrolli meetmeid (tööga hõivatus, abielu, autoritaarsus); haridust; individualismi; sugu ning vanust. Eneseväljenduse olulisuse arvuga on tabeli esimene Rootsi, näitajaga 3.54 kui keskmine on 2,11. Eesti on tugevalt alla keskmise vastava näitajaga 1,47.⁷³

Eelnevast uuringust võib järeldada narkootikumide lubatavuse tajumise sõltumist kultuurikeskkonnast. Ühiskonna alalhoidlikkuse tajumine ja eneseväljenduse vajadus põhjustavad erinevusi elanike gruppide arusaamises demokraatiast kui ühismeelest või võitlevast leppimatusest. Narkootikumide tarbimist, kui eneseväljenduse füüsilist vajadust, on võimalik tõlgendada osana igaühe õigusest vabale eneseteostusele (viide 63). Igapäevaselt mõistavad nooremad ja vabameelsemad inimesed selles all mh loosungit: „Oma kehaga teen seda, mida tahan!“ Selle üle vaieldes jõutakse samuti leppimatutele seisukohtadele. Kahtlemata on meie ühiskonnas juurdunud põhiseadusejärgne igaühe defineeritav eneseteostus.

Reaalselt jääb tulevikus võimalus igaühel teha endast mõne aine sõltlane ja riikidel ei tasu seejuures enamasti sunnimeetmetele toetuda. Ohu suurus sõltub ka valmisolekust. Meie ühiskond on pika aja jooksul näiteks harjunud asjaoluga, et teatud puuetega inimestel on üha

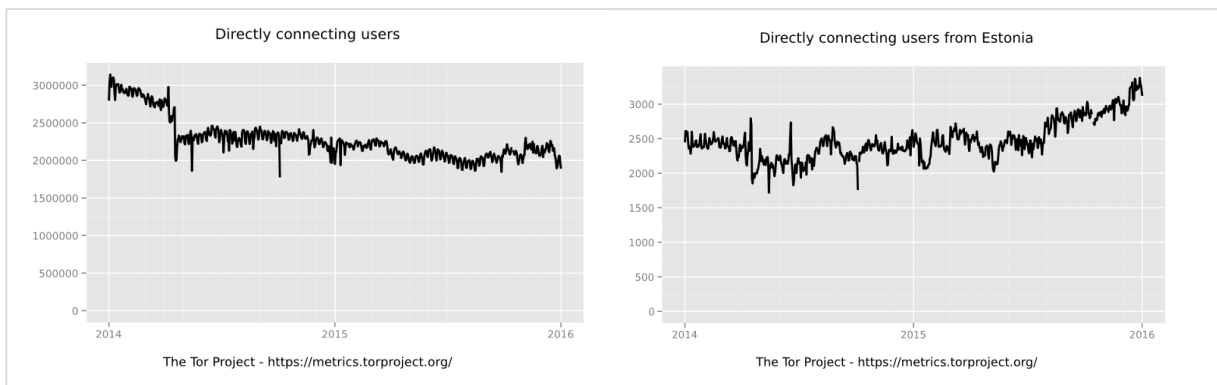
⁷³ L. Cao; R. Zhao. The impact of culture on acceptance of soft drugs across Europe. – Journal of Criminal Justice. 2012/40 (4).

mugavamad tehisejased. Me ei taju seda ohuna. Kui aga lühikese aja jooksul tuua kogukonda sisse inimeste kätest-jalgadest tunduvalt täiuslikemaid kehaosi, mida on võimalik kasutada relvana ja mis töötavad arvutitarkvara abil? Arusaadav on alahoidlike inimeste soov hoida üldised vabadusõigused lahus narkootikumide tarvitamise lubamisest. Kaasaegsete arengutega leppimatute kogukondade võitlus oma tõdede eest on ilmne. Ei olegi mõistlik seadusega kindlaks määrata, et kas elada tervislikult ja kauem või paheliselt ning lühemat aega. Kas vaidlus selle üle on demokraatlikule ühiskonnale vajalik? Pigem tuleb tagada sellise poleemika võimalikkus.

Postmodernistlik teooria seletab, et seksuaalsus ja elustiili valikud on asendanud traditsioonilised soo-, klassi-, ja päritolupõhised identiteedi tähed, muutes viimased üleliigseteks ja ebaolulisteks. Arvutivõrkude vahendatud teabevahetuse kasv on võimaldanud katsetada erinevate identiteetide tahkudega ja nii tekivad uued uurimisteedad mh kriminoloogidele. Küberruum vahendab hõlpsalt kujutusvõime piiramatuid võimalusi. Piisava oskuse ja teadmistega on võimalik – kui Teil on selliseid kalduvusi – osta omaale pruut, jälgida online- režiimis homobaare, kustutada oma ostunälga võõra krediitkaardiga, murda juurdepääs pankade või Pentagoni turvasüsteemidesse, korraldada massirahutusi võõras riigis ja seda kõike ühe päeva jooksul. Anonüümsus, sõltumatus kehast, haardeulatus ja kiirus on interneti teabevahetuse põhiolemus. Ühendatuna võimaldavad need asjaolud end vaprana, vabastatuna ja eksimatuna tunda. Postmodernistlik meedia ühendab lõbu ja vihkamise, julmuse ja mängulisuse, kaasava ja rõhuva, avatuse ja äärmuslikkuse. Kõige hea kõrval varitseb internetis lausa kuritegevuse karneval.⁷⁴

On teada, et narkootikumide on võimalik suhteliselt anonüümselt internetist krüptoraha eest tellida. Selleks on võimalik kasutada nn süvaveebi. Järgnev joonis iseloomustab privaatsust tavatarbijast kõrgemalt hindavate tarbijate Tor protokolliga kasutamist. Taoline teabevahetustarkvara võimaldab mh kuritegelikus maailmas suhteliselt karistamatult erinevalt mõistetud postmodernismi varjukülgi rakendada. Järgnev joonis iseloomustab Tor protokolliga abil kasutatava anonüümse interneti kasutamise dünaamikat.

⁷⁴ Y. Jewkes. Media and Crime. London: Sage Publications, 2004, lk 31.



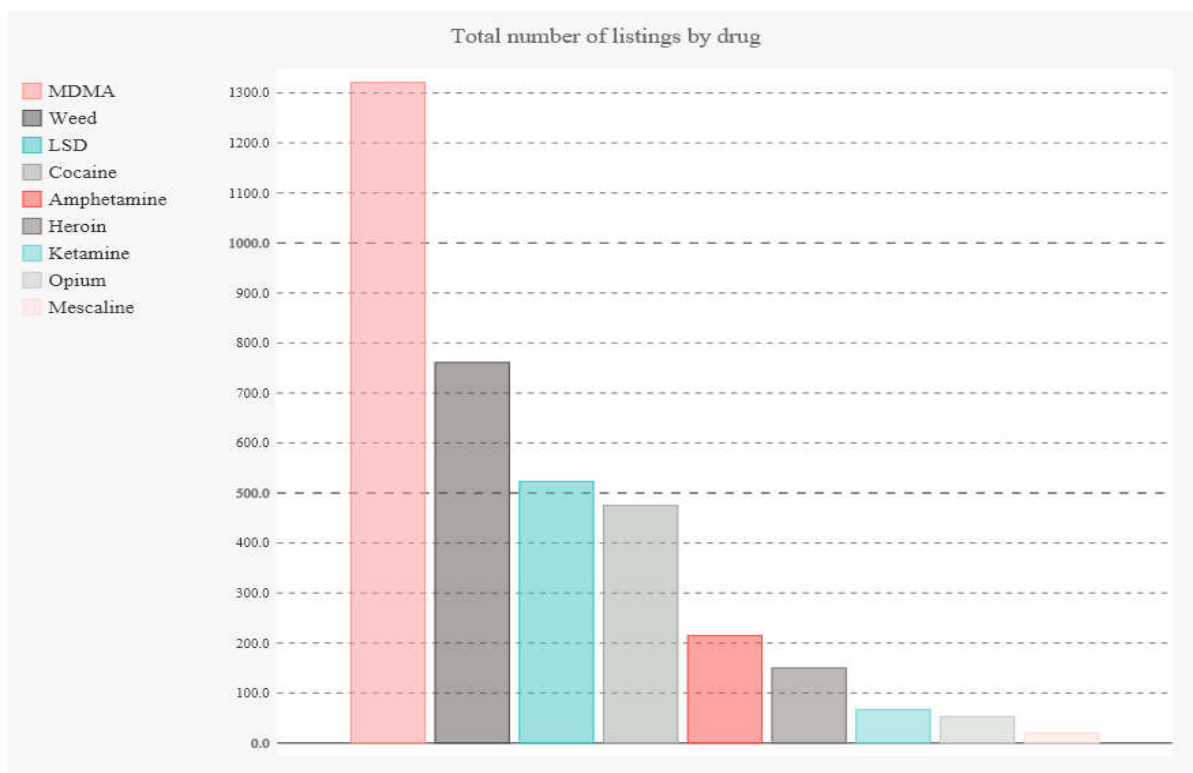
Joonis 2. Vahenduseta Tor ühenduste päevane arv 2014. - 2015. a. Eestis ja maailmas.

(Allikas: metrics.torproject.org/userstats-relay-country.html)

Graafikud näitavad, et huvi süvaveebi vastu on käesoleval aastal Eesti kasutajate puhul kasvanud. Andmed ei näita, mida kasutajad selles varjatud veebi osas teevad. Huvitav on see, et Eestis on süvaveebi kasutamas üle 3000 võrguseadet päevas. Ülemaailmselt on võimalik seejuures näiteks välja selgitada ühe varjatud veebisaidi kanali kaudu müüdavate narkootikumide pakkumiste mahu pingerida vabalt valitud päeval.

Üks taoliste andmete avalikustaja oli Daryl Lau. Andmete kokkuvõtte koostamisel ostuks tal vajalikuks Silk Road 2 teenuse mh robotikaitse eiramine. Narkootikumide pakkumiste kokkuvõtete saamise jaoks läks tal vaja keerukat ja osaliselt omaloomingulist tarkvarakoodi. Joonist saatvast artiklist näeme viidet andmetele, mis on kogutud 27.09.2014. Kõige rohkem oli teenuses nn *ecstasy* pakkumisi (joonisel 2 näidatud kui MDMA) 1321. korral ja teisel kohal oli kohe kanep arvuga 721. Kõiki vähelevinuid ained joonisel kujutatud pole, kuid analüüsitud andmefailis, ainete koguarvuga ligi 13000, moodustasid need suurema osa pakkumistest. Lisaks on näitlikustatud, et kasutajad hindavad levinumate toodete kvaliteeti kõrgemaks vähelevinud ainetest. Daryl Lau korrutas toodetele tagasisidet andnud tarbijate arvu võimaliku ostetud toote hinnaga. Tulemus ületas Silk Road 2 teenuse puhul kahtekümmend miljonit dollarit. Arvestades, et selleks hetkeks oli teenus tegutsenud alla aasta ja iga kasutaja ei pruukinud oma tagasisidet anda, on see number arvestatav.

Silk Road 2 teenus on tänaseks suletud ja selle autor kannab eluaegset vanglakaristust, kuid narkootikumide eelistuse seisukohast annab selle analüüs adekvaatse ülevaate ka hetkel toimuvast. Arvatavasti pühendavad sotsiaalteadlased pimedale internetile ja krüptorahale või anonüümsetele kommentaaridele veel edaspidigi eraldi uuringuid.



Joonis 3. Narkootikumide levinumad pakkumised *Silk Road 2* teenuses. (Allikas: D. Lau. Analyzing Trends in the Silk Road 2.0. – Arvutivõrgus: lau.im/articles/analyzing-silk-road-2-0-part-1/. (20.11.2015))

Narkootikumide temaatikat leiame nii ajakirjandus-, meditsiini-, sotsiaal- kui ka õiguslastes uurimistöödes. Vaatleme nendest veidi kitsamalt õiguslaseid. Narkoproblemaatika 2014. ja 2015. aastate õigusala magistr töödes leiab põhimõtteliselt eristuvaid hoiakud kanepi mõnuainena legaliseerimise seisukohalt ja narkootikumidena teadvustatud ainete tarbimisest üldisemalt. Viimaste aastate uurimistöödes eelistatakse karistamise asemel teisi meetmeid, mis eeldavad ennetustööd, kahjustatud isikute terviseendust ja taasühiskonnastamist. Järgnev tutvustab teadustööde lähenemist narkoprobleemile.

Lauris Heinsalu arvates oleks ainsa narkootikumina just kanepi alkoholi ja tubaka näitel tootmise, müügi ja tarbimise seadustamine ühiskonna ressursse säästvam ja seepärast otstarbekam kui karistusõiguslik lähenemine. Ta toob eeskujuks nulltolerantsist loobunud vanemaid Euroopa Liidu liikmesriike ja prognoosib Eesti ühinemist üldise suundumusega eristada praktikas raskeid ja pehmeid narkootikume. Veel taunib ta ennetusstrateegiana pakkumise vähendamist karistusõigusliku lähenemisega.⁷⁵ Kristjan Vahar on seisukohal, et rahvatervist saab vaadelda kui individuaalhüve, mille üle otsustab õigussubjekt ainuisikuliselt

⁷⁵ L. Heinsalu. Eesti narkopoliitika muude Euroopa riikide ja USA narkopoliitika suundumuste taustal keskendudes kanepile. Magistr töö. Tallinn: TÜ õigusteaduskond 2014.

ning individuaalhüve kasutamisse sekkumisega rikub riik põhiõigust vabale eneseteostusele. Veel, et kanepi kahjulikkus pole piisavalt tõestatud ja tarvitaja on võimeline hankima ainet ausal teel saadud vahenditega. Pooldab narkomaanide tasuta ravi heroiiniga, et võidelda HIV-i leviku ja opioidide üledoosidega.⁷⁶ Seega liberaalne lähenemine narkootikumide probleemidele, mis tulevikus arvatavasti laiemat toetuspinda saavutab.

Raavo Palu peab oluliseks ametkondlikku koostööd ja infovahetust ning väidab, et Eesti on narkomaania hukka mõistnud ning meedias on kajastatud ameti suuremad töövõidud. Politsei osaleb lisaks oma põhitegevustele veel narkoennetusele suunatud loengute korraldamises ja narkootikumide vastu huvi vähendavates projektides. Nendib, et narkootikumidega võitlemiseks ei jätku politseil piisavalt ressursse, et täita „valge raamatu“ eesmärgi. Pooldab lävepakuteooriat – kõik narkootikumid, sh kanep, viivad kangemate ainete tarvitamiseni ja lisavad veelgi sotsiaalseid probleeme.⁷⁷ Tänuväärse selgusega tuleb esile karistusõigusliku lähenemise eelistamine läbi narkoprobleemide õiguskaitseliku vaatenurga. Meediat uurivad kriminoloogid nimetavad Raavo Palu iseloomustatud politsei töövõitude meediakajastust kui *G-man*⁷⁸ nähtust. Ameerika Ühendriikide Hollywoodi filmitööstuse esindajad sõlmisid 1930. aastatel oma tööstusharu sees kokkuleppe, et teostes õiguskaitsejaid ei naeruvääristata. Selle tulemusena kujutati õiguskaitsejaid edaspidi valdavalt kangelaadsetena, kes päästavad tavainimesi kurjategijate käest. Selline kajastus levis mh trükimeediasse. Teatavasti esines sellel ajal nn suur majandussurutus ja kuiv seadus lõpetati.

Käsitlemist on leidnud ka liberaalse ja karistusõigusliku lähenemise vahepealseid vaatenurki. Rina Gontšukova leidis oma magistritöös, et arvestades käesoleval ajal kehtiva Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika „valge raamatu“ põhimõtteid, võiks Eesti uimastipoliitika liigitada pigem kahjude vähendamise mudeli hulka, kuigi repressiivsele mudelile omased jooned on säilinud karistuste näol. Metadoonasendusravi vähendab narkomaanide riskikäitumist ja retsidiivsust, kuid nõuab ravi saajatelt distsiplineeritust. Tõstatab probleemi, et seadusandlus võimaldab kuritegusid toime pannud narkomaane pigem karistada kui alternatiivina sundrida ning süstlavahetus pole piisavalt kättesaadav. Kanep on

⁷⁶ K. Vahar. Liberaalse ja karmi uimastipoliitika edukuse analüüs. Magistritöö. Tallinn: TÜ õigusteaduskond 2014.

⁷⁷ R. Palu. Probleemid Politsei- ja Piirivalveameti meetmete rakendamisel narkootikumide vastases tegevuses ja nende sotsiaalne teadvustamine. Magistritöö. Tallinn: TÜ õigusteaduskond 2015.

⁷⁸ R. Surette. Media, Crime, and Criminal Justice, 4. tr. Belmont: Cengage 2011, lk 221.

ohtlik ja pole kerge narkootikum, sest võib tekitada psühhoosi.⁷⁹ See lähenemine paistab silma valmisolekuga karistusõiguslikult narkopoliitikalt üle minna pragmaatilisemasse faasi. See ei eelda veel liberaliseerimist, kuid juba on näha narkomaaniat haigusena ja hálbelisele käitumisele õigusteaduses eelistatud juhtumipõhist lähenemist.

Vabakonnas kritiseeritakse riiklike programmide reaalsel toimimist mh kanepiaktivistide ja sõltlaste endi hulgas. Teoorias töötavad poliitikad võivad nurjuda vähese rahastamise ja bürokraatia keerulise koorma all.

Siseministeeriumil on 2013.a aastal valminud „Uimastitarvitamise vähendamise programm 2013 – 2016“. Dokumendi sisukorras on jälgitavad tähtsamad teemad, millega täidesaatev võimuharu tegeleb ühiskonna uimastiprobleemiga seoses. Määratakse mõjusuundi narkootikumide kättesaadavuse vähendamiseks, ennetusabinõusid ning kahjustatud isikute taastumise saavutamiseks. Meetmed sisaldavad narkootikumide pakkumise vähendamise-, universaalse ennetuse-, varase märkamise ja sekkumisele suunamise-, sõltuvusravi ja taastusabi-, kahjude vähendamise-, taasühiskonnastamise teenuste-, ja seiresüsteemi.⁸⁰

Uimastitarvitamise vähendamise poliitika (Valge raamat) valmis Siseministeeriumi eestvedamisel ja uimastiennetuse valitsuskomisjoni tellimusel 2014. a ja keskendus kolmele põhitegevusele: 1) ennetus, 2) narkomaaniaravi, 3) politsei koostöö. Eesmärk oli anda selge sõnum vajadusest teaduspõhise ja ühtselt rakendatava narkopoliitika järele.⁸¹

Liina Laastik ja Triin Vihalemm on uurinud narkootikumide representatsioone Eesti lehtedes 2002 aastal. Siis oli tihedamini käsitletavateks teemadeks narkoäri ja selle karistamine ning narkopoliitika läbikukkumine seoses valdkonnale eraldatud rahade kasutusega. Selgitati narkomaania meediakajastust aastal 2002 .a. ja sellega seonduvaid teemasid/probleeme. Kõige päevakajalisemad teemad meedias 2002 aastal olid narkoäri, narkootikumidega seotud kuritegevus, narkomaania noorte seas, nakkushaigused ja narkopoliitika.⁸² Seega käsitus, mis sobib iseloomustama ühiskonna narkoprobleemi veel osaliselt ka täna.

Marianne Paimre kirjeldab doktoritöös taasiseseisvumisejärgset narkoprobleemi algset märkamata jätmist, konkreetsetest sündmustest lähtuvat kajastamist, hilisemat meedia suuremat

79 R. Gontšukova. Formaalsed ja mitteformaalsed meetodid narkokuritegude ennetamisel Eestis. Magistritöö. Tallinn: TÜ õigusteaduskond 2015.

80 R. Raudne et al. Uimastitarvitamise vähendamise programm 2013 – 2016. Tallinn: Siseministeerium 2013.

81 K-M. Vaher et al. Eesti uimastitarvitamisevähendamise poliitika valge raamat.. Tallinn: Siseministeerium 2014.

82 L. Laastik; T. Vihalemm. Narkomaania representatsioonid Eesti ajalehtedes 2002. aastal. Tallinn: Tervise Arengu Instituut 2004.

huvi seoses HIV-i levikuga ning viimasel ajal narkoteabe valdavalt kuriteo- ja meelelahutuslikku raamistamist. 2000. aastatel on narkoprobleemi meediakajastus olnud poliitikaga kooskõlas, sest kuritegevusuudiste domineerimine sobis riigi karmi narkopoliitikaga. 21. sajandi alguses hoidis meedia narkoprobleemi avalikus agendas, ent 2000. aastate vältel meediahuvi vähenes ning ilmselt ei tunneta narkomaaniat praegu väga olulise sotsiaalse probleemina ka avalikkus. Eestis on narkoteema meediakajastus olnud suuresti drastiliste sündmuste keskne. Eesti narkostrategias on hilisemal ajal tähtsustatud Euroopa Liidu normdokumentide eeskujul mh ennetust ja sõltlaste toetamist. Narkoprobleem vajaks mitmeaspektilist ja asjatundlikku käsitlemist.⁸³

Enamikest narkoprobleemi käsitlevatest töödest kumab läbi ühiskonna vähene suutlikkus tegeleda sotsiaalsete probleemidega järjekindlalt. Alkoholi ja tubakaga on riigil keeruline suhe. Ühest küljest võimaldab „vanade pahede“ mõõdukas maksustamine riigieelarvet täita. Teisalt on need kaubad ise lävepakuained paljudele õigusrikkumistele. Samas tunnetavad riigi poliitikud juba survet alkoholi levikut vähendada, sõltumata selle sammu lühiajalisest negatiivsest mõjust eelarvele. Tervishoiutöötajate tugevnev sotsiaalne aktiivsus mõjutab järjest enam poliitikat. Tunnistatakse, et tervise säilitamine on üldjuhul odavam kui selle taastamine.

Ühiskonnas püütakse välismaa head eeskju oma kultuurikonteksti paigutada, kuid ei arvestata sellise lahenduse kõiki ohte ja erinevat väärtushinnangute süsteemi (nt Hegel'i rahvavaimu). Tõenäoliselt lähtutakse erinevates poliitikates asendustegevusena huvigruppide vahel vahendite rahuldavalt jaotamisel, häälekamate rühmade rahustamise- ja vähem ühiste eesmärkide leidmisel. Ei ole otsustatud narkomaanide kuulumine vaenlaste või kaasmaalaste hulka e käsitlemist „meie“ või „nende“ probleemina. Reageeritakse riigi toetatud meediakampaaniate abil, suunates tähelepanu sotsiaalsete probleemide tagajärgedele ja eirates põhjusi.

Elanikkonna tervisekäitumises märgatav rahvatervise valdkonna seadusandluse eiramine õõnestab paljude riikide usaldusväärset selle riigi enda rahva hulgas. Tõenäoliselt evivad karistusõiguslikud meetodid narkootikumide tarvitajate hulgas trotsi ja ei anna soovitud tulemust. Karistusõiguse tulemuslikkus on seotud inimese tahtega, kuid narkootikumid mõjutavad inimese tahet salakavalalt ja vähemalt sama tugevalt kui seda suudaksid keelamised.

⁸³ M. Paimre, 2013, lk 111

Tahet murdvate narkootikumide, näiteks fentanüüli või ka heroini, tarvitajasse on karistusõiguses võimalik suhtuda kui sügavalt negatiivse sotsiaalõigusliku meelestatusega isikusse, kes paneb tõenäoliselt varavastaseid kuritegusid toime korduvalt. Samas kui ohtliku vaimse häirega isik isoleeritakse vaimuhaiglasse. Narkootikumide tarvitajate suhtes tuleb siinkohal teha teadlik valik vangla ja mõne muu ehk sobivama kinnise asutuse vahel.

Seoses ülemaailmsete suundumusega joovet tekitavat kanepit lubada, peab meedias rohkem kajastama võimalikku narkootikumide tarbimise seadustamise võimalust. Vastasel juhul satuvad inimesed mh oma legaalse vajaduse rahuldamiseks ikka organiseeritud kuritegevuse mõjusfääri. Kui narkootikumide tarbimine on ükskord juba laialdaselt levinud, siis tuleb võimaldada ravimitega samas korras neid apteegist osta või seda tõsiselt kaaluda. Erinevate ühiskonna huvirühmade ja survegruppide vägikaikavedu ei näita ühisele arusaamisele jõudmise märke, seda mh üliõpilastöodes.

Ühiskonnas esineb meedias toetatud edukuse kultus ja ebaedu näiline lubamatus. Narkootikumide tarvitajate subkultuur toetub sotsiaalsete probleemide jätkuvale püsivusele kui häälbimuse õigustusele ja sotsiaalse kihistumise vastumõjule. Selle esindajad kasutavad valitsevate teabekeskonda kujundavate kõneisikute mõju vähendamiseks narkootikumidele uudemat lähenemist kui intellektuaalset üleolekut seni harjumuspärastest käsitusviisidest.

Kanepit pooldavad aktivistid on ise noorema põlvkonna esindajad, kes leiavad teabekeskonna üldises kultuurikontekstis paremini ühiseid arusaamu tulevaste põlvkondadega. Massimeediast eristuvana, ei eelda mh noorte hulgas levinud küberruum moraalselt kõrgemale asetatud eeskujude järgmist. Reeglite suhtelisus võimendub seoses arvutivõrgu interaktiivsusega ja nõuab igahelst isikliku vastutustunde kõrget taset. Tavapärase meedia kaudu kinnistatav sotsiaalne kontroll ei pruugi jõuda enam teabekeskonna arengutele järele. Postsovetlikule ühiskonnale on postmodernistlik vabadus avaldanud tugevat ja kahjuks ühiskonda lõhestavat mõju. Massimeedia püüab esindada kõiki vaatenurki ja pigem teavitab võimalustest kui pakub valmis lahendusi.

3. Töö metoodika

3.1. Kontentanalüüsi levinumad kvantitatiivsed meetodid

Kontentanalüüsi (kui kvantitatiivse tekstianalüüsi meetodi) abil määratlevad massimeedia uurijad üldjuhul huvi pakkuvad küsimused ja probleemid ning leiavad teaduskirjandusest vastavaid käsitusi seletava võimaliku teooria. Käsituste vahelised tuvastatavad seosed on ühed olulisemad uurimise tulemused. Käsituste all mõistan siin massimeediat iseloomustavat vaadete süsteemi (nn kontseptsioon). Ebausutavad seosed püütakse jätta tähelepanuta ja usutavad seevastu tehakse enesele mõõdetavaks. Küsimused ja probleemid leitakse ning määratletakse uuritava otsese ja erapooletu vaatluse käigus. Kontentanalüüsi algandmete saamisel välditakse arutlusi, intuitsiooni, usku, ideoloogiat või veendumusi. Ei lähtuta idealismist⁸⁴, vaid empirismist⁸⁵. Massikommunikatsiooni uurivad sotsiaalteadlased evivad enamasti reduktsionistlikku mõtteviisi. Niisiis väidetakse, et mõistmine on saavutatav suuremate nähtuste väiksemateks osadeks lahti võtmise teel. Vastanduvaks lähenemiseks on holism, mis rõhutab terviku esmasust selle osade ees (tervik on enam kui tema osade summa). Holism väidaks näiteks, et kogukondadel võivad olla omadused, mis ületavad tema liikmete omaduste summa. Nii võib väita veel, et massimeedia sõnumid ütlevad enam kui indiviidide omavaheline teabevahetus.⁸⁶

Kvantitatiivne kontentanalüüs on süstemaatiline ja korratav massiteabevahetuse sümbolite uurimine, milledele on määratud mõõtmisreeglitele vastavad arväärtused ning nende vaheliste seoste analüüs statistiliste meetodite abil, et kirjeldada teabevahetust; teha järeldusi selle tähendusest või kontekstist, nii sõnumi tootja kui tarbija suhtes.⁸⁷

Süstemaatilisus on saavutatav hüpoteeside või uurimisküsimuste kontrollimisest lähtudes või rakendusliku uuringu ja reaalsele probleemidele lahenduste pakkumisega (rakenduslik uurimine on mõeldav ka hüpoteesideta ja teooriapõhjata). Korratavus evib selgust ja erapooletust, et sama uurimise käigu ja andmete kasutamisel saavutaks iga uurija sarnase tulemuse. Massiteabevahetuse sümbolid avalduvad põhiliselt teksti-, kõne- või kujutisena. Erapooletus on taolise uuringus raskesti saavutatav, eriti mis puudutab abstraktsele sisule

⁸⁴ (Lähenemisviis, mis väidab, et mõistus ja selle ideed [vaim ja teadvus] on "teadmiste ülim allikas ja kriteerium")

⁸⁵ (Lähenemisviis, mis väidab, et vaatlus ja eksperiment [kogemused] võimaldavad tõsikindlaid teadmisi.)

⁸⁶ D. Riffe; S. Lacy; F. Fico. *Analyzing media messages: using quantitative content analysis in research*. New York: Routledge 2014. lk 19-27.

⁸⁷ *Ibid*

statistiliselt mõõdetava väärtuse omistamises. See puudutab eriti väheste reeglitega uut kujunemisjärgus nn internetimeediat.⁸⁸

Uurija on osa ühiskonnast ja ei suhtle ainult teadlastega, vaid on olemas ka naabrina, kodanikuna või lapsevanemana. Laiemas mõistes uurija rolli abil saavutatakse sotsiaalne mõõde, mis mõjutab saavutatud teadmistest arusaamist, väärtustamist või kasutamist. Selle mõõtmise tulemuseks on tavakeeles mõistetavad kontseptsioonid, nende tõlgendused ning edastamise tähtsus.⁸⁹

Kontentanalüüsi tehnikatest kasutatakse põhiliselt sagedusanalüüsi (*frequency analysis*). Selle mudeli järgnevalt näidatud ülesehitusest lähtuvalt, saab seda kasutada ka keerukamate analüüside läbiviimisel:

- uurimisküsimuse või probleemi püstitamine;
- valimi iseloomu kindlaks määramine;
- kategooriate süsteemi (uuritavate tekstielementide, nt artikli kasuks) valik;
- kategooriate moodustamine (soovitavalt näidetega);
- analüüsiühikute määratlemine;
 - väikseima kategooriasse sobiva tekstiosa valik (loendamisühik),
 - suurima kategooriasse sobiva tekstiosa valik (kontekstiline ühik),
 - tekstiosade kodeerimisjärjekord,
- kodeerimine (loendamisühikute sageduste loendamine vastavalt kategooriatele);
- sageduste arvutamine ja võrdlemine;
- tulemuste kirjeldamine ja tõlgendamine.⁹⁰

Lisaks kasutatakse seisukohtade valentsi- ja intensiivsuse analüüsi. (*valence and intensity analysis*). Sellises sisu analüüsis omistatakse tekstiosale hinnanguline väärtus kahevalentse või pikema skaala alusel. Üldine tegevuste järjekord:

- uurimisküsimuse või probleemi püstitamine;
- valimi iseloomu kindlaks määramine;
- uuritava muutuja määratlemine ja täpne kirjeldamine;
- muutujaskaalaväärtuste kindlaks määramine (kahevalentne, nt jah/ei või intensiivsuse

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*, lk 132.

⁹⁰ P. Mayring. Qualitative Content Analysis. Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution. Klagenfurt: Beltz 2014, lk 25-26.

skaala, nt tugev/keskmine/nõrk/null);

- skaala väärtuste, sh näidete abil, kirjeldamine (muutujad ja selle skaala väärtused kokku moodustavad selliste uuringute puhul kategooriasüsteemi);
- analüüsiühikute määratlemine (sarnaselt eelnevale uuringutehnikale);
- kodeerimine (skaala abil loendamisühikutele hinnangute andmine vastavalt kategooriatele);
- andmetöötlus (skaalal antud hinnangute võrdlemine ja sageduste leidmine ning võimalik statistiline töötlemine);
- tulemuste kirjeldamine ja tõlgendamine.⁹¹

3.2. Kontentanalüüsi valim ja kategooriad

Artiklite uurimisperioodil (2014.a ja 2015.a) sobisid valimisse 332 meediaportaalide postimees.ee, epl.ee ja õhtuleht.ee (edaspidi PM, EPL ja ÕL) artiklit, mis sisaldasid seisukohti ühiskonna narkootikumidega seotud väljakutsetest. Kontentanalüüsis on kasutatud üldvalimit, millest on sisu põhjal maha arvatud teemat juhuslikult puudutavad artiklid või sellist sisu, mis ei arutle teemal ja vaid kajastab fakte. Arvati maha põhiliselt välismaad, meelelahutuse- või spordiuudiseid, kohtuudiseid ja kuritegevuse statistikat puudutavad ning ametkondlikke uudiseid põhisisuna kajastavad artiklid.

Selline välistus on vajalik, et mitte peatuda narkootikumidega nõrgalt seotud artiklitel või otseselt teemat puudutaval tõsiasju loendaval materjalil, kuid mis pole uurimise eesmärki arvestades otstarbekas. Sooviti uurida eelkõige arutlevaid artikleid. Paberlehti ei kaasatud, sest ühiskonna probleeme kajastavate teemade kajastuse maht ei erine ajalehtede paber- ja võrguversioonides oluliselt⁹².

Uuritava ajavahemiku algus on valitud seoses 2014 a. alguses ühiskonnas aktiveerunud aruteluga narkootikumide tarvitamise lubatavuse- ja sellega seotud ohtude üle. Ajavahemiku lõpp aga asjaoluga, et 2015. a. sügisel toimus massimeedias järjekordne suurem narkotemaatika arutelu, mis 2016 .a. alguseks oli suuremas osas vaibunud. Lisaks tuli arvestada andmetöötlusele ja tulemuste kirjeldamisele kuluva aja ning TÜ akadeemilise kalendriga.

Kategooriate süsteemi moodustamisel on oluline esmalt välja selgitada uurimisküsimustele sobivad tunnused artiklite tekstides ja seejärel määratleda märksõnad e loendamisühikud. Üks

⁹¹ *Ibid.*

⁹² M. Paimre, 2013, 166.

artikkel on kontekstiline analüüsiühik, mida võib vaadelda kui loomulikku ühikut ja loendamisühikuteks on alamkategoriates esinevad märksõnad.⁹³

Kontentanalüüsis oli vajalik märksõnade kategoriseerimine e antud juhul alamkategoriatesse rühmitamine. Otsustati kõik 40 märksõna jaotada kolme põhilisse gruppi sarnaselt täidesaatva võimu koostatud narkootikumidega seotud tegevuskavadega. Mõistagi esineb ajakirjanduses enamasti üldine keelekasutus ja üsna harva kohtab teaduslikke erialatermineid. Seega tuli kontentanalüüsi ühikutes eelistada valdavalt üldist kirjakeelt. Märksõnad rühmitati sotsiaalhoole-, tervishoiu- ja õiguskaitsealase kuuluvuse alusel.

Mõned alamkategoriate märksõnad koondati üldnimetuse alla, et säilitada ülevaadet erinevate ühiskonnagruppide arvamuste lõikes. Asjatundjatena määratleti arste, tervise poliitikaga tihedalt seotud avaliku sektori ametnikke ja sotsiaalvaldkonna teadlaseid. Võitlusena käsitleti artikleid kus vastanduti riiklikule narkopoliitikale või toetati seda intensiivselt. Aktivistina määratleti aktiivselt narkootikumide suhtes sõna võtvaid isikuid, kes ei esindanud avaliku sektori seisukohta.

Üks olulisemaid väljakutseid kontentanalüüsis on märksõnade valimine. Võõrkeelses kirjanduses mainitakse enamasti üksiku kontentanalüüsi tarkvarapaketi tarbeks moodustatud sõnaraamatuid, mis on kategoriseeritud eelvalitud temaatiliste märksõnade kaupa. Eesti keele jaoks ei ole tõenäoliselt sobivat ajakirjanduse narkoteemalise kontentanalüüsi sõnaraamatuid olemas. Oli võimalik kasutada ELNET Konsortsiumi Eesti märksõnastikku⁹⁴ või Eesti Keele Instituudi keelekorpuseid⁹⁵, mis sisaldavad mh ajakirjanduses teatud ajavahemikul kasutatud sõnade sageduste järjestust. Mõlemad süsteemid pakuvad võimalusi artiklites kõrvuti esinevate sõnade (kollokatsioonide) leidmiseks.

Märksõnade otsimiseks kopeeriti kolmest uuritavast meediaportaalist tabelarvutustarkvarasse eeldatavalt üle 10% kõikidest analüüsitavatest artiklitest. Kõikide artiklite kokku lugemisel selgus, et tegemist oli viiendikuga kõigist valimi artiklitest. Proovikodeerimiseks valiti esimese 66 artikli sagedamini esinenud sõnade hulgast sobivamad ja rühmitati kategooriateks. Sõnade sageduste leidmiseks kasutati veebist vabalt saadavat KWIC⁹⁶ (*keyword in context*) tarkvara.

⁹³ V. Kalmus. (2015). Standardiseeritud kontentanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. – Arvutivõrgus: samm.ut.ee/kontentanalyyys. (20.10.2015).

⁹⁴ ELNET Konsortsium. Eesti märksõnastik. – Arvutivõrgus: ems.elnet.ee (01.02.2016).

⁹⁵ Eesti Keele Instituut. Kollokatsioonid. – Arvutivõrgus: korpused.keeleressursid.ee/clc (01.02.2016).

⁹⁶ S. Tsukamoto. KWIC Concordance for Windows. – Arvutivõrgus: www.chs.nihon-u.ac.jp/eng_dpt/tukamoto/index_e.html. (01.02.2016).

Taoline tarkvara võimaldab küll leida nt sõnade semantilist kaugust üksteisest, kuid see õnnestub üldjuhul maailmas levinumate keelte kasutamisel. Keelte käänded ei pruugi arvestatud olla jms. Tarkvarast kasutati ainult sõnade sageduse leidmise (*wordlist*) funktsiooni. Märksõnad valiti välja sõnatüvede kaupa, et välistada käänete mõju enim esinenud sõnade rühmitamisel.

Töös moodustati kategooriad narkoprobleemile sissejuhatuses tõstatud uurimisküsimustest lähtuvalt. Kategooriateks grupeeriti analüüsi ja märksõnade iseloomu alusel:

- massimeedia kontentanalüüsi tüüpsed;
- märksõnad⁹⁷;
 - õiguslikud,
 - sotsiaalhoolekandevalad,
 - tervishoiualad.

Massimeedia analüüsimiseks kasutatud kategooriad olid:

- kuupäev (üldjuhul antud meediaportaali artikli pealkirja läheduses);
- väljaanne (kodeeriti lühendina nt PM);
- veebiaadress (salvestatakse üksiku artikli veebiaadress, et teksti sisu saaks üle kontrollida);
- artikli pealkiri (kopeeriti tervikuna andmetesse);
- autori tüüp (otsustatakse teksti sisu põhjal);
- rubriik (valiti 3 ühist, ülejäänud üldistati alamlehe alusel nt elu ja naine = melu);
- teabeallikas (valiti isik, kelle seiskohti valdavalt esitati);
- probleem (narkootikumidega seotud sotsiaalne valupunkt);
- objekt (leiti kõnealune ühiskonna grupp kui adressaat või kodeeriti poliitikana);
- kujutis (artikli alla lisatud esimesel kujutisel või fotol näidatud objekt esiplaanil).

Meedia kategooriate andmed leiti ja analüüsiti iseseisvalt ja tarkvara kasutati andmete salvestamiseks. Artiklid loeti läbi ja andmeid töödeldi põhiliselt levinud tabelarvutustarkavaraga. Üks kategooria valiti intensiivsuse analüüsi jaoks, mis oli „suhtumine narkootikumide tarbimisse“. See kodeeriti skaalaväärtusena (tugevalt positiivne, pigem positiivne, tasakaalus, pigem negatiivne, tugevalt negatiivne, neutraalne). Nii oli võimalik märksõnade kasutamise tausta paremini välja selgitada. Skaalamuutujate kasutamine on küll

⁹⁷ Lisa 1 (kodeerimisjuhised)

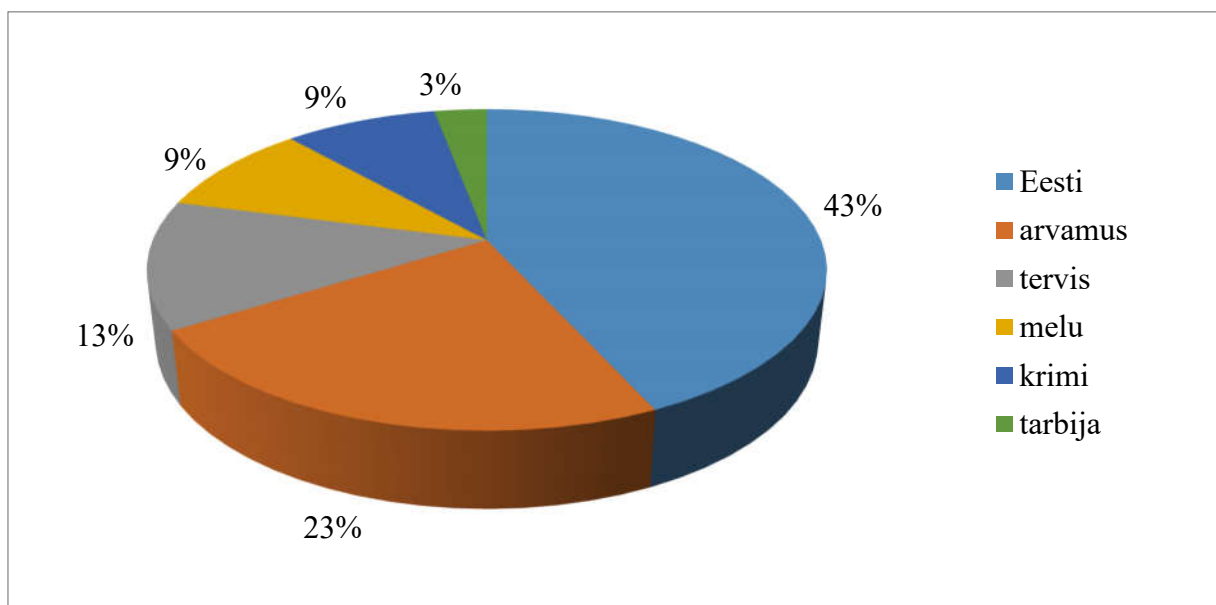
hinnanguline, kuid kui valida piisavalt selged ja lihtsad muutujad, saab üsna palju usaldusväärset teavet. Kontentanalüüsides määratakse üldjuhul kindlaks loendamisühiku e teksti kui terviku üldine meelestatus kahevalentsena. Vastav tarkvara on olemas ka eesti keeles kirjutatud tekstide kohta. Antud uuringus seda ei tehtud, sest sooviti leida sõnumi meelestatus just narkootikumide suhtes. Artikkel on arvamusevaldus ja üldjuhul oli suhtumine narkootikumidesse inimmõistuse abil selgelt väljaloetav.

Narkootikumide suhtes väljendatud seisukoha väljendamine pealkirjas, suurendab üldjuhul selle pikkust. Ajavahemiku esimesel poolel oli keskmine sõnade arv artiklis 564 ning teisel 591 ja pealkirjade keskmine tähemärkide arv suurenes 58-lt 65-le. Analüüsi andmetest on näha, et artiklis käsitletava isiku või andmeallika pealkirjas tsiteerimisega soovitakse suurendada materjali tõsiseltvõetavust või näidata teemat olulisena. Märkatav on epl.ee portaali valimisse jäänud üksikute artiklite sisu mahu kasv ja õhtuleht.ee sama näitaja mõningane langus. Õhtulehe portaali valimisse jäänud artiklite arv kahanes 2014. a. 563-lt 2015.a. 512-ni. Valimi artiklite keskmine sõnade arv oli 575 ja pealkirjade tähemärkide arv 61. Aastate võrdluses pikenesid nii pealkirjad kui kasvas ka artiklite sõnade arv postimees.ee ja epl.ee ajaleheportaalides. Arvult oli valimis esindatud suurimana PM – 167 artikliga, EPL omakorda 102 ja ÕL 63 korda. Kogumist 204 avaldati 2014. ja 129 artiklit 2015. aastal.

4. Ajalehtede uudisportaalide analüüsi tulemused

4.1. Narkoproblematika meediakajastuse üldnäitajad

Ajaleheportaalides kajastatakse narkoprobleeme üsna elavalt. Levinud portaalides leiame nädalas keskmiselt 3 narkootikumide tarbimise üle arutlevat artiklit. Artiklid on tavapärase keelekasutusega ja suunatud laia tarbijaskonna teavitamiseks. Probleeme ei käsitleta üldiselt sügavuti ja pigem teatatakse narkokuritegude tagajärgede levikust ühiskonnas. Massimeedia näeb narkoprobleemi tavapäraselt uudisväärtusliku ja ühe esile toomist vääriva elanikkonnale huvi pakkuva põhiteemana. Elektroonilises ajakirjanduses on Eesti narkoproblematika kajastamine ennenähtavas tulevikus pikaajaliselt elujõuline.



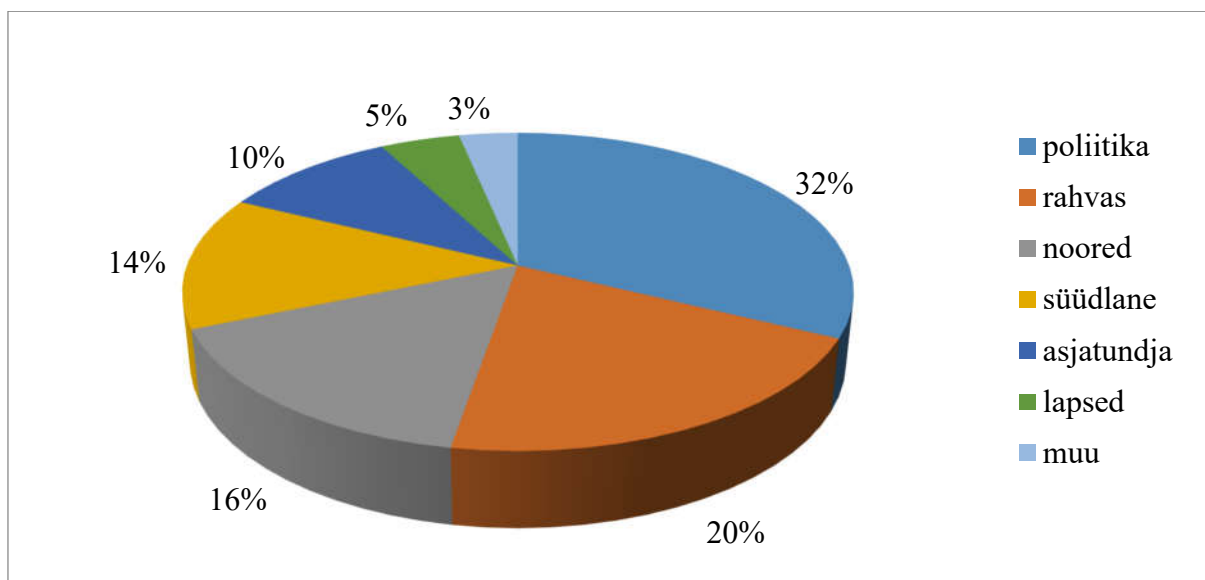
Joonis 4. Rubriikide jaotus valimis.

Valimis on kõige rohkem esindatud üldine „Eesti“ rubriik, kus avaldatakse suurem osa uudisvoost ja kogu elanikkonnale olulisemat teavet. Selles omakorda arvukalt riigiasutustest saadud teavet ja uudiseid. 2015.a teine pool on tunduvalt leebem narkootikumide tarbimisse lubatavusse kui 2014 .a sama ajavahemik. See suundumus on „Eesti“ rubriigi puhul selgem kui kogu valimis. Arvamuse all oli valdavaks vaatevinkliks poliitiline sõnavõtt, kus ainete tarbimisse suhtuti leebemalt kui näiteks tervise või tarbija rubriigis. Erinevalt Raavo Palu tänuväärsest õiguskaitset käsitlevast tööst, jäeti kohtuudiseid ja statistika valimist välja. Sellest tulenevalt oli krimirubriigi all narkootikumide teemal vähem artikleid.

Kanepipoleemika vallandus eriti teravalt üldises uudiste rubriigis Eesti. Riigiasutused seostavad kanepit valdavalt narkomaaniaga, kuid alkohol oli siiani vaadeldav läbi alkoholipoliitika kujundamise vaatevinkli. Arvestades, et alkoholi negatiivne mõju on tegelikult

ühiskonnale ohtlikum, tekitab selline probleemikäsitus usaldamatust. Legaliseerimise aktivistid tõstatavad sellega tegev võimu ja tervishoiupoliitika erapoolikuse probleemi ning heidavad otsustajatele ette ravimifirmade, alkoholitootjate ja õiguskaitseasutuste huvide eelistamist. Võimuesindajad väidavad, et kanep viib tarvitajat raskemate narkootikumideni ning kanepi legaliseerimise pooldajad peavad sellist käsitlust omakorda pooltõeks, sest tegelikud lävepakuained (alkohol ja tubakas) pole keelatud.

Rubriik „melu“ oli nn prügirubriigiks, sest sellesse sattusid kõik meelelahutuslikud sh narkotemaatika kajastamiseks ebatüüpilised alajaotised. Valdavalt sisaldas asjatundjate ja riigiasutuste teavet. Rahvast ja noori kajastav narkopoleemika oli üsna tihti ajaviiterubriikide hulgas. Sellise teabe „melu“- ja krimirubriikides kajastamisega on märgatav meediat käsitlevates teooriates tuntud kaubanduslik lähenemine. Meediateoreetikute ja kriminoloogide hulgas on nähtusel nimi – *commodification* e tarbijale kasumi teenimise eesmärgil krimiuudiste pakkimine ja esitamine meelelahutuslikus formaadis⁹⁸.

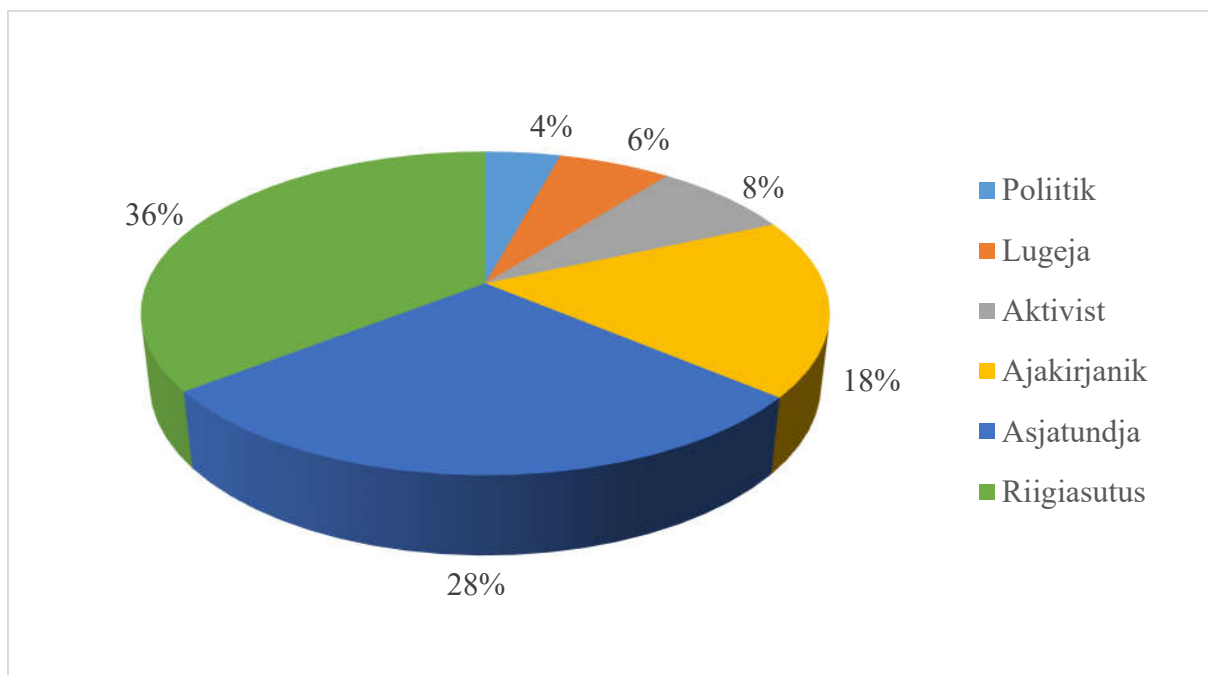


Joonis 5. Artiklite teemad.

Asjatundjate ja ajakirjanike artikleid leiame kõikidest rubriikidest segamini. Paistab, et nende narkootikumidest kajastavaid tekste hinnatakse piisavalt sobivaks kõikjale vastava teema toimetaja rubriigi ulatuses. Narkoproblemaatika juhtkirju on vaadeldaval perioodil üksikuid (kokku 7), need asuvad kõik arvamuste ja kommentaaride rubriigis ning avaldatakse suure kõlapinnaga juhtumitega seoses. See kujutab endast teataval määral ühiskonna probleemidesse

⁹⁸ R. Surette (2011), lk 22.

kampaaniakeskset suhtumist. Vähem tuntud poliitikute, lugejate ja aktivistide seisukohti avaldatakse kõikide portaalide lõikes enamasti arvamuste all.



Joonis 6. Artiklite teabeallikad

Asjatundjad annavad kõneainet enamasti poliitika või rahvastiku teemadel ja võitlusliku iseloomuga kanepidebatt ei arene selle rühma teabe kaasamiseta. Asjatundjate teabe põhjal laiendavad ajakirjanikud ka oma teemaderingi.

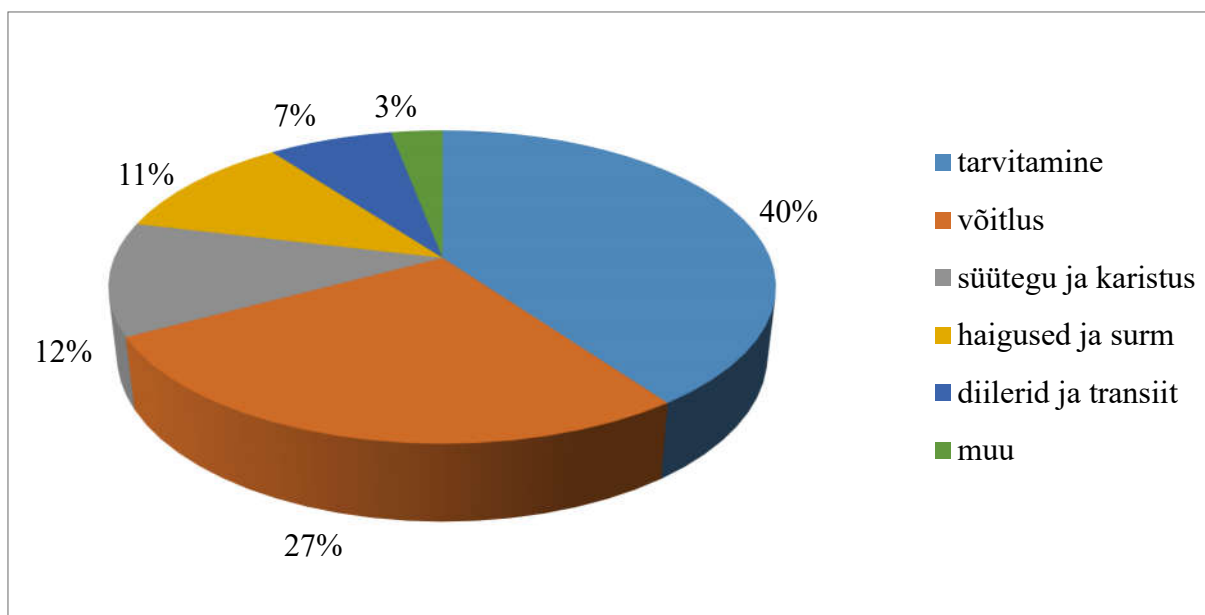
Ajakirjanikud mainivad oma andemete põhjal 2015. a. teises pooles endisest rohkem surma ja üledoose, kuid ka legaliseerimist ja alkoholi mainivad artiklid sellega seoses ei vähene. Ajakirjanikud (v.a kolumnistid) on äraootaval seiskohal ja samas on kasvav suundumus teemat tasakaalukamalt vaadelda. 2015 .a. kanepimeeleavaldused on ajakirjanikud narkotemaatika suhtes ettevaatlikuks teinud ja teemat kajastatakse tasakaalukamalt.

Arutlevate artiklite objektideks suures osas lapsed, noored ning veidi vähem rahvas üldisemalt. Laste narkotarbimisse pooldavat hoiakut ei kohanud, pigem suhtutakse laste probleemidesse emotsionaalsemalt. Erinevalt täiskasvanute kajastamisest, tuuakse laste puhul esile veidi ausamalt narkootikumide tarbimist põhjustavaid sotsiaalseid probleeme. Ajakirjanikud on valimi artiklites laste kajastamisel tagasihoidlikumad mh kanepi suhtes ja eelistavad esitada arvamusi liidrite ja organisatsioonide seisukohti. Meedia paistab olevat teatavas segaduses, sest on juurdunud tava narkootikume negatiivselt kajastada. Rahva tegelik tervisekäitumine ja

kasvav positiivne suhtumine kanepisse, valdavalt Euroopa ja Ameerika Ühendriikide näitel, aga ei võimalda vähemalt erameedial kindlalt pooli valida. Ajakirjandus ei paista nägevat endal tõsiste probleemide analüüsimise kohustust, vaid soovib esineda teabekeskkonnas sõnumi edastajana. Samas võib tõmmata veel murettekitavamaid paralleele.

Ameerika Ühendriikides on levinud nn *beat system* – iga toimetaja või ajakirjanik töötab enamasti ühel kindlaksmääratud teema suunal ja on sõltuv oma läbisaamisest vahel monopoolse allikaga, mis annab kriitilise kriminoloogia vaatevinklist alust näha meedias sotsiaalsest hierarhiast lähtuvat kajastust.⁹⁹ Eestis on küll rubriikide toimetajad, kuid tihedat koostööd õiguskaitsega „rahva informeerimisel“ esineb hetkel veel pigem kohtu- ja politsei uudistes kui arutlevates artiklites. Lähtudes *agenda-setting*-teooriast, pole narkosurmad üliolulise probleemina Eesti meedias püsivalt päevakorras. Meie ühiskonna narkosurmade statistikat arvestades võis haiguste ja surma osa suuremaks pidada, kuid meie teabekeskkonnas eelistatakse sellest pigem vaikida. Märkatav nähtus võib ühtlasi olla nn *gatekeeper*.

„Väravavaht“ on krimiuudiste valmistamise ametialal tegutsev isik, kes saab valida, kujundada ja edasi anda uudisvalmis teavet. Põhilised taolised isikud on krimiuudiseid kajastavad ajakirjanikud ja õiguskaitse pressiesindajad. Nii võib väheneda vähemkaubanduslike ja mh ühiskonnale tegelikult oluliste temade kajastus.¹⁰⁰ Meedia edaspidisel konsolideerumisel võivad mh „*gatekeeper*“, „*G-man*“ ja „*beat-system*“ meie teabekeskkonna vabadust vähendada hakata ja pärssida demokraatia (mh leppimatute seisukohtade arvamuspaljusus) toimimist.



Joonis 7. Valimi artiklite jaotus probleemide lõikes.

⁹⁹ *Ibid.*, lk 18, 142, 221.

¹⁰⁰ *Ibid.*, lk 189, 221.

Uuritava perioodi alguses oli suhtumine narkootikumide tarbimisse läbivalt negatiivne ja 2015. a. sügisest suurenes kanepit lubav hoiak. Siis hakkas kasvama kanepit positiivses võtmes mainivate artiklite hulk. Samas ei jäänud ka alla negatiivsed hoiakud, mis kasvasid omakorda ja jõudsid kanepit pooldavatele artiklitele järele.

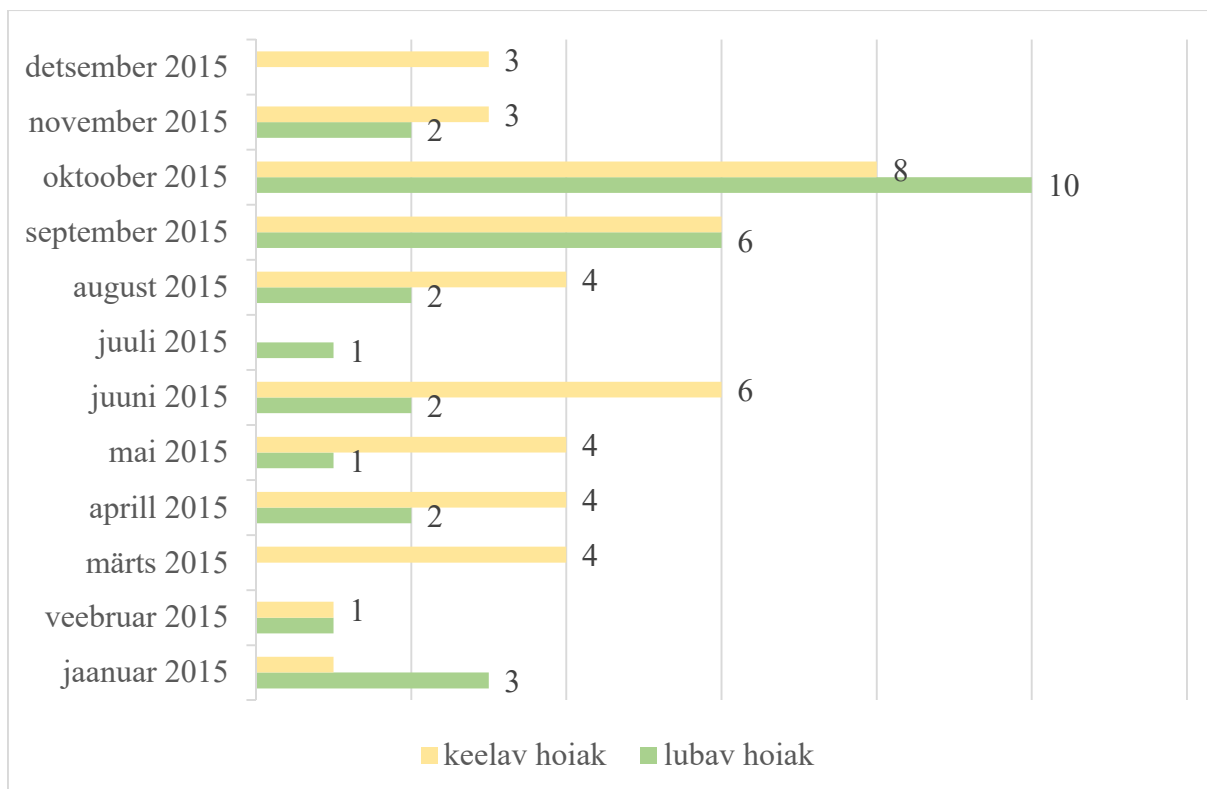
Sellel ajal aktiveerunud kanepidebatti kajastati valdavalt poliitiliste seisukohavõttudega asjatundjate ning aktivistide jm huvirühmade poleemikana, mis määratleti mh võitlust kajastava teemana. Kahjuks mainiti õiguskaitset kajastavates arutlevates artiklites vähe kuritegevuse sotsiaalseid aspekte: nt ennetust. Erinevaid riske mainiti pigem diilerite ja transiidiga seoses. Valimi ulatuses kajastati rohkelt politseid ning esines tihedamini veel alkoholi temaatikat.

4.2. Psühhoaktiivsete ainete kajastus

Sarnane meedia vahendatud jutlustav narkootikumide kajastus on tuntud XX sajandi teise veerandi Ameerika Ühendriikidest. Huvirühmad (survegrupid) ja narkolevikule reaktsiooni nõudvad organisatsioonid kutsusid tol ajal üles keeluseadusi propageerima, et „harida“ avalikkust ja isegi poliitikate üle otsustajaid mh kanepi ohtlikkusest. Vastavad võimuesindajad kasutasid lisaks riigi sunni rakendamisele veel „harivaid“ avalike suhete strateegiaid (nn amoraalse paanika tekitamine). Survegrupid ja õiguskaitse olid vastusvõtlilikud uues massikommunikatsioonis tekkinud narkootikumide representeerimise mustrite suhtes. Sotsiaalseid gruppe vastandati narkootikume tarbiva kogukonna kultuurisümbolite kaudu nt jämedalt liialdava dokumentaalse propagandadraama „*Reefer Madness*“ abil. Propaganda jõudis nii kaugemale, et FBN¹⁰¹ võitles sõltuvuse meditsiinipõhise- ja „kahju haldamise mudeliga“, et vältida Ühendkuningriikide leebe süsteemi võimalikku juurutamist. Teabekeskond soosis narkootikumide tarbijate ja „narkoärikate“ määsumeelsete väärtushinnangute naeruvääristamist ja õiguskaitse heroiseerimist. Vaba tahe oli vähemalt massiteabevahendites allutatud üsna kitsale arusaamale üldistest moraali reeglitest.¹⁰²

¹⁰¹ (*Federal Bureau of Narcotics*. 1930. a. loodud DEA esimene eelkäija. Õiguskaitseasutust juhtis Harry J. Anslinger kuni 1962. aastani.)

¹⁰² P. Manning *et al.* *Drugs and Popular Culture in the Age of New Media*. New York: Routledge 2014, lk 66-67, 73.



Joonis 8. Kanepi tarbimist soosivalt ja taunivalt kajastavad artiklid 2015. aastal.

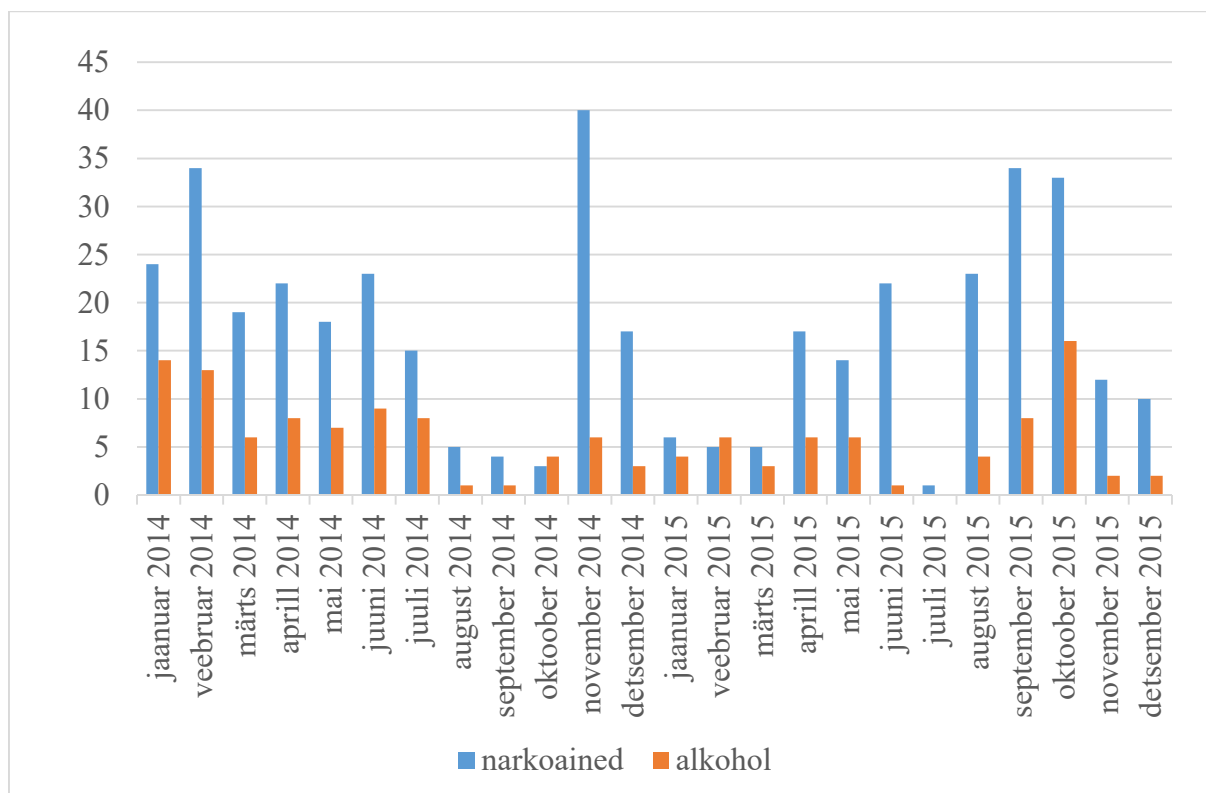
Joonisel 8 nähtavaid arenguid tekitavad üldjuhul kanepidebatid, mis on esile kerkinud Ameerika Ühendriikide ja Lääne-Euroopa legaliseerimise arengute taustal. Arvestatud 2015. a. kanepit mainivate artiklite hoiakuid. Kui poleemika on aktiivsem, siis kasutakse artiklites rohkem emotsionaalsemaid sõnu nagu surm, alkohol, tubakas ja tervis ning legaliseerimine ja dekriminiseerimine. Kanepit mainitakse kõige tihedamini e üle poole valimi tekstide hulgas.

Pooldavatest argumentidest tulevad esile kanepi maksustamise võimalused legaliseerimisel ja vastanduvatest noorte suure tarvitamisega seonduv. Aktivistid väidavad, et inimese endokannabinoidsüsteemi mõjutavat ravikanepit püütakse tervishoiupoliitika teemast eemal hoida eelkõige vastavate ravimite kulukusega seoses ning ei käsitleta selgelt erinevate kanepi saaduste mõju tervisele. Samas ei pea kanepiaktivistid võimalike legaliseerimisest tulenevate ohtude eest vastutama ja nende tegevviimu suhtes avaldatud kriitikat on võimalik käsitleda enesereklaamina.

Samas ei põhjenda kanepi vastased piisavalt väiteid kanepi ohtlikkuse kohta ja ei arvestata legaliseerimise pooldajate seisukohta alaealistele piirangute seadmise teemal. Legaliseerimise vastased poliitikud peavad kõiki narkootilisi aineid ekslikult ühtviisi ohtlikuks ja soovivad riskikäitumist ennetada, sest vastasel juhul ootavat kanepitarvitajaid traagiline tagajärg.

Väidavad mõnedele uuringutele tuginedes, et kanep teeb noorte aju vastuvõtlikuks kangete opioidide tarvitamisele ja viitavad pidevalt ametkondade koostöö- ja rahastamise olulisusele ning lapsevanematele suunatud ennetustööle.

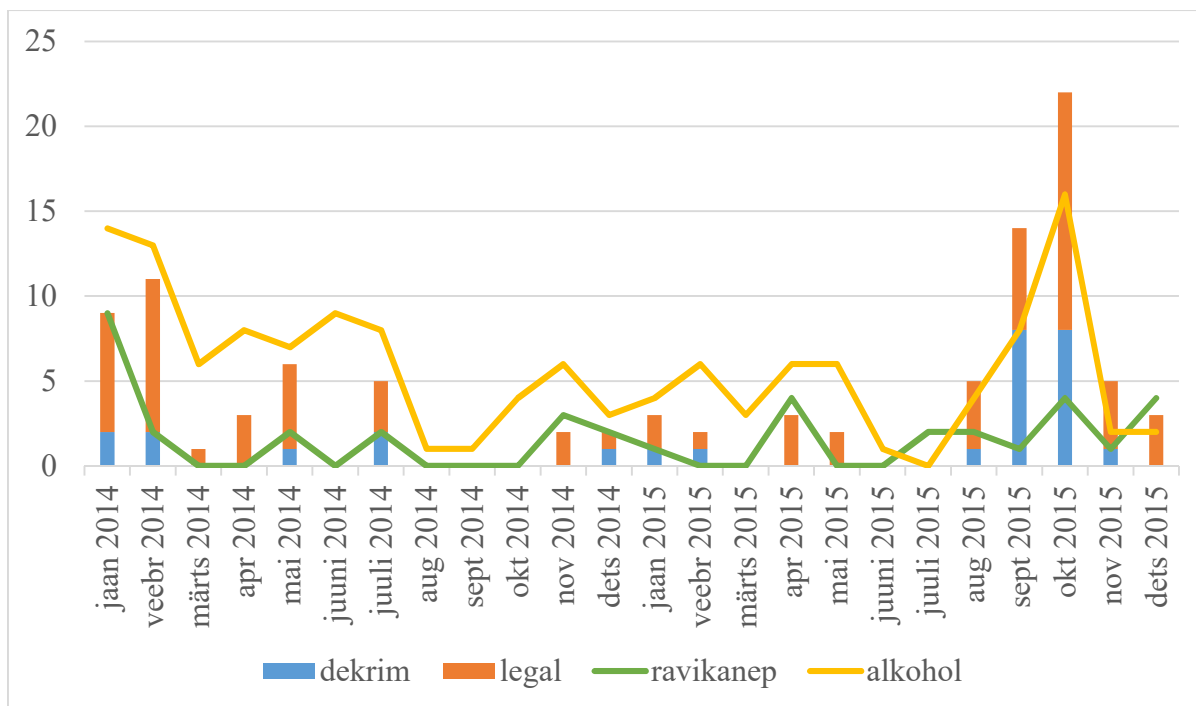
Negatiivset kajastust kanepisse evib ka asjaolu, et aktivistid esinevad massimeedias harvem ning aktiivsemate debattide ajal ebaregulaarsemalt. Eesti kanepiaktivistid püüavad ühiskonna tabusid murda tavaliselt ka muude elualade kaudu. Sõnavabaduse piiride määramine, samasoolise kooselu seadustamine, eutanaasia lubatavus, laste- ja tulevaste emade õigused – vaid mõned nendest. Kõik sellised teemad tulenevad erinevast arusaamast inimõigustest.



Joonis 9. Narkootikumide kuude löikes mainimine võrreldes alkoholiga.

Alkoholi võrreldakse artiklites tihti kanepiga (Joonis 9) ja jõutakse ülalpool käsitletud Ameerika Ühendriikide üliõpilaste seiskohtadega sarnastele järeldustele, et need on majandusteaduses tuntud alternatiivkaubad. Meie ühiskonnas teadvustakse alkoholi kahjulikku mõju, kuid on tegelikult sellega lepitud. Alkoholi süvenev keelamine tekitab isegi ühiskonnas rohkem vastuseisu kui arutelud kanepi lubamise üle. Alkoholitootjad on üks vähesi edukalt töötavaid tööstusharusid ja samas tarvitatakse nende toodangut meil selgelt liiga suurtes kogustes¹⁰³. Selge on see, et väljaspool kanepit ei leia teised mõnuained positiivset kajastust.

¹⁰³ E. Orro *et al.* Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis Aastaraamat 2015. Tallinn : Eesti Konjunkturiinstituut, lk 56. – Arvutivõrgus: www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/348. (25.02.2015)



Joonis 10. Ravikanepi esinemine artiklites võrreldes õiguslase kajastamisega

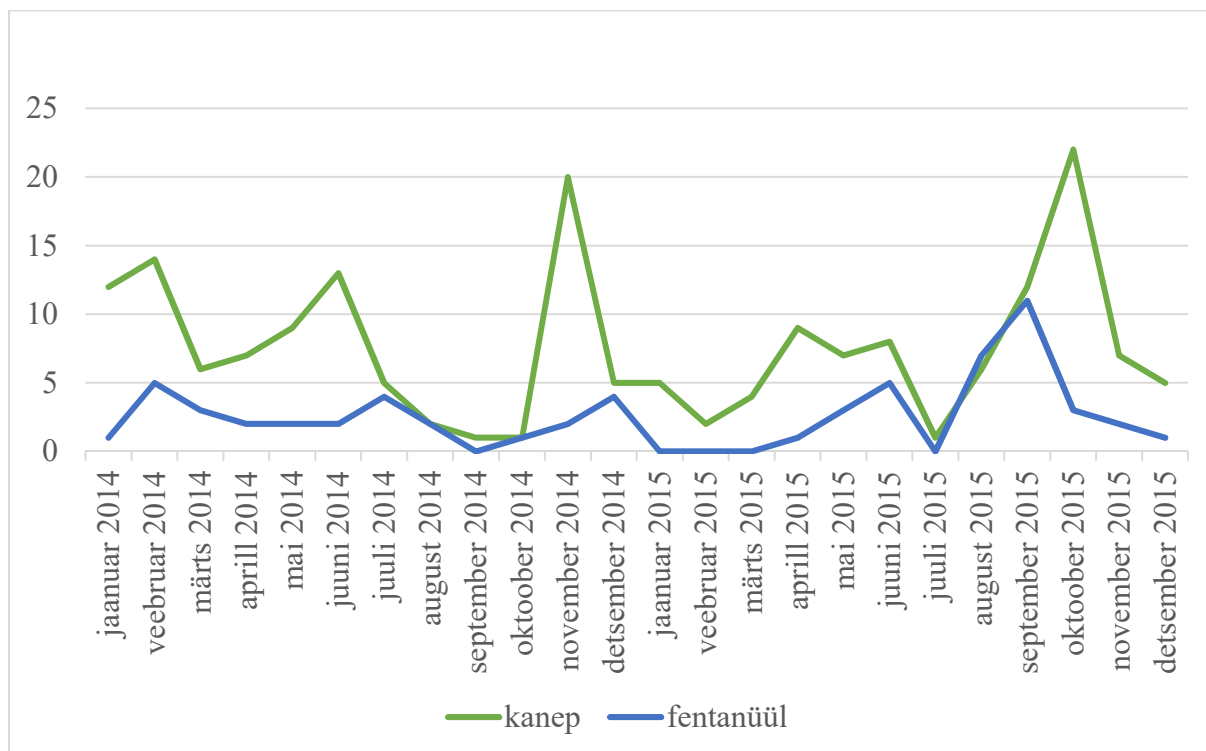
Joonise nr 10 andmetes on ravikanepina tõlgendatud ka valuravi ja kannabidiooli mainivad artiklid. Näeme teatavat kanepi õiguslaste ja meditsiinalasete tunnuste ajalist kattuvust. Sellest võib järeldada, et kuigi ravikanepit mainitakse artiklites harva, siis tuleb taoline argumentatsioon vähemalt kanepidebattide ajal ikkagi esile. Lisaks on näha selgelt juba mainitud alkoholi ja kanepi seost, sest üks aine kutsub esile teise üle arutlemise.

Alkoholipoliitika läheb Eestis järjest karmimaks. Loodetavasti ei hakata alkoholi suhtes liiga suures ulatuses kasutama meedias (*G-man*) õiguskaitse heroiseerimise nähtust või päevakorra kehtestamist (*agenda-setting*), kuid hoidume ennustamisest. Teame, et massimeedia tegeleb järjekindlalt elanikkonna alkoholi liigtarbimise eest hoiatamisega.

Kanepiteemadel paistab jätkuvat ühiskonna koondumine huvirühmadesse ja laiaulatuslik vaadete vastandumine. Ei soovita või osata ühiselt lahendusi leida ja ei asetata kanepipoliitikat üldisesse sotsiaalsesse keskkonda ega probleemide taustsüsteemi. Kui palju muutuks meie riigi narkopoliitika kui tunnistaksime, et levinumad pahed kutsuvad esile vähem levinuid? Kui ei tegeleta sotsiaalsete probleemide põhjusega, siis tagajärgede karm mahasurumine viib üsna kiirelt põhiõiguste riiveni.

Meie üsna range kanepipoliitikaga ühiskonnas mainitakse rohkem legaliseerimist kui dekriminaliseerimist, kuigi loogiliselt järgneb esimene nimetatud samm viimasele.

Legaliseerimine paistab põletavama aruteluteemana kui dekriminaliseerimine. Legaalse ravikanepi argument ei jõua teistele kanepiteemadele järele, kuigi demokraatia seisukohalt võiks seda teemat mh inimõiguste vaatenurgast rohkemgi kajastada. Kanep mõnuainena, oma vastuolulise iseloomuga seoses, sobib kodanikuühiskonna toimimise indikaatoriks. Kui meie riigis on tugev kodanikuühiskond, siis peaks vabakonna arvamus peale jääma.

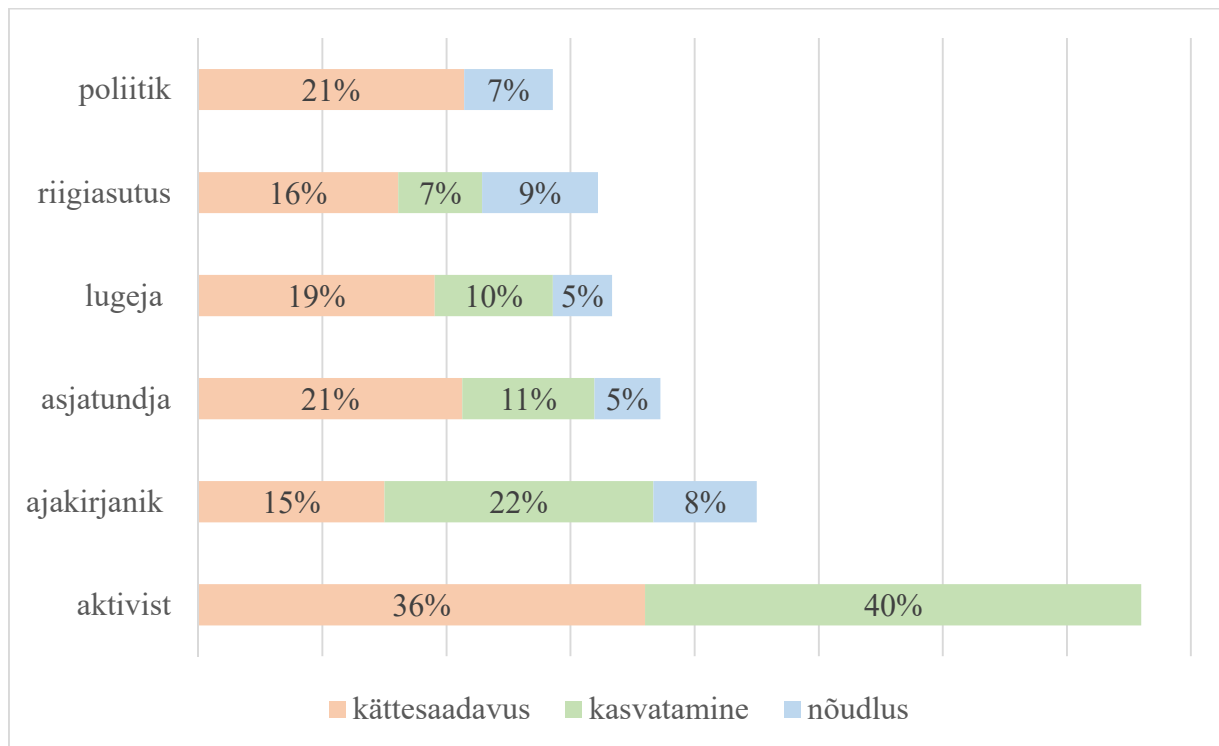


Joonis 11. Fentanüüli ja kanepi mainimine kuude lõikes.

Kui vaadelda millistes väljaannetes ja mitmel korral kajastati valimi arutlevates artiklites koos fentanüüli ja surma (Joonis 11), siis tulemused on järgmised: postimees.ee – 21; epl.ee – 11; õhtuleht.ee – 2. See võimaldab väita, et ühte ühiskonna suuremat narkootikumidest lähtuvat tagajärge mainib vaevalt 11% valimi artiklitest Samas on teada, et negatiivseid nähtusi kajastatakse pigem valimist välja jäänud statistika, kohtu- ja politsei uudistega. Tervishoiueksperdid tunnistavad, et fentanüüli sõltuvusega on neil pea võimatu hakkama saada. Kanepit kajastatakse terve valimi ulatuses läbivalt, kuid fentanüüli leiab artiklitest palju harvem.

Artiklid küll sisaldavat teavet fentanüüli ohtlikkuse kohta, kuid ei teadvusta selle tagajärgede sarnasust alkoholiga. Mõlemad põhjustavad palju surma ja on tugevalt sõltuvust tekitavad ning tarbimise vähenemise suundumus meie ühiskonnas aeglane. Tähelepanuväärne on asjaolu, et fentanüüli ja alkoholi mainitakse koos pigem harva esinevates narkopoliitika üle arutlevates pikemates artiklites ja selliste isikute kajastuses, kes on oma tööga seoses narkoprobleemiga

tiheidalt kokku puutunud. Üldjuhul ei tule artiklites välja tugevat seost just opioidide ja alkoholi ning tubaka vahel. Koos mainib neid aineid ainult 18 artiklit, millest 11 leitud epl.ee portaalist.

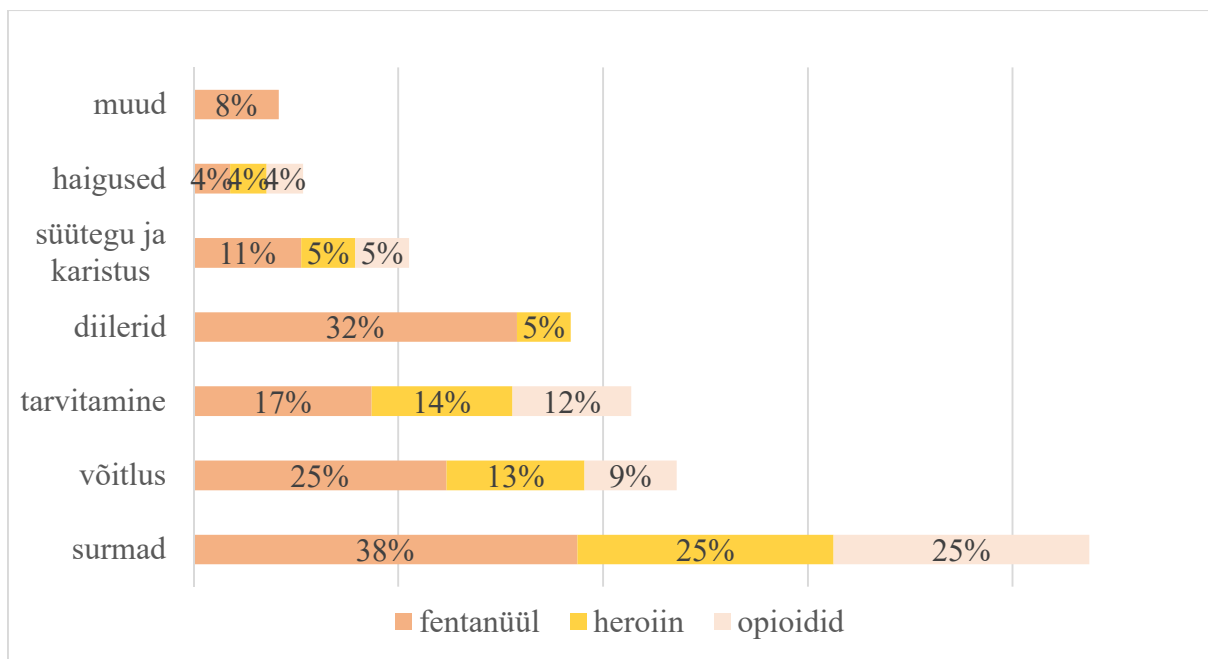


Joonis 12. Kanepi hankimise aspektid teabeallikate lõikes.

Aktivistid soovivad kanepi legaliseerimist mh seoses kättesaadavuse parandamisega ja kasvatamise seotud majanduslike ja sotsiaalpoliitiliste eeliste saavutamise argumentidega, kuid organiseeritud kuritegevust ei arvesta. Veidi alla poole aktivistide artiklite tekstis kuritegevust ikkagi mainitakse.

Ajakirjanikud teavitavat lugejaid vahel kanepi kasulikest tarbimisomadustest, seda põllumajanduses lubatud otstarvetel. Riigiasutused ja poliitikud mainivad kättesaadavust selle vähendamise ja piiramise seisukohast, kuid ka sõltuvusravi võimaldamisega seoses.

Asjatundjad käsitlevad võitluslikumas toonis ainete kättesaadavust ning pigem osalevad sõltuvusaineid negatiivselt kajastavates artiklites. Lugejakirjades räägitakse kättesaadavusest seoses oma halva kogemusega ja enamasti on artikli objektiks süüdlane. Nõudlust mainitakse tihedamini riigiasutuste andmetel kirjutatud pikkades artiklites ja iseloomulik on sellisel juhul mitmete narkootikumide korraga käsitlemine.



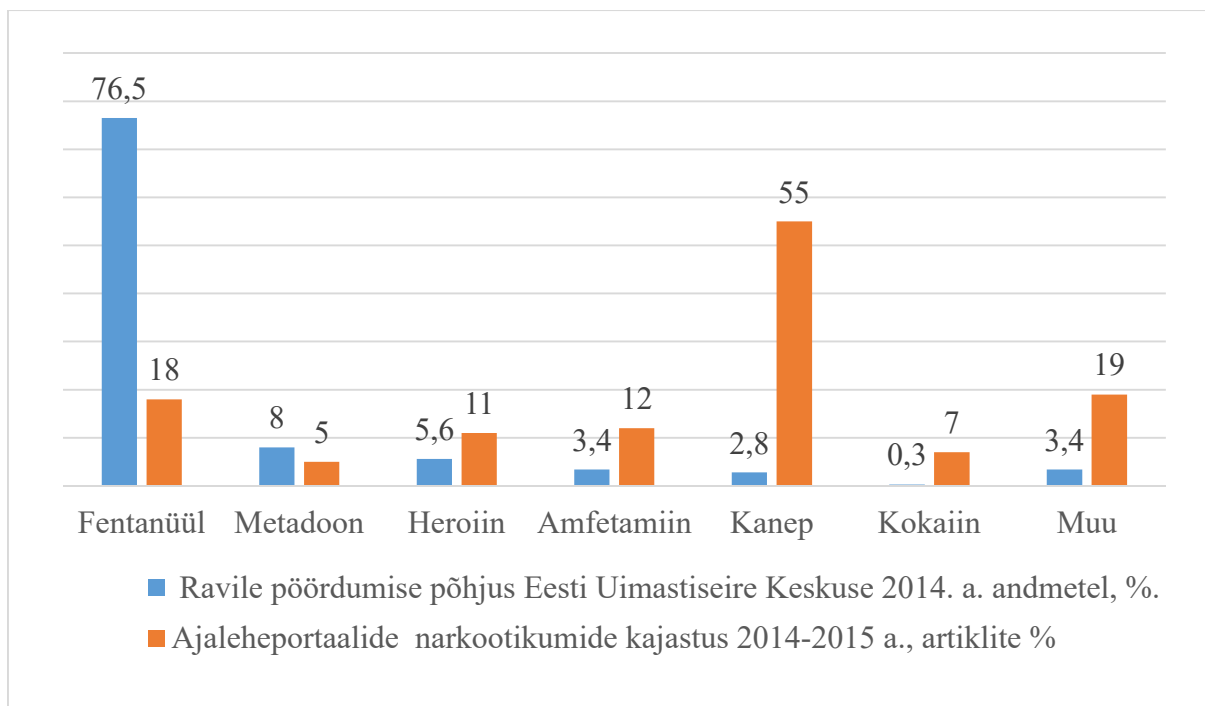
Joonis 13. Opioidide mainimine artiklites probleemide lõikes.

Opioide mainitakse põhiliselt fentanüüli -ja heroiiniga seoses riigiasutuste ning asjatundjate materjalidel põhinevates artiklites (Joonis 13). Fentanüüli leviku põhjust, nt teatava ühiskonna edukuse hinnana, kajastatakse väga harva ja üksikute sõnasaajate käsitluses.

Võib asuda seisukohale, et opioidid seostuvad artiklites pigem surmaga ja võitlusega narkootikumide vastu. Haigused ja karistused leivad kajastamist pigem krimiuudistes kui arutlevates artiklites.

Kanepidebattides või juhtumipõhistes sensatsioonides mainitakse harva organiseeritud kuritegevust. Seda kajastavad artiklid on keskmisest tunduvalt pikemad. See viitab asjaolule, et taoliste artiklite autorid kirjutavad pikemaid ja põhjalikumaid artikleid. Politsei mainimine narkootikume kajastavates artiklites on jätkuvalt suur, kuid kahaneva suundumusega.

Meie ühiskonnas juba tugevalt kanda kinnitanud pahe – alkoholi liigtarvitamist, mainitakse peaaegu pooltes narkootikume kajastavates artiklites, mis viitab selle teatavale seostamisele narkotemaatikaga. Tubakas on esindatud tunduvalt vähem, kuid järgib alkoholi mainimise aktiivsust. Päevakorra kehtestamise meedianähtus tuleb selgelt esile, sest rahvatervisele suuremat ohtu kujutavaid pahesid kajastatakse tunduvalt vähem kui on nende välja teenitud osa.



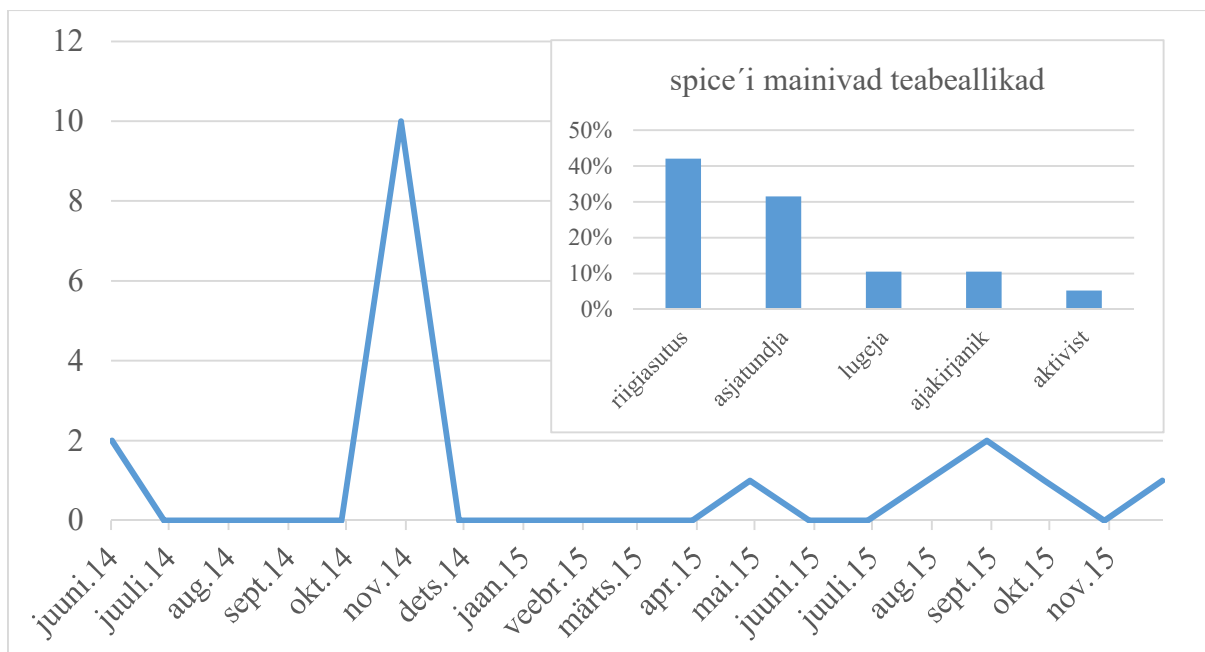
Joonis 14. Narkootikumide kajastuse võrdlus ravile pöördumiste osakaaluga¹⁰⁴.

Joonisel 14 on välja toodud realselt 2014. aastal sõltlaste ravile pöördumisega seotud ained ja 2014. – 2015. a. ajalehtede uudisportaalides narkootikumide kajastamise osakaal. Kuigi 2014. aastal pöördusid narkosõltlased ravile valdavalt seoses fentanüüliga, siis ajaleheportaalid kajastasid uuringuperioodil seda ohtlikku opioidi suhteliselt harvem kui probleem realselt ühiskonnas esile tõuseb. Vastupidine kehtib kanepi suhtes. Kanepit kajastatakse valimis üle pooltes artiklites, kuid ravile pöördub seoses kanepiga suhteliselt vähem patsiente.

Uuemad ja algselt rohkem segadust tekitavad sünteetilised narkootikumid on meediale tüüpiliselt esindatud pigem seoses ainete uudisväärtusega kui ohtlikkusega. Ohtlikkus seisneb otseselt mitte toimeainetes enestes, vaid erinevates segudes, kvaliteedis ja doseerimises ning taoliste narkootikumide turunduse iseärasustes.

Sünteetilist kannabinoidi tuntakse tänaval enamasti Spice'i nime all. Selle pakendid on värvilised, mis viitab asjaolule, et sihtrühmaks on nooremad või lausa lapsed. Artiklid mainivad, et algselt sai neid lihtsamalt veebist tellida ja nüüd pidavat postiasutused rohkem valvel olema. Riigiasutused ja asjatundjad reageerivad ja initsiatiiv keelatud ainete nimekirja suurendada on aktiveerunud.

¹⁰⁴ Tervise Arengu Instituut; Eesti Uimastiseire Keskus. Narkomaaniaravi andmekogu 2013. ja 2014. aasta aruanne. Tallinn: TAI 2015, lk 14. – Arvutivõrgus: www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/349. (26.02.2015)

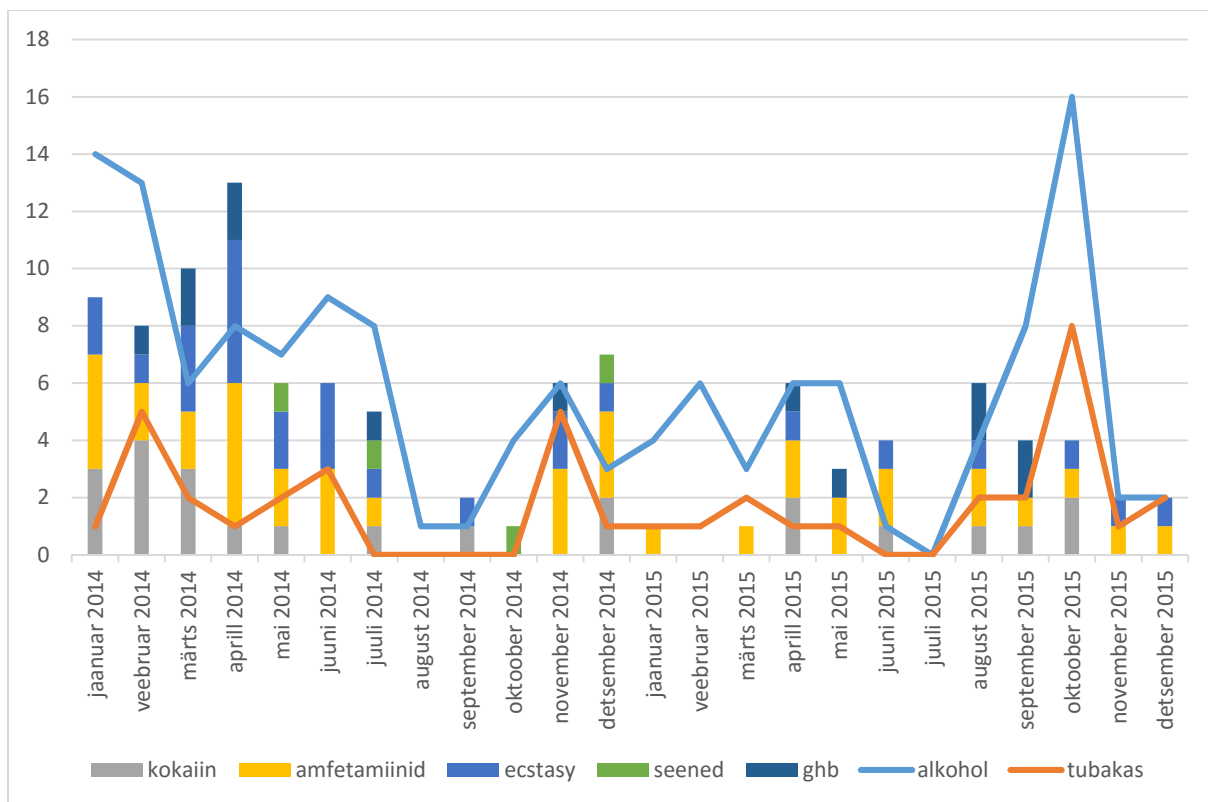


Joonis 15. Spice'i juhtumipõhine kajastamine meedias.

Valimi artiklid kajastavad Spice'i suhteliselt harva – vaid mõned korrad aastas. Rohkem artikleid ilmub kui juhtuvad üledoosid koolilastega vms. Joonisel 15 näemegi sellist suuremat lainet 2014. a. aastal, mil päevakorda tõusis Rakvere koolilaste haiglasse viimisega päädinud juhtum. Kahjuks räägitakse lastele atraktiivseks tehtud kannabinoididest uuringu ajavahemiku lõpuosas vähe, mis ilmselt ei mõju lastevanemate ja nooremate narkoteadlikkusele kuigivõrd hästi. Spice'i meediakajastuses jäi silma tugevalt negatiivne toon ja aine vastu võitlusega. Seostati noorte-, üledoosiohu- ja just pealtnäha korralike inimestega.

Uudisportaalides kajastatakse vähemlevinud narkootikumide negatiivselt noorte kontekstis ning põhiliselt asjatundjate ja riigiasutuste vaatevinklist lähtudes. Kajastavate rubriikide iseloom paigutab need ained päevakorras korraks kõrgemale teistest uudistest, kuid arutlevaid artikleid esineb sellega seoses vähem.

Vähemlevinud narkootikumid sarnanevad oma käsitluses pigem Spice'i uudispõhise esile kerkimisega, kuid amfetamiini ja ecstasy kajastamine on püsivam. Amfetamiini ja ecstasy (MDMA) juures on oluline märkida, et neid aineid seostatakse noorte vaba aja veetmisega ning mh ka nende ainete narkoennetus ja avalikkuse teavitamine ei tohiks edaspidi soiku jääda.



Joonis 16. Artiklites vähemesinevad ained vs alkoholi ja tubaka kajastamine.

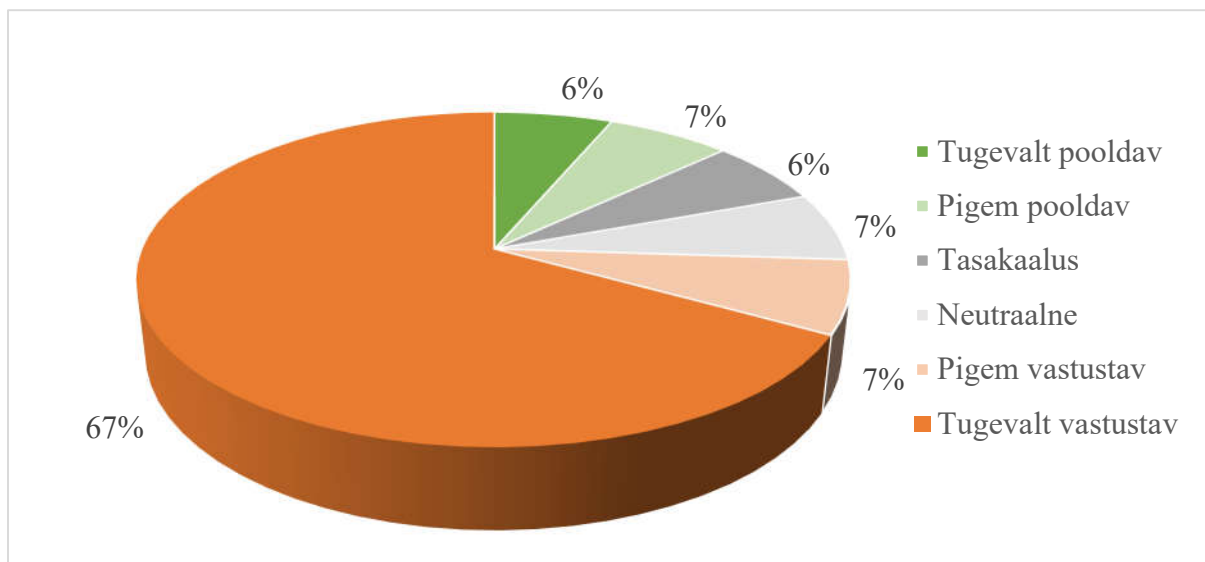
Jooniselt 16 ilmneb, et opioidide kajastus ja kanepidebatt pärsivad vähemlevinud narkootikumide käsitlemist. Kui 2014. a. valimis oli nähtaval alkoholi ja nn peodroogide ning kanepi üheaegne kajastamine, siis 2015. a. võtsid kanep, ja mõningal määral ka opioidid, vähemlevinud narkootikumide koha omale.

4.3. Artiklite väljendatud hoiakud sõltuvusega seotud probleemidesse

Prantsuse filosoof *Alexandre Kojève* (1902-1968) iseloomustas autoriteedi mõistet elegantselt. Autoriteet on ühe isiku võimalus otsustada teiste üle vastuseisu kohtamata, kuigi teistel on see võimalus tegelikult olemas.¹⁰⁵ Ajakirjanike teadvusse hakkas taoline arusaam juba jõudma ja nende sõnavõttud on muutunud viimasel ajal narkootikumide lubatavuse kajastamisel julgemaks.

¹⁰⁵ G.Barak (koost). The Routledge International Handbook of the Crimes of the Powerful. New York: Routledge 2015, lk 99. (Filosoofi sünnijärgne nimi oli Александр Владимирович Кожевников)

Meie veebikeskkonna enim külastatud ajaleheportaalides oli kogu uuritava ajavahemikul (2014. ja 2015. a.) valdav suhtumine narkootikumide tarbimisse negatiivne. Tugevalt või pigem positiivset suhtumist tarbimisse võis leida kokku ainult 43 artiklis. Tugevalt narkootikumide tarbimist vastustavaid artikleid oli seejuures valimis kokku 221 ja pigem vastustavaid 25. Neutraalseid artikleid oli selles küsimuses 22, valdavalt autoriks ajakirjanikud. Tarbimist neutraalselt käsitlevad artiklid olid lühemad.



Joonis 17. Artiklite hoiak narkootikumide tarbimise suhtes.

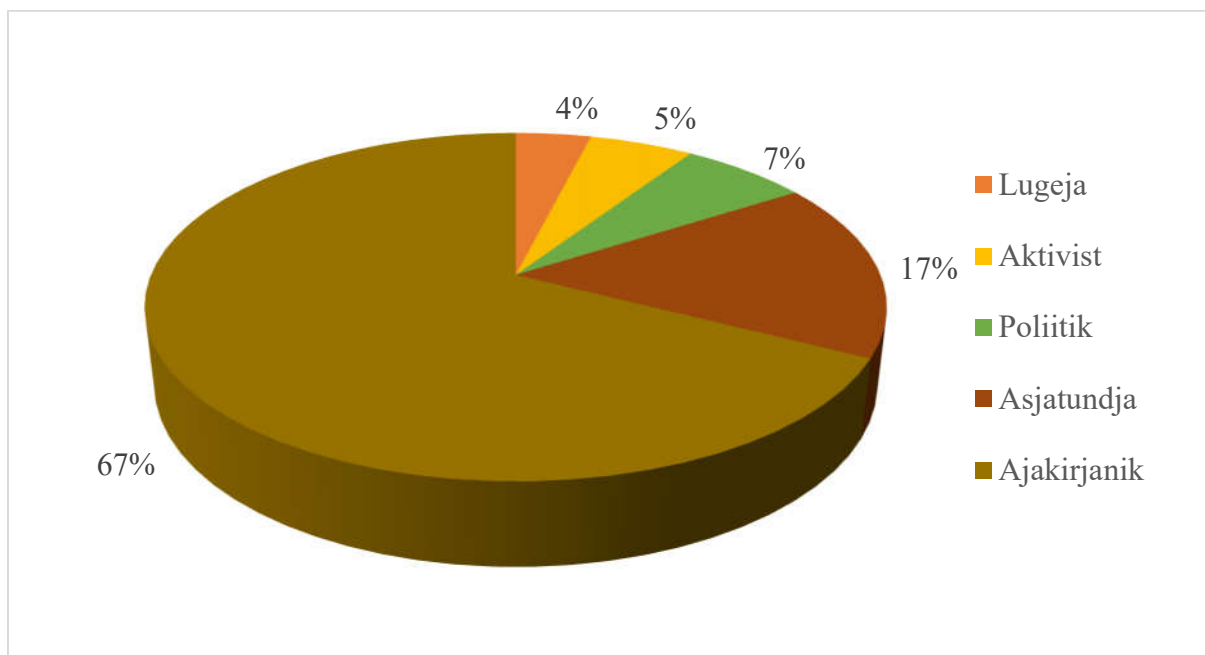
Ajaleheportaalide artiklid edastavad narkootikumide legaliseerimisest negatiivset meediapilti. Tugevalt või pigem positiivse narkootikumide kajastusega oli PM-portaalis ainult 21 artiklit ja sellist hoiakut leidis valdavalt kanepi suhtes. Seega positiivse käsitluse osakaal PM-il alla 13%. Samad näitajad EPL-il 15% ja ÕL-il 11%.

Narkootikumidesse positiivse suhtumisega paistsid välja mõistagi aktivistid ja väiksemate erakondade poliitikud ning pigem negatiivsemalt meelestatud olid asjatundjad ja riigiasutuste esindajad. 2015 oli narkootikumide positiivne kajastamine sagedam kui 2014. aastal. See oli seotud riigikogu valmistel osalejate tavapoliitikast eristumise ja sellest hiljem vallandunud kanepidebattidega.

Asjatundjatest vastustavad eelkõige arstid laste kanepilembust, kuid artiklitest tulevad ikkagi põhjustena välja tülid vanematega, suhtemured, stress e pigem sotsiaalse iseloomuga probleemid kui kanep. Samuti rõhutavad terviseala asjatundjad kanepist tekkivaid väidetavaid vaimse tervise häireid, seda kümne vastavat seost uurinud teadusliku uuringu põhjal. Samas ei

kajasta tervishoiupoliitika eest vastutavad isikud elanikkonnale piisava selgusega seda, milles väljendub kanepi tegelik ohtlikkus ülejäänud mõnuainetega võrreldes.

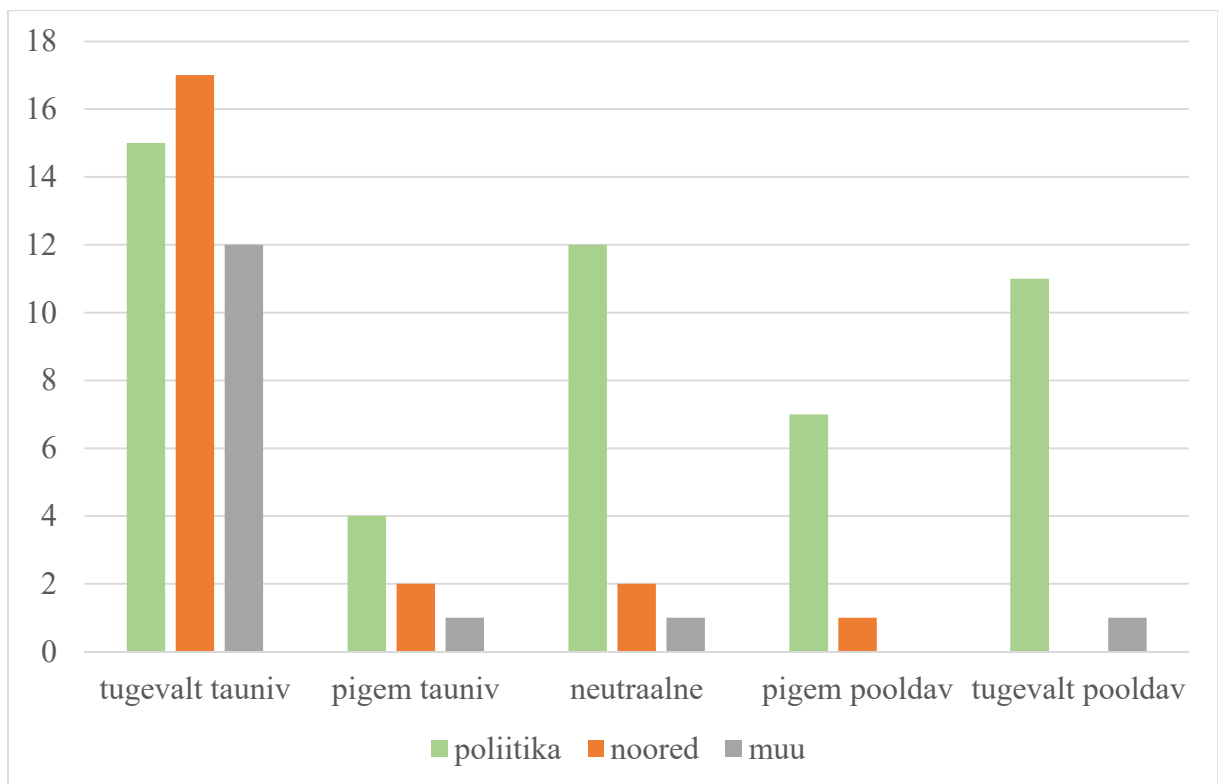
Artiklite autorite läbilõige viitab asjaolule, et siimaani ei osale kõik huvirühmad aktiivselt narkotemaatika küsimuste arutamisel. Ajakirjanike suur ülekaal ei ole üllatav, sest üldjuhul tuuakse lugejani teiste ametialade esindajate arvamusi ja seisukohti. Kolumnistide ja kirjanike artiklid jõuavad meedia tarbijani vahel ka aktivistide arvamustena.



Joonis 18. Artiklite autorid.

Aktivistid avaldavad seisukohti valdavalt kanepi legaliseerimise teemal ja sõnavõttud on valdavalt kanepit pooldavad. Asjatundjad ja poliitikud arutlevad oma artiklites laiemalt teemade üle kui ajakirjanikud või üksikud lugejate avaldatud kirjad toimetustele. Järgnevalt selgitatakse välja artiklites avaldatud teabe päritolu e ajakirjanduses esinevate isikute koondrühmad teabeallikate kaupa.

Kõige enam kasutavad artiklite autorid riigiasutuste teavet. Põhjuseks see, et ajakirjanike jaoks on riigiasutused usaldusväärseks, täpsemalt autoriteetseks allikaks. Riigiasutuste ametnikelt saadud teave mõjutab artikleid kõik narkootikumide negatiivselt käsitlema. See asjaolu soodustab pigem kajastuse ühekülgset, olenemata reaalsest narkootikumidega seotud ohu suurusest. Küll aga tõusetub nende puhul tihedamini sotsiaalse iseloomuga teemasid, nt : ennetus, risk, alkohol ning tervis.

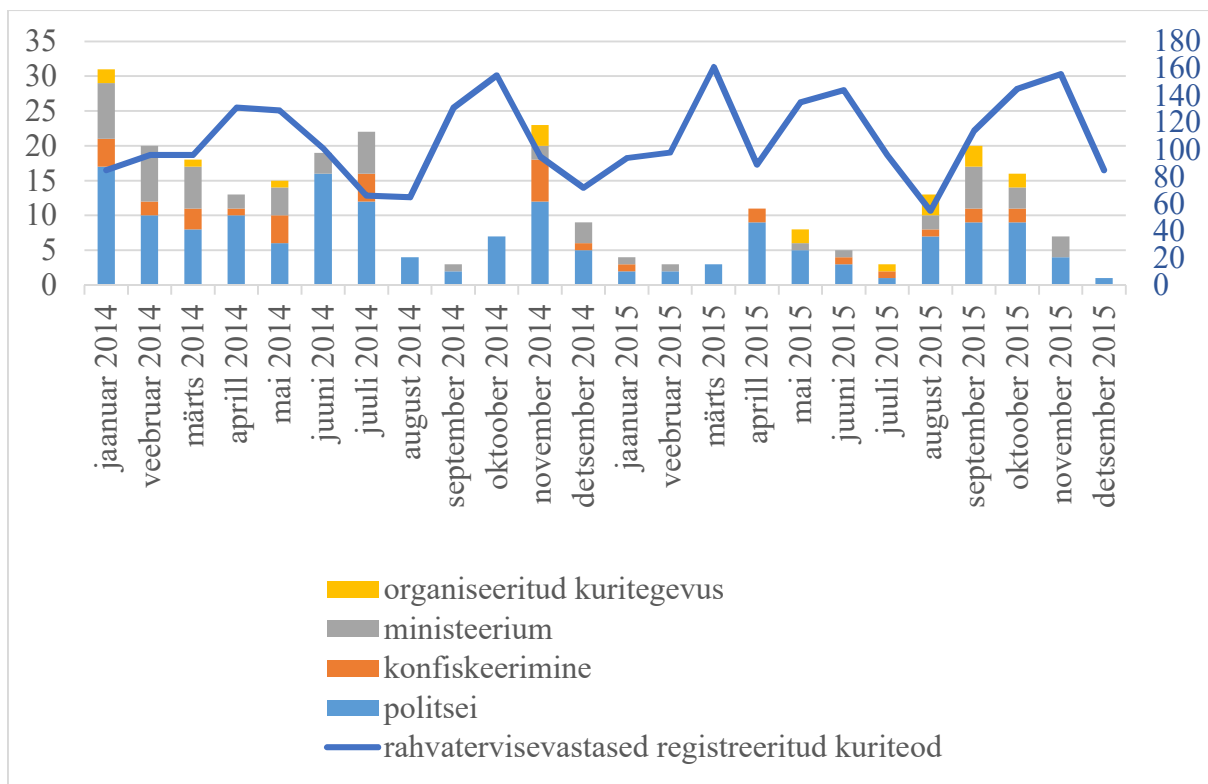


Joonis 19. Artiklite objektid ja suhtumine kanepisse alkoholi kajastuse taustal.

Suurel määral leidis aset alkoholi ja kanepi üheaegne kajastamine. Kanepit ja alkoholi mainisid koos 26% valimi artiklitest. PM kanepi kajastus tuli alkoholi kontekstis esile veidi negatiivsemana kui ülejäänud portaalidel. Näeme, et alkoholi ja kanepi poliitilises kontekstis kajastamine muudab suhtumise kanepisse tunduvalt soosivamaks kui üldvalimi lõikes. Negatiivsem suhtumine kanepisse tuleb esile enimkülastatud portaalide kajastuses, sest nendes soovivad sõna võtta moraliseerivad arvamussliidrid ja kõrgemad ametnikud omamoodi raportites avalikkusele.

Narkopoliitika ja noorte seos tõusetus teistest probleemidest märgatavalt tihedamini. Alkoholi mainimine kanepi kajastuses, mõjutas EPL -i artiklileid omapäraselt. Nimelt tõstab selline kooslus kanepi üle kolmandiku artiklites soosivamasse valgusesse. EPL-i veebiressurss on teistest ajaleheportaalidest aktiivsemalt 2015. aastal lasknud sõna võtta kanepiaktivistidel, kes soovivad läänemaailma eeskujul mõnuaine kasvatamise ja müügi legaliseerimist.

Õhtuleht.ee ressursis tuli narkomaanide kajastamine esile meelelahutuslikul (*commodification*) eesmärgil ning süüdistava tooniga.



Joonis 20. Narkootikumide õiguskaitsepõhine meediakajastuse seos kuritegevusega¹⁰⁶.

Õiguskaitsepõhisele teemakäsitlemisele on iseloomulik teabeallikas riigiasutus ning artiklite autorid on valdavalt ajakirjanikud. Taolistes artiklites mainitakse veidi enam harvem esinevaid, kuid dramaatilisi teemasid – üledoosi ja fentanüüli.

Valimi artiklites on märgatav, et viimaste aastate registreeritud rahvatervisevastaste kuritegude (Joonis 20) kasvu taustal säilib õiguskaitsepõhise kajastamise maht. Samas täitevvõim võitleb narkomaaniaga just korrakaitse seisukohalt. Tõenäoliselt toetab see õiguskaitsele vaatenurga jätkuvat elujõulisust, eriti kui arvestada valmimist välja jäänud kohtu- ja politsei uudiseid.

Samas aruteluteemad valmistasid üldiselt pettumust, sest olid suunatud pigem korrakaitsele ja narkopoliitikat õigustavad. Liiga vähe arutatakse vanglakaristuse alternatiive: üldkasulikkude tööd, elektroonilist valvet, sõltuvusravi. Need tagajärjed on samuti vabadust piirava iseloomuga, kuid paremini taasühiskonnastava tulevikuväljavaatega. Kiiduväärt, et karistusõiguse revisjon on juba jõustanud võimaluse paigaldada süüdlastele narkojoovet pidevalt tuvastavat seadet (KarS § 75.1 lg 1)¹⁰⁷. Nii on võimalik järgida juba eelnevalt käsitletud

¹⁰⁶ Justiitsministeerium. Kuritegevuse baromeeter. – Arvutivõrgus: kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/baromeeter. (28.02.2016)

¹⁰⁷ Karistusseadustik. – RT I, 17.12.2015, 9.

ette teada testimise (*coerced abstinence*) lähenemist ja vältida vanglate ülerahvastamist. Mõistagi vajab ka üldkasulik töö õnnestumiseks pidevat ja ennustatavat järelevalvet.

Organiseeritud kuritegevuse seost narkomaaniaga kajastatakse ajaleheportaalides selgelt liiga ebaregulaarselt ja see kujutab tõenäoliselt päevakorra kehtestamise ja „väravahi“ nähtuste segu. Artikli autoril või toimetajal („väravavahtidel“) puuduvad vastavad allikad või julgus ja ta valib pigem päevakorda lihtsamad teemad. Organiseeritud kuritegevuse teadvustamise olulisus tuleb paremini esile teleriekraanil, mille abil näeme eelkõige välismaiste dokumentaalfilmide tootjate jätkusuutlikkust süveneda kuritegevuse ja omavoli õhkõrnale piirialale. Taolised filmid mõjuvad hoiatusena kõigile ühiskondadele, kes ei hoolitse piisavalt oma majanduse arengu- ja rahvastiku heaolu eest. Vaesuse, sotsiaalse kihistumise ja ebaõigluse valdavalt korrakaitse hooleks jätmine viib ühiskonna antiutoopilise absurdini, kus karistusõigus võib olla rakendatud pelgalt hirmuvalitsuse ja korrumppeerunud võimu säilitamise vankri ette. See on ebaõnnestunud riigi (*failed state*) tunnus.

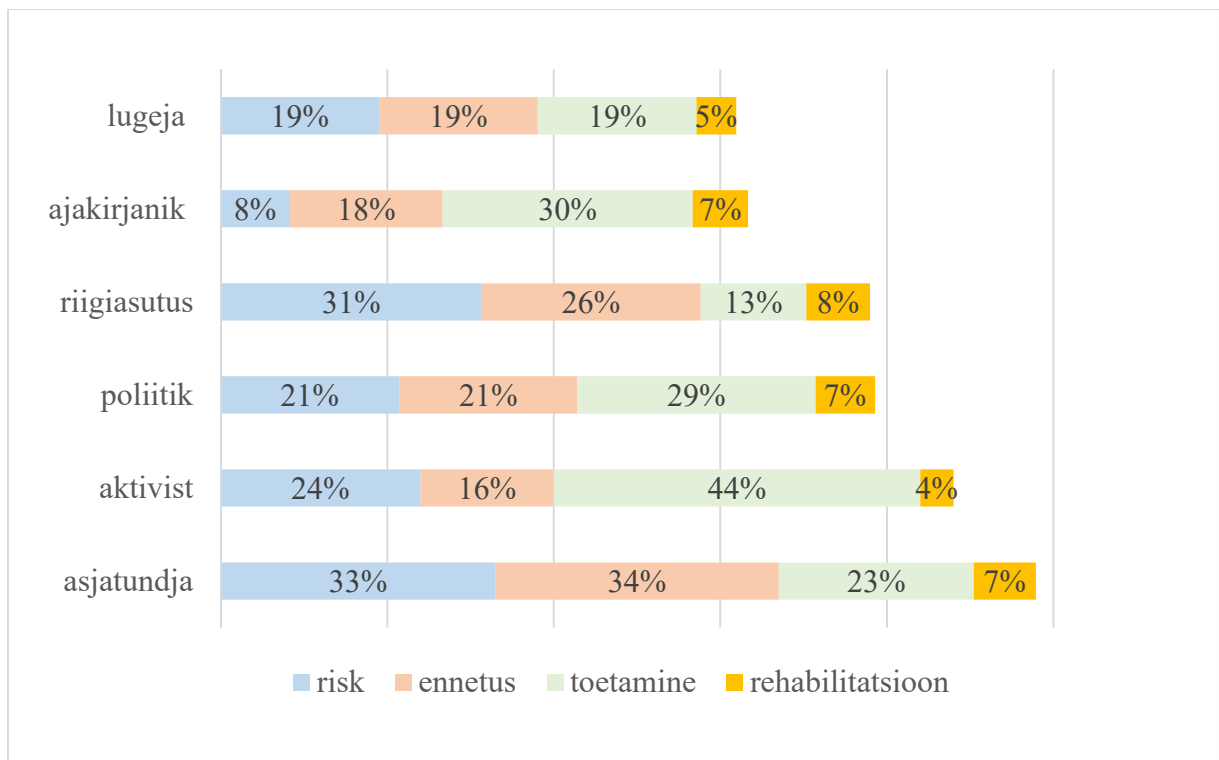
„Oskari“ filmiauhinnale esitatud „Kartellide maa“ näitlikustab Mehhiko isehakanud väikelinna karismaatilise korraalvuri tragöödia. „Templirüütli“ kartell terroriseeris tema kodupiirkonda aastaid ja saamata abi korrumppeerunud võimudelt, asuski filmi kangelane doktor José Mireles looma vastuolulise kuulsusega omakaitsejõudu (*autodefensa*). Kahjuks osutus Mehhiko riigivõim niivõrd nõrgaks, et ei aidanud võitluseks palju ohverdanud Mirelesel kartelle eemale hoida. Tema võitluskaaslased kutsuti üle seadustatud omakaitseüksusesse, millest sisuliselt sai uus ja vähem vägivaldne narkokartell. Teisel pool Mehhiko piiri, Arizona kõrbes omaalgatuslikku piirivalvesalka juhtides, on keerulise elusaatusega Tim Foley oma elu eesmärgiks võtnud takistada narkosõja levimist tema kodumaale.¹⁰⁸ Näeme töös kirjeldatud kogukonna olulisust kui sõltumatult riigiga koostööd tegevast või hoopis sellele vastanduvast nähtusest.

Narkoteemale pelgalt karistusõiguslik lähenemine võib ühiskonnale üsna kalliks maksma minna kui vastavad ained on ühiskonnas laia leviku saavutanud. Vangistamine ja töötava elanikkonna osakaalu vähendamine osutuvad igal juhul kulukaks. Narkomaanidele loodud sotsiaalteenuste kasv evib pragmaatilist lähenemist, sest mittesõltlastele on kasulikum narkootikumidest sõltuvusse jäänud inimeste põhjustatud probleemide ennetamine kui

¹⁰⁸ M. Heineman.(2015) Kartellide maa. – Arvutivõrgus:
etv.err.ee/v/dokumentaalfilmid/valisilma_dokk/saated/c5b64fba-789f-4a37-ba7c-4f86a38f32e3/.
(22.02.2015)

tagajärgedega tegelmine.¹⁰⁹ Sotsiaalmajanduslikust seisukohast on olulised järgmised narkomaanide teenustoetuste näitajad:

- Juurdepääs: Kui keeruline on sõltlasel teenussüsteemi siseneda? (madala läve võimalus)
- Kooskõlastatus: Kas teenuseid pakutakse kooskõlastatult või juhuslikult? Kas erinevad programmid töötavad koosmõjus näiteks sotsiaalhoolekande kaudu?
- Majandus: Kas teenused on kulutõhusad, st kas sama kogukuluga on võimalik erineva süsteemiga saavutada paremaid tulemusi? (vanglasüsteemis vs mujal)
- Sund: Kui suurt sotsiaalset survet rakendatakse sõltlastele? (nt karistusõiguslik vs perekondlik sund). Sund suurendab nõudlust, kuid ei vähenda meetmete efektiivsust.
- Stigma. Meditsiiniastutustel põhinevad teenused evivad spetsiaal- ja karistusasutustest vähem häbistavat mõju.¹¹⁰

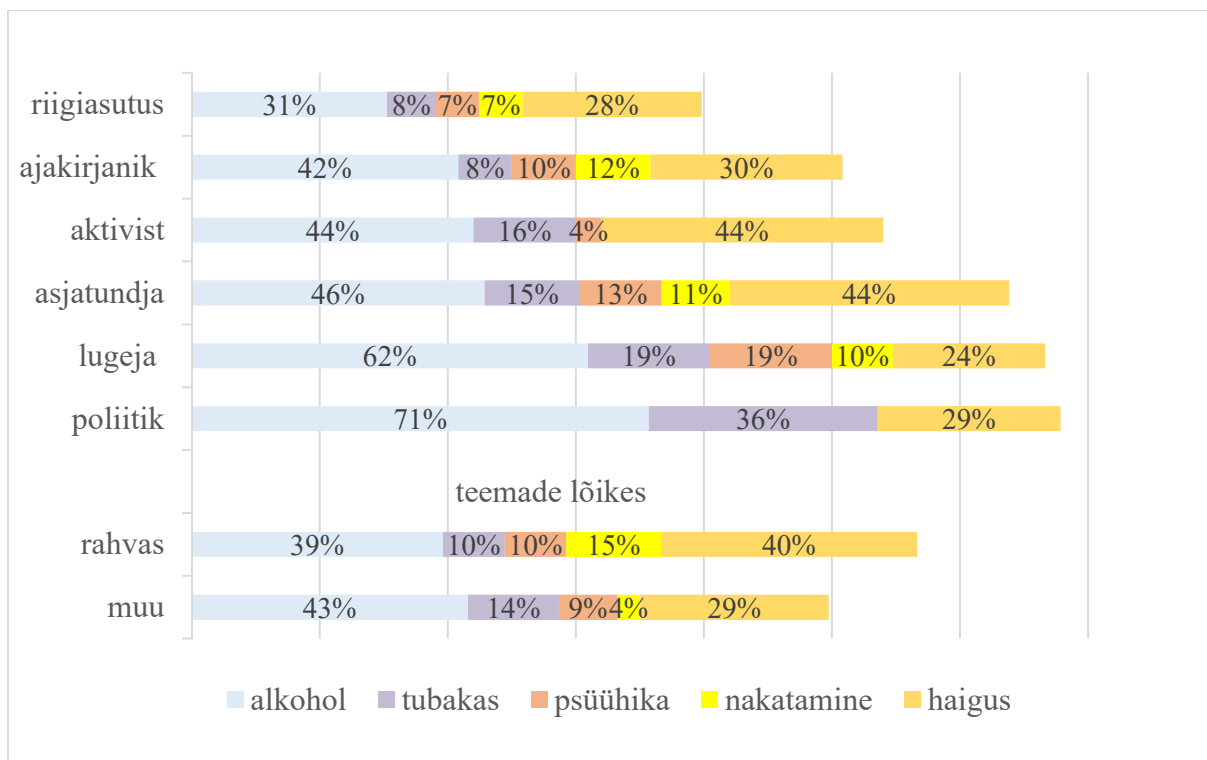


Joonis 21. Sotsiaalsete aspektide mainimine valimi teabeallikate lõikes.

Kokku mainiti sotsiaalsetest probleemidest (Joonis 21) enim narkootikumidega seonduvaid riske, seda 86 juhul. Ennetus esines 85 -ja toetamine 74 korral. Rehabilitatsiooni mainiti tunduvalt vähem e 24. artiklis. Sotsiaalse aspektina võib veel käsitleda surma, mida mainiti kokku 87 korda. Meediakajastusega võrreldes nähakse rehabilitatsiooni ja narkomaanide toetamist maailmas märksa tähtsamatena.

¹⁰⁹ T.F. Babor *et al.* Drug Policy and the Public Good. Oxford SO: 2010, lk 236. – Arvutivõrgus: www.oxfordscholarship.com.ezproxy.utlib.ee/view/10.1093/acprof:oso/9780199557127.001.0001/acprof-9780199557127. (20.03.2016)

¹¹⁰ *Ibid.*, lk 240.



Joonis 22. Sots. hoole ja meditsiinilised märksõnad teabeallikate ning teemade lõikes.

Poliitikud mainisid alkoholi üsna tihti seoses kuritegevusega ja mh narkootikumide teemat sisaldavates artiklites. Rahvatervis pakub poliitikutele narkootikumide üle arutlevates artiklites huvi eelkõige alkoholi- ja tubakaga seoses ja mitte niivõrd üldiste tervisenäitajatega. Lugejakirjades, poliitikute tekstides ja asjatundjate artiklites on sotsiaalsed probleemid teistest rühmadest olulisemad. Aktivistid ei soovi psüühika teemat kanepiga seoses eriti esile tuua.

Kui me usume kitsamalt terviseteaduse asjatundjate väljaütlemisi, siis peame jaatama sotsiaalse keskkonna ja inimese pärilikkuse seost ühiskonnas kuritegevusena tunnetatud käitumisega. Õigusloomega saab hetkel mõjutada eelkõige inimeste sotsiaalset keskkonda. Sellega seoses näeme ka asjatundjate aktiivsemat sotsiaalsete probleemide käsitlemist narkootikumide üle arutlevates artiklites (Joonis 21). Poliitikud omakorda pööravad rohkem tähelepanu sotsiaalsete probleemide teravamatele tagajärgedele (Joonis 22). Narkootikumide mõju vähendamises on edu saavutatud pigem probleemide algpõhjuste- ja inimeste käitumise uurimisega.

Kokkuvõte ja järeldused

Käesoleva töö eesmärgiks oli välja selgitada loetavamate ajaleheportaalide viimaste aastate (2014. ja 2015. a.) narkootikumide ja seotud sotsiaalsete probleemide kajastuse iseloom ning side reaalse olukorraga ühiskonnas. Oluline oli mõista massimeedia tarbijale loodavat ettekujutust narkomaaniast kui olulisest sotsiaalsest probleemist. Töö eesmärgi saavutamiseks uuriti teaduskirjandust ja lisaks kasutati meediaartiklite kontentanalüüsi. Teavet saadi mh teaduskirjandusest elektroonilise massimeedia ajalehtede artiklitest ning ametkondade arengukavadest ja statistikast.

Töö sissejuhatuses esitatud hüpoteesid massimeedia narkotemaatika representatsiooni suhtes, leidsid suuremas osas kinnitust. Meedias levinud sõltuvusainete võitleva iseloomuga ja õiguskaitsepõhine kajastus oli meedias (Joonis 20) domineeriv, kuid narkopoleemika teabekeskkonnas aktiveerumise taustal muutus viimasel ajal kajastus aeglaselt liberaalsemaks ning humanistlikumaks. Eelkõige oli liberaliseerimine märgatav tavapärasest rohkem kanepi kajastuses (Joonis 8).

Meedia huvi ühiskonna marginaalse vähemuse probleemidena teadvustatud fentanüülitarvitajate- ja narkosurmade leviku suhtes oli selle märgatava probleemsuse taustal ebaproportsionaalne, kuid 2015. a. narkopoleemikaga seoses aeglaselt tõusva suundumusega. Fentanüül oli argumendina suuremat tähelepanu saavutanud mh tänu aktivistide alustatud kanepipoleemikale, millega vastanduti riigi narkopoliitikaga. Uuritava ajavahemiku teisel poolel (2015.a) olid uudisteportaalid uutele teabeallikatele avatumad ja nendes sisalduv teave kajastas rohkem erinevaid seisukohti. Narkootikumid ei konkureerinud uuringu perioodi meedikajastuses alkoholiga (Joonis 16), mis muutus omamoodi võrdlevaks taustaks. Tubaka kajastamise aktiivsus sarnanes alkoholile, kuid osutus mahult väiksemaks.

Uuemate sünteetiliste sõltuvusainete (nt Spice) sündmustepõhine kajastamine (Joonis 15) ei ole regulaarsemaks muutunud ja jäi endiselt kanepi jt ainete varju. Eelkõige leidsid meedias tähelepanu vähekoogenud tarvitajate õnnetused uute ainete või postkontoritest leitud kahtlase koostisega sünteetiliste narkootikumide sisaldavad postipakid. Uute narkootikumide kajastus leidis jätkuvalt aset uudisportaalide meelelahutust edastavate jaotiste all. Massikultuuri levitavad rubriigid näitasid endiselt psühhoaktiivseid aineid inimese elu ühe tavalise osana.

Meedia tõstatatud narkoprobleem ei olnud tihtipeale kooskõlas ametliku statistikaga. Üle poole artiklitest kajastasid mh kanepit, kuid fentanüüli mainis alla viiendiku valimisse sattunud

tekstidest. Ametlik statistika näitas fentanüüli terviseprobleemi suurust (Joonis 14). Kanepi kajastamine oli oma mahult selgelt eelisseisus. Meedia artiklites lähtuti narkootikumidega seotud sotsiaalseid probleeme käsitlevatest ametkondlikest arengukavadest ja strateegiatest harva. Kahe aasta jooksul leidis valimis kümnekond artiklit, mis mainis eelkõige opioidide sõltlastele mõeldud naloksooniprogramme või valdkonna asjatundjatele tuntud valget raamatut.

Uudisteportaalid olid eelkõige suunatud endaga keskmiselt või paremini toime tulevate inimeste vaadete põlistamisele, kuid kippusid vältima tugevalt negatiivsete narkoprobleemaatika tagajärgede kajastamist. Süstivaid narkomaane, mh kuritegelike ühenduste mõjusfääris tegutsevaid erinevaid sõltlasi, nähti jätkuvalt kui kedagi „teist“ e võõrast. Meedia kajastatud väärtushinnangud liikusid riigikeskselt käsituselt üha enam üldinimlike (humanistlike) arusaamade suunas.

2015. a. oli narkootikumide positiivsem kajastamine sagedam kui 2014. aastal. See oli seotud riigikogu valimistel osalejate tavapoliitikast eristumise ja sellest hiljem vallandunud kanepidebattidega. Rahvast ja noori kajastav narkopoleemika oli üsna tihti ajaviiterubriikide hulgas. Sellise teabe „melu“- ja krimirubriikides kajastamisega on märgatav meediat käsitlevates teooriates tuntud kaubanduslik lähenemine. Erinevaid riske mainiti pigem diilerite ja transiidiga seoses. Valimi ulatuses kajastati rohkelt politseid ning esines tihedamini veel alkoholi temaatikat.

Alkoholi võrreldakse artiklites tihti narkootikumidega ja jõutakse ülalpool käsitletud Ameerika Ühendriikide üliõpilaste seiskohtadega sarnastele järeldustele, et need on omamoodi alternatiivkaubad. Meie ühiskonnas teadvustakse alkoholi kahjulikku mõju, kuid ei soovita kaaluda võimalust seda muu pahega asendada. Alkoholi süvenev keelamine tekitab isegi ühiskonnas rohkem vastuseisu kui arutelud kanepi lubamise üle. Alkoholitootjad on üks väheseid edukalt töötavaid tööstusharusid ja samas tarvitatakse nende toodangut meil selgelt liiga suurtes kogustes ja tarbimise vähenemine on aeglane.

Surma vähese mainimisega narkoteemalistes artiklites oli märgatav päevakorra kehtestamise nähtus (*agenda-setting*). Meie ühiskonna narkosurmade statistikat arvestades võis haiguste ja surma osa suuremaks pidada, kuid meie teabekeskkonnas eelistatakse sellest vaikida. Märgatav nähtus võib ühtlasi olla nn *gatekeeper*. „Väravavaht“ on krimiuudiste valmistamise ametialal tegutsev isik, kes saab valida, kujundada ja edasi anda uudisvalmis teavet. Põhilised taolised

isikud on krimiuudiseid kajastavad ajakirjanikud ja õiguskaitse pressiesindajad. Nii võib väheneda ühiskonnale tegelikult oluliste teemade kajastus.

Kõige enam kasutavad artiklite autorid riigiasutuste teavet. Põhjuseks see, et ajakirjanike jaoks on riigiasutused usaldusväärseks, täpsemalt autoriteetseks allikaks. Riigiasutuste ametnikelt saadud teave ei ärgita artiklite autoreid narkootikumidest tasakaalukalt kirjutama. See asjaolu soodustab pigem negatiivset lähenemist, olenemata reaalsest narkootikumidega seotud ohu suurusest. Kanepidebattides või juhtumipõhistes sensatsioonides mainitakse harva organiseeritud kuritegevust. Seda kajastavad artiklid on keskmisest tunduvalt pikemad ja artiklite autorid kirjutavad pikemalt ja põhjalikult.

Võib asuda seiskohale, et lugejakirjades, poliitikute tekstides ja asjatundjate artiklites on sotsiaalsed probleemid teistest rühmadest tähtsamal kohal. Sotsiaalseid probleeme teemade lõikes vaadates selgub, et rahvast objektina käsitlevatel artiklidel oli omadus kajastada mh narkootikumidest põhjustatud nakkushaiguste teemat aktiivsemalt kui teabeallikate lõikes või teisi teemasid mainivates artiklites keskmiselt.

Sõltuvusaine asendusravil arvestatakse sundusliku karskuse kehtestamisel inimeste käitumise omapära. Raviprogrammides osalevad sõltlased riskivad jätkata neile keelatud ainete tarbimist kui vahelejäämise risk on väike ning karistus suur. Sellest järeldatakse, et sõltlaste kontroll peab ravimisel olema regulaarne e siis inimene eksib vähem oma käitumise tagajärgede ennustamisel. Inimene kipub ikka harvem esinevaid suuri ohtusid väiksemana hindama ja teabekeskond peab võimaldama sellele nähtusele pidevat vastumõju. Ühtlasi tähendab see ebameeldivate teemade arutamise vältimise kahjulikkust.

Ühiskonnas on teadvust muutvate ainete kasutamise lubatuna või lubamatuna tunnetamise ajalugu pikk. Ainete seaduslikkus või ebaseaduslikkus sõltub ühiskonna traditsioonidest. Ülemaailmne „narkootikumidevastane sõda“, mille eesmärk oli järk-järgult saavutada narkovaba maailma, algas ÜRO 1961. a. initsiatiivil ja on lõppemas oodatule vastupidiste tulemustega. Ülekriminaliseerimine põhjustab surma, diskrimineerimist, vanglate ülerahvastamist ja õiguskorra devalveerumist. Ameerika Ühendriikides on viimasel kümnendil jõutud seisukohani, et narkoprobleem on pigem inimese tervise probleem ja mitte moraalne läbikukkumine – st pigem on vaja ennetada ja ravida ning karistamine jäetakse äärmuslikuks meetmeks. Meie edule orienteeritud ühiskond ei soovi tunnistada, et ka „rongist mahajäänud“ inimesed on päästmist väärt. Alates 2011. a. alustati ÜRO konventsioonide ümbermõtestamist.

Riikidele soovitakse võimaldada kehtestada iseseisev narkopoliitika, meditsiinilistel eesmärkidel osaline narkootikumidega kauplemise seadustamine ja 1971. a. välja töötatud sõltuvusainete pingerea kasutamine ja arendamine.

Ameerika Ühendriikide osariikide seadusandlused tüürivad tänapäeval kanepi legaliseerimise suunas. Siseturvalisust ohustavad tänapäeval pigem relvad ja radikaliseerumine ning see võimaldab paradoksaalselt kanepisse veidi rahulikumalt suhtuda. Kanadas kasvab kiiresti fentanüülitarvitajate surmade arv. Siiani on Kanada riigiasutused lähtunud tavapärasest XX sajandi õiguskaitsepõhisest vaatenurgast. Valitsusvälised organisatsioonid loodavad olukorda muuta nn madala läve teenustega, mh eelnimetud süstimistubadele lisaks taotletakse võimalust tarvitajatele tänavalt hangitud ainete ohutust testida ja kutsuda üledoosi saanud tuttavale päästeteenistus ilma karistuse hirmuta ning arendada välja erinevad naloksooni kättesaadavust parandavad meetmed. Ladina-Ameerikal on veel palju arenguruumi inimõiguste austamise- ja narkootikumide eest määratavate alternatiivkaristuste arendamise suunal. XI sajandil on küll alustatud narkootikumide legaliseerimise vastuolulisi reforme, kuid ikka massvangistatakse pigem ühiskonna nõrgemaid lülisid ja poliitikud suudavad end võimsast kuritegelikust maailmast harva lahti siduda.

Liberaalne demokraatia on keeruline kooslus võistlevatest sotsiaalsetest gruppidest ja huvidest. Kritiseeriv arvamuspaljusus tähendab pidevat võitlust, vastandumist ja vaidlusi. Otsitakse vastase arvamusel ideoloogia nn karvast kätt ja seotust mõne suure võimuallikaga. Vähemusse kuuluvad ühiskonnagrupid on seda aktiivsemad, mida väiksem on nende mõju ajahetkel. Edukamate ühiskonnakihtide arvamus levitamine meedias on asendunud üha rohkem erinevate leppimatute seisukohtade teadvustamisega. Demokraatia seisund ühiskonnas mõjutab tõenäoliselt erinevate sotsiaalkultuuriliste vaadetega inimeste ühiskonnastamist.

Eesti demokraatia väljakutsed jagunevad mitmeteks eri riskideks ja see võib põhjustada väheste ressursside jagamisel ühiskonda takerduma lihtsamate väljakutsetega tegelemisele. Lubatavuse ja keelatus küsimuste juured asuvad meie ühiskonnakorralduses. Demokraatia nõuab poliitikutelt tahes-tahtmata rahva usaldamist. Narkoproblemaatika seisukohad jõuavad järjest enam igakülgse ja detailides enamuse silme alla. Poolt- ja vastuargumendid kõlavad järjest tulisemalt ja vastanduvamalt. Keeruliseks on osutunud sõltuvusainete ja tervishoiusüsteemi omavahelise tasakaalu saavutamine. Üksikisiku reaalne vastutus oma tervishoiu eest kasvab.

Põhiseadus kehtestab, et seadused peavad kohtlema kõiki sarnases olukorras olevaid isikuid ühtemoodi ja võimaldab riivata õigusi kui on olemas mõistlik ja asjakohane põhjus. Alkoholi, tubaka ja kanepi tarvitamine on meil Euroopa keskmisest põhinäitajatelt jätkuvalt suurem. See asjaolu eeldab mh, et karistused narkootikumide ja alkoholiga seotud süütegude eest oleksid võrreldavad. Eesti karistusõigus alles hakkab tänapäeval pöörduma narkomaanide vangistamiselt sundravi suunas. Kui midagi keelatakse, siis ei tehta seda enamasti paindlikult – keelatakse ikka suures ulatuses. Vaenlasekaristusõigus tähendab inimese karistamist vaenlasena ja välistab äärmuslikul juhul tema kodanikuõigused. Kurjategija vastu rakendatav sunni mõju depersonaliseerib ja ühiskonna liiget tajutakse ohuallikana. Õiguskirjanduses vastandatakse sellele nn sõbrakaristusõigus. Selline lähenemine evib üldpreveniivset mõju mh mitte kõiki ühiskondlikke norme iseenesest tunnistavate õigusrikkujate suhtes.

Ajakirjandus kritiseerib võimuharude tegevust ja teostab ideaalis omamoodi sõltumatut kontrollifunktsiooni teabekeskonnas. Meedia võimaldab igaühel sotsialiseerumist tänu kultuurikeskkonnas toimuva teabekanalitesse peegeldamisega ning võimaldab väärtushinnangute tagasisidestuse kahekõnes ühiskonnaga. Olenemata meedia uurimisest durkheimilikust, marksistlikust või feministlikust seisukohast – ikka on uudiste tulemuseks moraalipiirangute taastootmine, õigussüsteemi põlistamine või sooliste stereotüüpide kindlustamine.

Narkomaanidega otseselt tegelevate asjatundjate väljaütlemised meedias eeldavad eelkõige narkomaanide tervise huvides tegutsemist. Mõnuainete legaliseerimise aktivistid näevad keeldudes vabadusi piiravat ideoloogiat. Vaidlused muutuvad töö autori arvates edaspidi pigem teravamaks ja pehmete narkootikumide tarbimise suhtes ei näi tulevat mingit lõplikku konsensust. Pigem saavad siin muutused tulla aeglaselt ja väikeste sammude kaupa.

Meedia vahendatud kuritegevuse ja karistusõiguse kujundid kurjategijatest ja sotsiaalsest kontrollist sisaldavad omakorda ühtset inimeste kultuurilist arusaama, arenenud ühiskonna õigusemõistmise ajaloolisel taustal. Ühiskonna alalhoidlikkuse tajumine ja eneseväljenduse vajadus põhjustavad erinevusi elanike gruppide arusaamises demokraatiast kui ühismeelest või võitlevast leppimatuses. Narkootikumide tarbimist, kui eneseväljenduse füüsilist vajadust, on võimalik tõlgendada osana igaühe õigusest vabale eneseteostusele.

Arvutivõrkude vahendatud teabevahetuse kasv on võimaldanud katsetada erinevate identiteetide tahkudega ja nii tekivad uued uurimisteemad mh kriminoloogidele. Tavapärane

sotsiaalne kontroll ei pruugi jõuda enam teabekeskonna arengutele järele. Kanepit pooldavad aktivistid on ise noorema põlvkonna esindajad, kes esindavad teabekeskonna üldises kultuurikontekstis noorele tarbijale meelepärasemaid seisukohti. Massimeediast eristuvana, ei eelda mh noorte hulgas levinud küberruum moraalselt kõrgemale asetatud eeskujude järgmist. Kui narkootikumide tarbimine on ükskord juba laialdaselt levinud, siis tuleb võimaldada elanikkonnale realistlikud, mh kahjusid vähendavad lahendused.

Ühiskonnas püütakse välismaa head eeskju oma kultuurikonteksti paigutada, kuid ei arvestata sellise lahenduse kõiki ohte ja ähvardavalt nurjuma kippuvat terviklikku kogukonna väärtuse hindamist. Ühest küljest võimaldab alkoholi ja tubaka mõõdukas maksustamine riigieelarvet täita. Teisalt on need kaubad ise lävepakuained paljudele õigusrikkumistele. Samas tunnetavad riigi poliitikud juba survet alkoholi levikut vähendada, sõltumata selle sammu lühiajalisest negatiivsest mõjust eelarvele. Seda enam, et tervise säilitamine on üldjuhul odavam kui selle taastamine.

Ühiskonnas esineb jätkuvalt edukuse kultus ja ebaedu näiline lubamatus. Narkootikumide tarvitajate subkultuur toetub sotsiaalsete probleemide jätkuvale püsivusele kui hälbimuse õigustusele ja sotsiaalse kihistumise vastumõjule. Selle karismaatilised esindajad kasutavad teabekeskonda kujundavate kõneisikute mõju, saavutades narkootikumidele uudsemat lähenemist.

Karistusõiguse tulemuslikkus on seotud inimese tahtega, kuid narkootikumid mõjutavad inimese tahet salakavalalt ja vähemalt sama tugevalt kui seda suudaksid keelamised. Tahet murdvate narkootikumide tarvitajasse on karistusõiguses võimalik suhtuda kui sügavalt negatiivse sotsiaalõigusliku meelestatusega isikusse, kes paneb tõenäoliselt varavastaseid kuritegusid toime korduvalt. Samas kui ohtliku vaimse häirega isik isoleeritakse vaimuhaiglasse. Narkootikuide tarvitajate suhtes tuleb siinkohal teha teadlik valik vangla ja mõne muu ehk sobivama (kinnise) asutuse vahel.

Tänuavaldus. Avaldan tänu Marianne Paimrele, kes juhendas käesolevat magistritööd ja abistas teksti mõttekäigu selgemaks ja sisukamaks muutmisel! Olen tänulik Anna Markinale proovikaitsmisel antud soovitude eest!

ESTONIAN ONLINE NEWS MEDIA REPRESENTATION OF DRUGS IN SOCIETY. Summary

There are many reasons people try to enter altered state of consciousness, including religious and health related drug use or in a manner acceptable to the public by drinking alcohol and smoking. Drug abuse is a major public health problem that impacts society on multiple levels. Estonian adult population of injecting drug users with HIV infection and drug-related death rates are much higher than in any other European Union country. The underlying issues of drug abuse are reaching Estonian public perception increasingly comprehensively and in detail. The European School Survey on Alcohol and Other Drugs has drawn media attention to the substance use of Estonian population. It has proven increasingly difficult to achieve a balance between addictive substances and Estonian health care system.

The aim of this work was to study how Estonian drug policy problems were covered by the widespread newspaper portals and reflected the reality of social problems during the years of 2014 and 2015. It was important to understand the mass media perceptions of addictive substances as a significant social problem. To achieve this goal, the scientific literature has been studied and used in addition to the content (frequency, valence and intensity) analysis of media articles. Information was obtained from the scientific literature on mass media, news sites, statistics of government agencies and strategy papers.

Media interest in the spread of fentanyl and drug-related deaths was quite modest to the point, but in 2015 showed a slowly rising trend. Fentanyl as an argument gained more attention due to debate launched by marijuana activists, opposing the national drug policy. In the second half of the study period (2015), mass media news sites opened up to new sources and their content became more versatile. Alcohol was covered as the comparative backdrop of narcotics. Tobacco reflected similar trends on a smaller scale. The newer synthetic addictive substances (e.g. Spice) raised public awareness in relation to specific events and accidents (overdoses).

In case articles compared marijuana and alcohol, attitudes favored marijuana as a milder substance. Established mass media news sites provide more often the floor for moralizing opinion leaders and senior government officials, therefore appear as more conservative sources of information. Such kind of media articles also facilitate law enforcement approach (e.g. G-man frame) to social problems, including drug addiction.

The attention devoted to the drug problem by the mass media was not consistent with the official health statistics. Over half of the articles reflected marijuana, but less than a fifth of sample texts mentioned fentanyl. Marijuana was by far the most covered substance in Estonian news media. Mass culture disseminating news sites presented psychoactive substances as part of a normal behavior. News sites reflect the process of commodification, the packaging and marketing of (e.g. drug related) crime information for popular consumption and commercial profit. The rare coverage of drug-related deaths shows some form of agenda-setting. So media consumers will probably tend to judge a social issue as significant to the extent that the media emphasize it. Given the statistics of fentanyl-related deaths, that particular issue should have been more reflected by the media.

Figure 14 illustrated drug coverage in comparison with the share of referrals to treatment. Although addicts turn to treatment mainly in connection with fentanyl, popular news sites turned their attention mainly on marijuana users. The phenomenon could also be called a “gatekeeper”. Such person would occupy a checkpoint in the crime news creation process where crimes are selected, molded, and passed on as candidate news stories about any social issue. Those media phenomena often reduce journalistic coverage on important social issues.

Media articles discussed drug-related social problems less frequently than particular substances. Within two years, there were only a dozen or so articles that mentioned naloxone programs for opioid addicts or other professional literature and government policy papers (e.g. white paper of drug abuse prevention was prepared under the leadership of the Ministry of the Interior in 2014). Articles draw often on government agencies as sources of information. Authorities are perceived as a credible source for journalist and news sites are not questioning the official agenda very often. That’s another possible case for a “gatekeeper”. These circumstances encourage rather negative approach to drug-related coverage, regardless of the actual size of the hazard. Marijuana debates rarely mention organized crime. Such problems are covered by the experts of the field. Articles considered are written at length and in depth.

Favorable drug coverage occurred more often in 2015 than in 2014. This was related to parliamentary elections as smaller political parties, and active social groups, triggered a marijuana legalization debate. Public authorities claimed that marijuana leads to usage of heavier narcotics. Proponents of legalization considered that statement as a half-truth, because the actual threshold substances (alcohol and tobacco) are not prohibited. Activists argue, that medical marijuana affects the human endocannabinoid system favorably and government

agencies attempt to keep that argument away from health policy considerations, because possible treatments would burden the health care system. However, cannabis legalization activists rarely present possible dangers and responsibility arising from such steps, especially for politicians. Proponents of marijuana represent the views of more recent cultural context for the young media consumers.

There are some key qualities of service systems for drug users identified by Professor John Strang:

- Accessibility refers to how difficult it is to enter the rehabilitation services system, and the extent to which necessary services are provided following admission. Estonian health care system has low resources and therefore addicts find it rather costly to get hospitalized;
- Coordination refers to whether they are provided in a concerted rather than a haphazard fashion, and whether different programs in the system work synergistically rather than independently or antagonistically;
- Economy refers to whether the services are cost-effective (i.e. given the same total costs, could one achieve better outcomes with a different system?). Our social services try cheaper options first and that's acceptable given the circumstances;
- The degree of coercion or pressure placed on addicts to seek services varies across different countries. Estonian communities are not very coherent, due to individualistic nature of our post-soviet society.
- The extent to which people with addiction are subjectively viewed as low status, shameful, and of no value, irrespective of their objective characteristics, is captured by the term stigma. Estonian public opinion sees addicts too often as dangerous and marginal, rather than people who need help.

At the present day, behavioral decision theorists have repeatedly vindicated the commonsense notion that people do not always act in ways that maximize their expected utility. The coerced abstinence (as defined by M. A. R. Kleiman) approach involves frequent drug testing; a guaranteed sanction for each missed or "dirty" test, with sanctions starting relatively mild but increasing with repeated violations; minimal delays between violation and sanction; and rapid arrest of those who fail to appear.

Therefore, it is reasonable to implement the coerced abstinence approach and try to avoid the overcrowding of prisons. Such measures, and also persons who are subject to compulsory

community service, need constant supervision within their own communities or at least by law enforcement officials. Estonian Penal Code is also evolving towards considering the social dimension of sustainability. New provisions in substitution of imprisonment by electronic surveillance entered into force by 2015.

The State restricts the freedom to consume the substances as far as possible, in order to preserve public health. Marijuana activists are fighting against the *status quo*. A post-soviet society has a profound postmodern desire for liberalization to the detriment of healthy society. In the opinion of the author Estonia moves to less perceived stage of democracy – agonistic pluralism. Democracy in terms of ‘agonistic pluralism’ can help us understand Estonian media drug coverage as a non-ending battle of different social groups for hearts and minds of our community. The mass media is changing its behavior to represent all viewpoints and usually offers opportunities and less ready-made solutions. We must take into account that the subsequent consolidation of the media could pose threat to our important principles e.g. freedom of information. Media distortions, such as “gatekeeper”, agenda-setting”, “G-man” and “beat-system”, will likely show an upward trend.

Kasutatud kirjandus ja allikad

1. A. Corda. Drug Policy Reform in Latin America: Discourse and Reality. – Arvutivõrgus: www.drogasyderecho.org/publicaciones/pub-priv/alejandro_i.pdf (18.04.2016)
2. A. Markina; B. Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis. – Arvutivõrgus: www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf (26.10.2015)
3. B. Werse. Legal issues for German-speaking cannabis growers. Results from an online survey. – International Journal of Drug Policy 2015.
4. B.E. Denham. Folk devils, news icons and the construction of moral panics. – Journalism Studies. IX 6/2008, lk 945-961.
5. Beckley Foundation. Rewriting the UN Drug Conventions.– Arvutivõrgus: reformdrugpolicy.com/beckley-main-content/global-initiative/a-new-convention/ (18.04.2016)
6. C. Mouffe. Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism. – Arvutivõrgus: www.ihs.ac.at/publications/pol/pw_72.pdf. (20.10.2015).
7. Canadian Drug Policy Coalition. – Arvutivõrgus: drugpolicy.ca/2015/09/briefs/. (20.04.2016)
8. D. Lau .Analyzing Trends in the Silk Road 2.0 – Arvutivõrgus: lau.im/articles/analyzing-silk-road-2-0-part-1/. (20.11.2015)
9. D. Raeijmaekers; P. Maesele. Media, Pluralism and Democracy: What's in a Name? – Media, Culture & Society 2015/37 (7). – Arvutivõrgus: mcs.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0163443715591670
10. D. Riffe; S. Lacy; F. Fico. Analyzing media messages: using quantitative content analysis in research. New York: Routledge 2014.
11. E. Bernick; P. Larkin; J. Richardson. (2014). Is Congress Addressing Our Overcriminalization Problem? Reviewing the Progress of the Overcriminalization Task Force. – Arvutivõrgus: thf_media.s3.amazonaws.com/2014/pdf/LM131.pdf (16.10.2015)
12. E. Carrabine et al. Criminology: A sociological introduction. New York: Routledge 2009.
13. E. Orro et al. Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis Aastaraamat 2015. Tallinn : Eesti Konjunkturiinstituut. – Arvutivõrgus: www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/348. (25.02.2015)
14. Eesti Keele Instituut. Kollokatsioonid. – Arvutivõrgus: korpused.keeleressursid.ee/clc (01.02.2016).
15. ELNET Konsortsium. Eesti märksõnastik. – Arvutivõrgus: ems.elnet.ee (01.02.2016).
16. EMCDDA. Euroopa uimastiprobleemide aruanne 2015: suundumused ja arengud. – Arvutivõrgus: www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2015. (09.03.2016)
17. ESPAD. The 2011 ESPAD Report: Substance Use among Students in 36 European Countries. Stockholm: ESPAD 2012.
18. G. Barak. Mass Media and the Social Construction of Crime:A Critique and Implications for the Future. – Arvutivõrgus: www.greggbarak.com/whats_new_6.html. (25.11.2015).
19. G. Delanty. Community, 2 tr. New York: Routledge 2010.

20. G. Jakobs; J. Sootak. Õigusliku orienteerumise piiridel: vaenlasekaristusõigus. – *Juridica* 2008/IV.
21. G. Barak (koost). *The Routledge International Handbook of the Crimes of the Powerful*. New York: Routledge 2015.
22. Government of Canada. About the Strategy. – Arvutivõrgus: www.healthycanadians.gc.ca/anti-drug-antidrogue/about-apropos/index-eng.php. (19.04.2016)
23. H. Morgenstern et al. Dirty Dope. – Arvutivõrgus: www.snopes.com/politics/medical/marijuanatar.asp. (16.10.2015)
24. H. Käärrik. (1998) Sotsioloogilise informatsiooni õigusloomes kasutamise seonduvate sotsiaalõiguslike teooriate ning vastavate empiiriliste uurimuste üldistav analüüs. – Arvutivõrgus: www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/kaarik.html. (14.02.2016)
25. J. Harro et al. Lapsest täiskasvanuks, Eestis, ELIKTU 1998–2015. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus 2015.
26. J. Harro; A-A. Allaste. Uimastite ajastu. – Arvutivõrgus: ekspres.delfi.ee/areen/uimastite-ajastu?id=69032803. (08.02.2016)
27. J. Harro; T. Tiivel. Kas elame ravimite ja uimastite ajastul? – *Horisont* 2013/VI.
28. J. P. Caulkins; M. A. R. Kleiman. *Drugs and Crime. The Oxford Handbook of Crime and Criminal Justice*. Oxford UP: 2011.
29. J. Sootak; P. Randma. Narkokriminaalpoliitika või narkopoliitika? – *Akadeemia* 2006/6.
30. J. van Amsterdam; D. Nutt; L. Phillips; W van den Brink. European Rating of Drug Harms. – *Journal of Psychopharmacology*. 29 (6). lk 655. – Arvutivõrgus: jop.sagepub.com.ezproxy.utlib.ee/content/29/6/655.full.pdf+html. (16.10.2015)
31. Justiitsministeerium. Kuritegevuse baromeeter. – Arvutivõrgus: kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/baromeeter. (28.02.2016)
32. K. Siitam-Nyiri. Karistusõiguse areng revisjonist Euroopa Liidu ühtse karistusõiguseni. – *Juridica* 2014/VIII.
33. K. Vahar. Liberaalse ja karmi uimastipoliitika edukuse analüüs. Magistritöö. Tallinn: TÜ õigusteaduskond 2014.
34. K-M.Vaher et al. Eesti uimastitarvitamisevähendamise poliitika valge raamat.. Tallinn: Siseministeerium 2014.
35. L. Cao; R. Zhao. The impact of culture on acceptance of soft drugs across Europe. – *Journal of Criminal Justice*. 2012/40 (4).
36. L. Heinsalu. Eesti narkopoliitika muude Euroopa riikide ja USA narkopoliitika suundumuste taustal keskendudes kanepile. Magistritöö. Tallinn: TÜ õigusteaduskond 2014.
37. L. Laastik; T. Vihalemm. Narkomaania representatsioonid Eesti ajalehtedes 2002. aastal. Tallinn: Tervise Arengu Instituut 2004.
38. M. Heineman. Kartellide maa. – Arvutivõrgus: etv.err.ee/v/dokumentaalfilmid/valisilma_dokk/saated/c5b64fba-789f-4a37-ba7c-4f86a38f32e3/. (22.02.2015)
39. M. McCombs. A Look at Agenda-setting: past, present and future. – *Journalism Studies*. IV /2005.

40. M. Paimre. Narkoprobleemide kajastamine Eesti ajakirjanduses (1993-2009). University of Jyväskylä 2013. – Arvutivõrgus: jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42276/978-951-39-54093_vaitos19102013.pdf?sequence=1 (18.10.2015).
41. M.Paimre. Mapping Trajectories of Attention to Drug Related Issues in Estonian Main Dailies. – Advances in Journalism and Communication 2015/III.
42. M. Tvert. The Emerald Initiative.– Arvutivõrgus: safercampuses.org/emerald-initiative.html. (18.10.2015)
43. M-A. Crocq. Historical and cultural aspects of man's relationship with addictive drugs. – Dialogues in Clinical Neuroscience. 2007/IX (4).
44. NORML legaliseerimise lobigrupp. States That Have Decriminalized. – Arvutivõrgus: norml.org/aboutmarijuana/item/states-that-have-decriminalized. (17.04.2016)
45. Open Society Foundations (2013). Why We Need Drug Policy Reform. – Arvutivõrgus: www.opensocietyfoundations.org/explainers/why-we-need-drug-policy-reform. (01.02.2016)
46. P. Manning et al. Drugs and Popular Culture in the Age of New Media. New York: Routledge 2014.
47. P. Mayring. Qualitative Content Analysis. Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution. Klagenfurt: Beltz 2014.
48. PEW Research Center. In Debate Over Legalizing Marijuana, Disagreement Over Drug's Dangers. – Arvutivõrgus: people-press.org/2015/04/14/in-debate-over-legalizing-marijuana-disagreement-over-drugs-dangers/. (17.01.2016)
49. PEW Research Center. Multiracial Adults More Likely to Support Marijuana Legalization than the General Public. – Arvutivõrgus: www.pewsocialtrends.org/2015/06/11/multiracial-in-america/st_2015-06-11_multiracial-americans_06-09/ (10.01.2016)
50. R. Entman. How the Media Affect What People Think: An Information Processing Approach. – The Journal of Politics. 1989/II (51).
51. R. Palu. Probleemid Politsei- ja Piirivalveameti meetmete rakendamisel narkootikumide vastases tegevuses ja nende sotsiaalne teadvustamine. Magistritöö. Tallinn: TÜ õigusteaduskond 2015.
52. R. Surette. (2003). The media, the public, and criminal justice policy. – Arvutivõrgus: heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jjis2&div=11 (27.10.2015)
53. R. Surette. Media, Crime, and Criminal Justice, 4. tr. Belmont: Cengage 2011.
54. R.Gontšukova. Formaalsed ja mitteformaalsed meetodid narkokuritegude ennetamisel Eestis. Magistritöö. Tallinn: TÜ õigusteaduskond 2015.
55. R.Raudne et al. Uimastitarvitamise vähendamise programm 2013 – 2016. Tallinn: Siseministeerium 2013.
56. Riigikogu. Otsuse 757 OE I. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine. Lisa. – Arvutivõrgus: www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf (20.10.2015).
57. S. R. Snitzman; N. Lewis. Is cannabis an illicit drug or a medicine? A quantitative framing analysis of Israeli newspaper coverage. – The International journal on drug policy. 2015/26 (5).

58. S. Taylor. Outside the outsiders: Media representations of drug use. – Probation Journal 2008/IV (55) – Arvutivõrgus: prb.sagepub.com/content/55/4/369.abstract. (16.10.2015)
59. S. Tsukamoto. KWIC Concordance for Windows. – Arvutivõrgus: www.chs.nihon-u.ac.jp/eng_dpt/tukamoto/index_e.html. (01.02.2016).
60. T. Reinthal (2010). Ülekriminaliseerimine. – Arvutivõrgus: [www.riigikohus.ee/vfs/995/2010_Lisa_2\(Ulekriminaliseerimine_analuus\).pdf](http://www.riigikohus.ee/vfs/995/2010_Lisa_2(Ulekriminaliseerimine_analuus).pdf) (15.10.2015)
61. T.F. Babor et al. Drug Policy and the Public Good. Oxford SO: 2010. – Arvutivõrgus: www.oxfordscholarship.com.ezproxy.utlib.ee/view/10.1093/acprof:oso/9780199557127.001.0001/acprof-9780199557127. (20.03.2016)
62. Tervise Arengu Instituut (2015). Narkoainete kasutamisest otseselt tingitud surmad soo ja vanuserühma järgi. – Arvutivõrgus: pxweb.tai.ee/esf/pxweb2008/Database/Rahvastik/04Surmad/04Surmad.asp. (09.03.2016)
63. Tervise Arengu Instituut. ESPAD uuring: Noorte uimastitega katsetamine on stabiliseerunud. – Arvutivõrgus: www.tai.ee/et/instituut/pressile/uudised/3285-espad-uuring-noorte-uimastitega-katsetamine-on-stabiliseerunud-. (17.10.2015)
64. Tervise Arengu Instituut. Kanep. – Arvutivõrgus: www.narko.ee/kanep/. (16.10.2015)
Tervise Arengu Instituut. Mida teada? – Arvutivõrgus: noored.alkoinfo.ee/mis-on-alkohol/. (17.10.2015)
65. Tervise Arengu Instituut. Eesti Uimastiseire Keskus. Narkomaaniaravi andmekogu 2013. ja 2014. aasta aruanne. Tallinn: TAI 2015, lk 14. – Arvutivõrgus: www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/349. (26.02.2015)
66. The Heritage Foundation. CLC. – Arvutivõrgus: www.heritage.org/criminallawchecklist. (16.10.2015)
67. The Tor Project. Direct users by country. – Arvutivõrgus: metrics.torproject.org/userstats-relay-country.html (03.01.2016)
68. U. Reinsalu. (7-8.03.2016) Ohtlike narkootikumide levitamist peab riik tõkestama prioriteetse kuriteona. – Arvutivõrgus: www.ekei.ee/et/printpdf/32898 (09.03.2016)
69. U. Scheffler. Freund- und Feindstrafrecht. Kriminalpolitik und ihre wissenschaftlichen Grundlagen. Heidelberg: C.F. Müller 2006.
70. United Nations Office on Drugs and Crime. Briefing paper: Decriminalisation of Drug Use and Possession for Personal Consumption. – Arvutivõrgus: news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/19_10_11_unodcbriefing.pdf (20.10.2015).
71. V. Kalmus. (2015). Standardiseeritud kontentanalüüs. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. – Arvutivõrgus: samm.ut.ee/kontentanalys. (20.10.2015).
72. Valge Maja. A drug policy for the 21st century. – Arvutivõrgus: whitehouse.gov/ondcp/drugpolicyreform. (01.02.2016)
73. Valge Maja. Marijuana. – Arvutivõrgus: whitehouse.gov/ondcp/marijuana (01.02.2016)
74. WHO. Growing up unequal: genderand socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health Behaviour in School-aged Children(HBSC) study: main findings from the 2013/2014 survey.
75. Y. Jewkes. Media and Crime. London: Sage Publications 2004.

Kasutatud õigusaktid

76. Karistusseadustik. – RT I, 17.12.2015, 9.

Joonised

Joonis 1.	Neli meedia arvamuspaljuse käsitlust.....	32
Joonis 2.	Vahendusega Tor ühenduste päevane arv 2014. - 2015. a. Eestis ja maailmas.....	35
Joonis 3.	Narkootikumide levinumad pakkumised <i>Silk Road 2</i> teenuses.	36
Joonis 4.	Rubriikide jaotus valimis.	47
Joonis 5.	Artiklite teemad.....	48
Joonis 6.	Artiklite teabeallikad	49
Joonis 7.	Valimi artiklite jaotus probleemide lõikes.....	50
Joonis 8.	Kanepi tarbimist soosivalt ja taunivalt kajastavad artiklid 2015. aastal.	52
Joonis 9.	Narkootikumide kuude lõikes mainimine võrreldes alkoholiga.	53
Joonis 10.	Ravikanepi esinemine artiklites võrreldes õigusalase kajastamisega.....	54
Joonis 11.	Fentanüüli ja kanepi mainimine kuude lõikes.	55
Joonis 12.	Kanepi hankimise aspektid teabeallikate lõikes.	56
Joonis 13.	Opioidide mainimine artiklites probleemide lõikes.....	57
Joonis 14.	Narkootikumide kajastuse võrdlus ravile pöördumiste osakaaluga.	58
Joonis 15.	Spice'i juhtumipõhine kajastamine meedias.	59
Joonis 16.	Artiklites vähemesinevad ained vs alkoholi ja tubaka kajastamine.	60
Joonis 17.	Artiklite hoiak narkootikumide tarbimise suhtes.....	61
Joonis 18.	Artiklite autorid.	62
Joonis 19.	Artiklite objektid ja suhtumine kanepisse alkoholi kajastuse taustal.	63
Joonis 20.	Narkootikumide õiguskaitsepõhine meediakajastuse seos kuritegevusega.....	64
Joonis 21.	Sotsiaalsete aspektide mainimine valimi teabeallikate lõikes.	66
Joonis 22.	Sots. hoole ja meditsiinilised märksõnad teabeallikate ning teemade lõikes.	67

Uuringu ostarve	kategooria	kategooria kirjeldus	alamkategooria
Tehnilised kategooriad	URL Sisu Sõnu	salvestati üksiku artikli veebiaadress, et teksti sisu saaks üle kontrollida artikli tekst sõnade arv artiklis	
Tüüpseosed e kes, mida, millal ja millest räägib.	kuupäev	üldjuhul antud meediaportaali artikli pealkirja juures märgitud	Postimees; Päevaleht; Õhuleht. pealkirja pikkus määrati eraldi tulbas ajakirjanik; aktiivist; asjatundja; lugeja; poliitik. Eesti; arvamus; tervis; melu; krimi; tarbija.
	väljaanne	kodeeriti lühendina nt PM	
	artikli pealkiri	kopeeriti tervikuna andmetesse	
	autori amet	üldjuhul nimetatud, vastasel juhul otsustatakse teksti sisu põhjal	
	rubriik	valiti 3 ühist, ülejäänud üldistati alaml ehe alusel nt elu ja naine = melu	
teabeallikas	teema	valiti isik, kelle seisukohi valdavalt esitati	ajakirjanik; aktiivist; asjatundja; lugeja; poliitik; riigiasutus. tarvitamine; võitlus; süütegu või karistus; haigused ja; surm; diilerid ja transiit; muu. asjatundja; lapsed; noored; rahvas; süüdlane; poliitik muu. autor või teabeallikas; narkootikum; tarvitamine; süstlad; süüdlased; muu. skaalaväärtusena (tugevalt positiivne, pigem positiivne tasakaalus, pigem negatiivne, tugevalt negatiivne, neutraalne).
	objekt	leiti kõnealune ühiskonna grupp kui adressaat või kodeeriti poliitikana	
	kujutis	artikli alla lisatud esimesel kujutisel või fotol näidatud objekt esiplaanil	
	Hoiak	artikli hoiak narkootikumide tarvitamise lubatavusse	
	Märksõnad		
Lubatus	õiguslikud	dekrim; legal; legal; ministe; politsei; konfisk; käitle; organiseeritud kurj; kasvatam; käite sa; osim; narkootikum.	narkootikumidena: kanep; spice; fentanüül; heroiin; o kokaiin; amfet; ecstasy; seened; ghb, metadoon 1/0
Vaatenuvad	sotsiaalhoole.	ennet; nsk; nõudlus; toet; reha b; EMCDDA; ESPAD; surm; valge raamat;	on = 1 / pole = 0
Vaatenuvad	tervishoiuala sed	valuravi; ravikan; bido; alko; tubak; nakat; haig; psüüh; üledo; tervis.	on = 1 / pole = 0

Lisad

Lisa 1. Kodeerimisjuhhis

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Fred Elkind,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

NARKOOTIKUMID ÜHISKONNAS JA NENDE REPRESENTATSIOONID EESTI
AJALEHTEDE ONLINE VERSIOONIDES JA UUDISTEPORTAALIDES

mille juhendaja on PhD Marianne Paimre,

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, **02.05.2016**